

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

М.І. Боднарук
І.Г. Козуб

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2019

УДК 347 439](075.8)

Б 752

Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Протокол № 13 від 26 листопада 2018 р.)

Рецензенти:

Васильєва В.А.:

д.ю.н., проф., Заслужений юрист України,
директор Юридичного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Вишновецька С.В.:

д.ю.н., доц., зав. кафедри цивільного
права і процесу Навчально-наукового
юридичного інституту Національного
авіаційного університету

Боднарук М.І.

Б 752 Європейські стандарти приватного права : навч. посібник /
М.І. Боднарук, І.Г. Козуб. — Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т
ім. Ю. Федьковича, 2019. — 216 с.

ISBN 978-966-423-476-1

Навчальний посібник містить робочу програму з навчальної
дисципліни, методичні вказівки до самостійного вивчення курсу, перелік
питань для самоконтролю до кожного Н.Е. та список рекомендованої
літератури.

Для студентів і викладачів юридичних вузів і факультетів, а також
усіх, хто цікавиться стандартами приватного права в Європейському
Союзі.

УДК 347 439](075.8)

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2019

ISBN 978-966-423-476-1

© Боднарук М.І., Козуб І.Г., 2019

ЗМІСТ

Мета і завдання навчальної дисципліни	5
Структура навчальної дисципліни	6
Програма курсу	8
Плани практичних занять	13
Самостійна робота	42
Перелік екзаменаційних питань	43
Рекомендована література до навчальної дисципліни	48
Змістовий Модуль 1.	
Н.Е. 1.3. Європейські стандарти у сфері захисту прав споживачів	81
Н.Е. 1.4. Аналіз правових основ і прецедентної практики європейських країн з питань регулювання відносин власності	97
Н.Е. 1.5. Аналіз європейського законодавства з питань забезпечення особистих немайнових прав фізичних осіб і прецедентної практики (європейської та національної) його застосування	106
Н.Е. 1.6. Аналіз правового регулювання функціонування юридичних осіб у європейських країнах	125
Н.Е. 1.7. Порівняльно-правовий аналіз регулювання електронної торгівлі та діяльності в мережі інтернет у європейському співтоваристві	135
Н.Е. 1.8. Аналіз європейського законодавства у сфері інтелектуальної власності та прецедентної практики його застосування	144

Змістовий Модуль 2.

- Н.Е. 2.1.** Аналіз європейських стандартів сімейного права 154
- Н.Е. 2.2.** Аналіз правового регулювання трудових відносин у європейському співтоваристві та судової практики захисту трудових прав осіб..... 164
- Н.Е. 2.3.** Європейські стандарти та прецедентна практика у справах з питань соціального та пенсійного забезпечення ... 176
- Н.Е. 2.4.** Аналіз європейських стандартів освіти і науки та прецедентної практики їх забезпечення..... 187
- Н.Е. 2.5.** Основи правового регулювання та співробітництва у сфері культури в європейському співтоваристві..... 197
- Н.Е. 2.6.** Основи правового регулювання медичної діяльності в європейському співтоваристві та прецедентна практика еспл у справах щодо належної медичної допомоги 204

МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою вивчення курсу «Європейські стандарти приватного права» є розвиток у магістрантів загального професійного рівня й отримання системних знань про європейські стандарти приватного права. У результаті вивчення дисципліни студент повинен оволодіти такими компетенціями: а) знати положення основних правових актів європейського співтовариства (ЄС та РЕ) і прецедентної практики Суду ЄС та ЄСПЛ, котрі окреслюють стандарти окремих галузей приватного права; б) уміти застосовувати положення даних актів у ході практичного розв'язання проблемних ситуацій та критично оцінювати галузі національного приватного права на предмет їх відповідності європейським стандартам; в) розуміти перспективи зміни національного законодавства в напрямку його відповідності європейським стандартам приватного права.

Виходячи з поставленої мети, вивчення даної дисципліни спрямоване на виконання таких основних завдань:

✓ опанувати основні положення доктрини приватного права та методологію наукового аналізу проблем європейських стандартів приватного права;

✓ дослідити сучасні тенденції розвитку законодавчого регулювання проблемних питань приватно-правового регулювання в аспекті гармонізації національного та європейського законодавства;

✓ продемонструвати системні зв'язки між теоретичним осмисленням європейських стандартів приватного права та прецедентною практикою ЄСПЛ і Суду ЄС;

✓ відпрацювати вміння застосування отриманих теоретичних знань у практичній діяльності та критичного осмислення національної прецедентної практики;

✓ засвоїти навички логічного осмислення дискусійних питань у сфері європейських стандартів приватного права.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		лекц.	практ.	лаб	інд	с.р.		лекц.	практ.	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1												
Н.Е. 1.1. Вступ.	5	2	-	-	-	3	6	-	-	-	-	6
Н.Е. 1.2. Доктрина приватного права України.	6	2	-	-	-	4	9	2	-	-	-	7
Н.Е. 1.3. Європейські стандарти у сфері захисту прав споживачів.	7	-	4	-	-	3	6	-	-	-	-	6
Н.Е. 1.4. Європейські стандарти правового регулювання відносин власності	8	2	2	-	-	4	6	-	-	-	-	6
Н.Е. 1.5. Особисті немайнові відносини фізичних осіб у контексті європейського законодавства	7	2	2	-	-	3	6	-	-	-	-	6
Н.Е. 1.6. Європейські стандарти правового регулювання юридичних осіб	8	2	2	-	-	4	8	-	2	-	-	6
Н.Е. 1.7. Європейські стандарти у сфері електронної торгівлі та діяльності в мережі Інтернет	8	2	2	-	-	4	6	-	-	-	-	6

Н.Е. 1.8. Європейські стандарти права інтелектуальної власності	13	4	4	-	-	5	9	2	-	-	-	7
Разом за змістовим модулем 1	62	16	16	-	-	30	56	4	2	-	-	50
Змістовий модуль 2												
Н.Е. 2.1. Європейські стан- дарти сімейного права.	10	2	2	-	-	6	9	-	-	-	-	9
Н.Е. 2.2. Європейські стандарти трудового права	10	2	2	-	-	6	11	2	-	-	-	9
Н.Е. 2.3. Стан- дарти соціального захисту в країнах Європейського Союзу.	14	4	4	-	-	6	11	2	-	-	-	9
Н.Е. 2.4. Європейські стан- дарти правового регулювання освіти і науки	8	2	2	-	-	4	7	-	-	-	-	7
Н.Е. 2.5. Основи правового регу- лювання політики Європейського Союзу у сфері культури	8	2	2	-	-	4	8	-	-	-	-	8
Н.Е. 2.6. Проблеми право- ного регулювання медичної діяль- ності у контексті європейських стандартів	8	2	2	-	-	4	8	-	-	-	-	8
Разом за змістовим модулем 2	58	14	14	-	-	30	54	4	-	-	-	50
Усього годин	120	30	30	-	-	60	120	8	2	-	-	110

ПРОГРАМА КУРСУ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЦИВІЛЬНО-
ПРАВОВОГО ТИПУ

Н.Е. 1.1. Вступ

Мета і завдання нормативного курсу «Європейські стандарти приватного права» та його місце серед навчальних дисциплін магістерського освітнього рівня підготовки правника. Тлумачення понять «європейські стандарти», «мінімальні соціальні стандарти» у системі загального рівня та у правовій системі України. Гармонізація як спосіб адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Н.Е. 1.2. Доктрина приватного права України

Поняття приватного права. Приватне і цивільне право: співвідношення понять. Джерела приватного права. Рецепція принципів і норм римського приватного права в Україні. Європейські системи приватного права. Традиція приватного права в Україні.

Н.Е. 1.3. Європейські стандарти у сфері захисту прав споживачів

Основні засади права ЄС у сфері захисту прав споживачів. Правове регулювання окремих питань у сфері захисту прав споживачів у ЄС (Вимоги до безпеки продукції в ЄС; Безпека та якість продуктів харчування; Безпека ліків; Захист прав споживачів у сфері транспорту; Якість послуг у сфері туризму. Об'єднання споживачів, створені для захисту особистих інтересів споживачів у державах-членах ЄС (ANEC, BEUC, Euro coop). Інформування та освіта споживачів.

Перспективи вдосконалення захисту прав споживачів в Україні.

Н.Е. 1.4. Європейські стандарти правового регулювання відносин власності

Характер і сучасні тенденції регулювання цивільно-майнових відносин у Європейському Союзі. Право власності в контексті змісту ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод: сутність та елементи. Втручання у право власності за законодавством ЄС. Окремі аспекти захисту права власності у випадку експропріації або націоналізації майна. Принцип непорушності права власності у практиці ЄСПЛ і країнах ЄС. Європейські стандарти та правові механізми захисту права власності.

Удосконалення правового регулювання відносин власності в Україні в аспекті європейських стандартів.

Н.Е. 1.5. Особисті немайнові відносини фізичних осіб у контексті європейського законодавства

Нормативне закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб в європейських країнах. Відмітності закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб у романській та германській системах приватного права. Моністична та плюралістична концепції особистих немайнових прав. Особисте немайнове право фізичних осіб як конвенційне право: сутність і особливості захисту. Зближення цивільно-правової охорони особистісної немайнової сфери фізичних осіб на рівні Ради Європи та Європейського Союзу.

Вплив європейського законодавства та практики Європейського суду з прав людини на регулювання особистих немайнових прав фізичних осіб у законодавстві України.

Н.Е. 1.6. Європейські стандарти правового регулювання юридичних осіб

Загальна характеристика правового регулювання юридичних осіб у Європейському союзі. Гармонізація корпоративного права Європейського союзу.

Наднаціональні юридичні особи в праві Європейського співтовариства. Перспективи розвитку корпоративного права

Європейського Союзу. Гармонізація корпоративного права України із законодавством Європейського Союзу.

Н.Е. 1.7. Європейські стандарти у сфері електронної торгівлі та діяльності в мережі Інтернет

Правові аспекти електронної торгівлі в Європейському Союзі. Захист даних у сфері електронних комунікацій. Директива ЄС про електронно-цифровий підпис. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів в сфері електронної торгівлі. Особливості захисту у мережі інтернет у Європейському союзі.

Н.Е. 1.8. Європейські стандарти права інтелектуальної власності

Гармонізація права інтелектуальної власності в Європейському союзі. Захист прав інтелектуальної власності в ЄС. Конкурентне право Європейського союзу і право інтелектуальної власності. Зміст доктрини «вичерпання права» та особливості застосування її у праві Європейського союзу.

Доктрини «спільного походження» та «нових технологій» у праві Європейського союзу. Міждержавні договори і угоди України з питань охорони інтелектуальної власності. Проблеми імплементації міжнародних стандартів щодо захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Перспективи кодифікації у сфері інтелектуальної власності в Україні в контексті законодавства Європейського Союзу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ І СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН. ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА.

Н.Е. 2.1. Європейські стандарти сімейного права

Поняття і сутність сімейного життя у стандартах Європейської конвенції прав людини. Організація сімейного права в Європейському Союзі. Захист прав дитини в Європейському суді з прав людини. Захист сімейного життя в ЄСПЛ. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору.

Н.Е. 2.2. Європейські стандарти трудового права

Загальні засади трудового права Європейського Союзу. Характеристика законодавчих джерел трудового права Європейського Союзу. Принцип рівності в трудовому праві Європейського Союзу. Умови та охорона праці в Європейському Союзі.

Захист прав працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця або зміни власника підприємства. Захист прав працівників у випадку необґрунтованого звільнення. Регламентация робочого часу та часу відпочинку в праві Європейського Союзу. Трудові відносини і виробнича демократія. Імплементація європейських стандартів трудового права Європейського Союзу в законодавство України.

Н.Е. 2.3. Стандарти соціального захисту у країнах Європейського Союзу

Моделі соціального захисту в державах-членах Європейського Союзу. Основні програми соціального захисту в Європейському Союзі, принципи організації і функціонування (Пенсійне забезпечення, медичне страхування і охорона

здоров'я, страхування по безробіттю, страхування від нещасних випадків на виробництві, мінімальне соціальне забезпечення). Європейські стандарти соціального забезпечення в контексті Європейської Конвенції з соціального забезпечення.

Н.Е. 2.4. Європейські стандарти правового регулювання освіти і науки

Основи правового регулювання освіти і науки в Європейському Союзі. Основні документи Європейського Союзу у сфері освіти та Болонський процес. Програми Європейського Союзу у сфері освіти і науки. Функціонування системи освіти в країнах Європейського Союзу (на прикладі Франції, Німеччини та Великобританії). Гарантії прав працівників-мігрантів та їх дітей у сфері освіти. Вплив європейських стандартів вищої освіти на формування державної політики в галузі освіти України.

Н.Е. 2.5. Основи правового регулювання Європейського Союзу у сфері культури

Правові засади, цілі та компетенція Європейського Союзу та держав-членів у контексті політики в галузі культури. Правове регулювання торгівлі «культурними товарами» в Європейському Союзі. Основні Програми Європейського Союзу у сфері культури. Правові аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері культури.

Н.Е. 2.6. Проблеми правового регулювання медичної діяльності у контексті європейських стандартів

Формування європейських правових стандартів у сфері правосуб'єктності пацієнтів щодо вибору методів лікування. Європейські стандарти стосовно правосуб'єктності фізичних осіб, які не здатні дати згоду на медичне втручання. Попередні розпорядження щодо методів медичного втручання на майбутнє як інститут європейського приватного права. Перспективи впровадження спеціальної медичної дієздатності як цивільно-правової категорії.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Н.Е. 1.3. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

(4 год.)

1) Обговорення питань:

Заняття I.

1. Основні засади права ЄС у сфері захисту прав споживачів.
2. Об'єднання споживачів, створені для захисту особистих інтересів споживачів у державах-членах ЄС (ANEC, BEUC, Euro coop).
3. Інформування та освіта споживачів.

Заняття II.

1. Правове регулювання окремих питань у сфері захисту прав споживачів у ЄС:
 - 1.1. Вимоги до безпеки продукції в ЄС;
 - 1.2. Безпека та якість продуктів харчування;
 - 1.3. Безпека ліків;
 - 1.4. Захист прав споживачів у сфері транспорту;
 - 1.5. Якість послуг у сфері туризму.
2. Перспективи вдосконалення захисту прав споживачів в Україні.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. Між Особою М. і ТОВ "К.Т." укладено договір, згідно з яким відповідач узяв на себе зобов'язання надати позивачу комплекс туристичних послуг, а саме: забезпечити бронювання авіаквитків за маршрутом Донецьк-Дубровник-Донецьк і розміщення в готелі. За пунктами 2.1.2, 2.1.3, 4.4. договору саме турагент зобов'язаний забезпечити бронювання туристичних послуг відповідно до розд. 1 цього договору, забезпечити туриста необхідними документами: путівкою, страховим полісом, квитками на авіарейси. У випадку невиконання з вини турагента (туроператора) своїх зобов'язань,

передбачених договором, відповідальність турагента (туроператора) перед туристом за цим договором обмежується розміром подвійної плати за вартість туристичного продукту (туристичних послуг). При цьому договором чітко не розмежовувались обов'язки та відповідальність турагента та туроператора. Особа М. звернулася до суду у зв'язку із неналежним виконанням ТОВ "К.Т." своїх обов'язків. Районний суд відмовив позивачу у задоволенні позову у зв'язку із неналежним відповідачем у справі, оскільки встановив, що ТОВ "К.Т." є турагентом, а не туроператором та діяло на підставі укладеного між ТОВ "К.Т." і ТОВ "К.Т.Ю." від імені ТОВ "К.Т.Ю."

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував, позовні вимоги Особи М. задовольнив частково. Своє рішення суд обґрунтував, зокрема, і тим, що договором не розмежована відповідальність туроператора і турагента.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою рішення апеляційного суду скасував, а справу направив на новий розгляд до апеляційного суду. Відповідно до висновку Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, задовольняючи позов, апеляційний суд фактичні обставини справи не встановив і не з'ясував, чи було замовлення турагента на туристичний продукт, на який саме, та чи не надавав турагент частину турпродукту самостійно, та у зв'язку з цим не встановив, за надання якого турпродукту відповідає туроператор, а за яку турагент.

Проаналізуйте дану спірну ситуацію.

Чи вмотивованим Ви вважаєте позицію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ?

Ситуація 2. Між АТ і К. був укладений договір про надання туристичних послуг, відповідно до умов якого АТ зобов'язалося організувати туристичну подорож (тур) за маршрутом "Київ - Анталія - Київ" (надалі - "договір"). Умови договору передбачали розміщення К. у готелі "CANAN", у одномісному номері, в якому повинні знаходитися телефон, кондиціонер,

душ, балкон. Крім того, в готелі повинен бути настільний теніс. Після прибуття на місце відпочинку К. виявив, що зовнішній вигляд готелю не має нічого спільного з тією візуальною інформацією, яку він отримав у АТ. Замість одномісного номера його поселили в напівпідвальному приміщенні, оскільки вільних номерів у готелі не було. Провівши ніч у напівпідвальному приміщенні, наступного ранку К. домовлявся з господарем готелю щодо його розміщення в одномісному номері, але натомість господар домовився про розміщення К. у пансіонаті "CANER", що знаходився в двох кварталах від готелю. При цьому К. був змушений у пансіонаті тільки ночувати, а снідати і вечеряти – в готелі. К. вдалося зв'язатися з партнером відповідача, який обіцяв привести умови його дозвілля і розміщення у відповідність до умов договору, проте насправді жодних заходів не вжив.

Викладені обставини, на переконання К., свідчать про порушення умов договору з боку АТ. Після повернення з подорожі до м. Києва К. звернувся з претензіями до АТ, які останнім були відхилені. К. звернувся в Головне Київське міське управління у справах захисту прав споживачів. Згідно з відповіддю при проведенні перевірки підприємства відповідача були виявлені порушення вимог Ліцензійних умов здійснення господарської діяльності по організації іноземного, внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності, а саме: працівником АТ не була заповнена заявка на бронювання туристичних послуг. Крім того, перевіркою виявлені порушення АТ ст. 18 Закону України "Про захист прав споживачів", а саме: у договорі не вказана необхідна, доступна і достовірна інформація про основні властивості туристичної послуги - категорію номера. К. пред'явив АТ позов про відшкодування майнової шкоди у розмірі вартості туристичної послуги та моральної шкоди, яку оцінив у 12000,00 грн. Розмір заявленого відшкодування моральної шкоди позивач обґрунтував тим, що туристична подорож була присвячена його дню народження. На підставі викладеного суд дійшов висновку, що відповідачем були порушені умови договору, не надана позивачеві достовірна, необхідна і доступна інформація, що спричинило порушення прав останнього як споживача туристичних послуг.

Суд установив, що позивач не мав можливості залишити місце відпочинку, який не відповідав умовам договору, оскільки воно знаходилось на значній відстані від місця проживання позивача, в Туреччині, і зворотний квиток був з фіксованою датою. У зв'язку з такими обставинами позивач був вимушений користуватися послугами неналежної якості. Суд задовольнив позовні вимоги в частині відшкодування майнової шкоди повністю та зменшив розмір відшкодування до 1500,00 грн. із заявлених 12000,00 грн.

Проаналізуйте наведену ситуацію та дайте правову оцінку рішення суду.

Н.Е. 1.4. АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ОСНОВ І ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН З ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Характер і сучасні тенденції регулювання цивільно-майнових відносин у Європейському Союзі.

2. Право власності в контексті змісту ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод: сутність та елементи.

3. Втручання у право власності за законодавством ЄС. Окремі аспекти захисту права власності у випадку експропріації майна.

4. Принцип непорушності права власності у практиці ЄСПЛ і в країнах ЄС.

5. Європейські стандарти та правові механізми захисту права власності.

6. Удосконалення правового регулювання відносин власності в Україні в аспекті європейських стандартів.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. 20 жовтня 2011 року Європейський Суд з прав людини прийняв рішення у справі «Рисовський проти України»,

остаточне рішення по якій прийняте 20.01.2012 р. Судом було втсановлено, що заявник не мав можливості отримати в натурі земельну ділянку, виділену йому для ведення фермерського господарства, що являє собою незаконне та непропорційне втручання у його права, гарантовані статтею 1 Першого протоколу Конвенції. Указана стаття передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Суд відхилив заперечення Уряду, який доводив, що, по суті, скарга Рисовського стосувалася невиконання рішення суду 1994 року та як така була несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції, оскільки земельну ділянку було виділено фермерському господарству заявника, а не йому особисто.

Суд вважає, що право заявника використовувати чотири гектари землі для ведення фермерського господарства, яке ґрунтувалось на рішенні 1992 року, становило «майно», яке підпадає під захист статті 1 Першого протоколу. Отже, зазначене положення Конвенції є застосовним до цієї справи. Суд підкреслює особливу важливість принципу «належного урядування». Він передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб.

Принцип «належного урядування», як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість. Іншими словами, державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків. Ризик будь-якої помилки

державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. У контексті скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» може не лише покладати на державні органи обов'язок діяти невідкладно, виправляючи свою помилку, а й потребувати виплати відповідної компенсації чи іншого виду належного відшкодування колишньому добросовісному власникові.

З огляду на це Суд значає, що підхід органів влади до ситуації заявника у цій справі був непослідовним і нескоординованим та характеризувався різними затримкам, що у підсумку призвело до невизначеності щодо його права на земельну ділянку.

З огляду на вищезазначене було порушення статті 1 Першого протоколу.

Якими нормами національного і міжнародного законодавства керувався Суд при вирішенні даної справи? Яким було його остаточне рішення?

Ситуація 2. У 2008 році господарським судом Херсонської області була розглянута справа за позовом приватного підприємця до іншого підприємця про встановлення права позивача на безоплатний земельний сервітут у вигляді права проходу та проїзду на транспортних засобах через земельну ділянку відповідача. За результатами розгляду справи позовні вимоги задоволені, рішення залишено в силі після апеляційного та касаційного перегляду справи.

Як бачимо, судами встановлено безоплатний земельний сервітут, хоча за статтями 98-101 ЗК України земельний сервітут у будь-якому випадку є певним обмеженням у діях власника або землекористувача відносно власної земельної ділянки.

Необхідність нести певні витрати на таке користування земельною ділянкою іншою особою (яка до того ж і не відшкодовує такі витрати) є певним втручанням у право власності самого власника чи користувача земельної ділянки, відносно якої встановлено земельний сервітут.

Нагадаємо, що розглядаючи справу „Шассанью та інші проти Франції” 29.04.1999 р.Європейський суд у контексті статті 1 Першого протоколу вказав, що „... обмеження права вільного користування власністю, безсумнівно, було втручанням у здійснення заявниками їхніх прав”. Саме таку позицію Європейського Суду взяв до уваги і господарський суд Херсонської області, вирішуючи згадану справу.

Згаданий прецедент взагалі може змінити практику встановлення земельних сервітутів в Україні, зокрема, в тому числі і безоплатних.

Як Ви вважаєте, чи правомірне застосування положень Рішень Європейських судів судами України, якщо норми національного законодавства врегульовують спірні правовідносини інакше?

Н.Е. 1.5. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ І ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ (ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ) ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Нормативне закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб у європейських країнах.

2. Відмітності закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб у романській та германській системах приватного права. Моністична та плюралістична концепції особистих немайнових прав.

3. Особисте немайнове право фізичних осіб як конвенційне право: сутність і особливості захисту.

4. Характеристика змісту основних немайнових прав, закріплених в ЄКПЛ.

5. Вплив європейського законодавства та практики Європейського суду з прав людини на регулювання особистих немайнових прав фізичних осіб в законодавстві України.

2) Аналіз практичної ситуації:

15 листопада 2007 року Європейським судом з прав людини прийнято рішення у Справі «Бендерський проти України», відповідно до якого суд установив, що заявник зазнав важких страждань, спричинених наявністю стороннього тіла в його організмі у зв'язку із залишенням стороннього предмета в його міховому міхурі під час здійснення оперативного хірургічного втручання. Заявник вважає, що його право на повагу до приватного життя було порушено в тій мірі, що суди, з огляду на наявні докази, не встановили винуватця недбалості, про яку йдеться, також він неотримав адекватного відшкодування значної шкоди, якої йому було завдано. Він посилався на статтю 8 Конвенції, яка передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного життя, а органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

З даного приводу Суд наводить свою усталену практику, відповідно до якої фізична цілісність особи, безперечно впливає з поняття "особистого життя" в сенсі пункту 1 статті 8. Отже, будь-яке завдання шкоди лікарями, навіть найменше, фізичній цілісності особи тягне за собою втручання у право на повагу до приватного життя.

При цьому правильне те, що недбалість приватної лікарні, в якій здійснювалось хірургічне втручання, не тягне пряму відповідальність держави відповідно до Конвенції.

Суд зазначає, що українське законодавство надавало заявнику засіб цивільного та кримінального захисту, щоб діяти в подібній ситуації. Він мав доступ до судового розгляду, який дозволяв вирішувати питання про відповідальність медичного персоналу, який його оперував, та, в крайньому випадку, отримати відшкодування завданої тілесної шкоди. Ні експертний висновок, ні суди не встановили відповідальність стосовно того факту, що стороннє тіло було введено та залишено в організмі заявника. Правильне те, що суд констатував недосконалість такого судового розгляду, що

призвело до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Ця недосконалість не є, проте, достатньою, щоб дійти висновку про те, що органи української влади не дотримались своїх позитивних зобов'язань відповідно до статті 8 Конвенції та що виникає окреме питання з цього приводу.

Отже, не мало місця порушення цього положення.

Проаналізуйте норми національного законодавства щодо вирішення спірної ситуації та аргументуйте рішення Європейського Суду з прав людини по даній справі.

Н.Е. 1.6. АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ.

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Загальна характеристика правового регулювання юридичних осіб у Європейському Союзі.

2. Гармонізація корпоративного права в Європейському Союзі (Директиви: про розкриття інформації, про реорганізацію компаній, про фінансову звітність, про товариство з одним учасником, про права акціонерів).

3. Наднаціональні юридичні особи в праві Європейського співтовариства.

4. Перспективи розвитку корпоративного права Європейського Союзу.

5. Аналіз корпоративного законодавства України на предмет його відповідності європейським стандартам у даній сфері.

2) Аналіз практичної ситуації:

Рішенням від 6 жовтня 2011 року (далі - основне рішення) Європейський Суд установив кілька порушень статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу щодо провадження у справі про банкрутство, ініційованого підприємством-заявником стосовно державного нафтопереробного заводу «ЛиНОС». Суд

постановив, що національні суди, які розглядали справу, не можна вважати незалежними або безсторонніми з огляду на кричуще втручання вищих органів державної влади у хід провадження. Він також постановив, що принцип юридичної визначеності, закріплений у статті 6 Конвенції, порушено скасуванням остаточної судової ухвали від 2 липня 1998 року, якою визначалася сума заборгованості заводу «ЛиНОС» перед підприємством-заявником. Крім того, тривалість провадження у справі про банкрутство, про яку йдеться, була визнана надмірною. Насамкінець, Суд установив порушення статті 1 Першого протоколу у зв'язку з вищезазначеними питаннями, оскільки провадження, про яке йдеться, мало безпосередній вплив на майнові інтереси підприємства-заявника.

Суд визнає, що тривала неможливість для підприємства-заявника користуватись грошима, на які воно мало право, мала негативні наслідки для його підприємницької діяльності. Проте Суд вважає неможливим точно в однаковій мірі вирахувати збитки від упущеної вигоди, особливо враховуючи, що ця справа стосується комерційної діяльності підприємства, що передбачає ризики та певний ступінь невизначеності щодо використання та прибутковості майна, про яке йдеться. Суд також вважає, що порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції, які були констатовані у цій справі, створили для підприємства-заявника ситуацію тривалої невизначеності у здійсненні ним підприємницької діяльності. Беручи до уваги вплив часу, велику кількість питань, які не підлягають точній оцінці, та неможливість точно визначити у кількісному виразі моральну та матеріальну шкоду, завдану підприємству-заявнику, Суд вважає, що він має здійснити оцінку на засадах справедливості та зробити загальну оцінку, взявши за відправну точку суму, присуджену ухвалою Вищого арбітражного суду України від 2 липня 1998 року.

З огляду на вищевказане, Суд вважає за належне присудити підприємству-заявнику в сукупності суму у розмірі 27000000 євро, що включає в себе всі види шкоди, плюс будь-який податок, що може нараховуватись на цю суму.

Проаналізуйте норми європейського права на яких ґрунтувалося рішення суду. Дайте правову оцінку рішенню суду.

Н.Е. 1.7. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Правові аспекти електронної торгівлі в Європейському Союзі. Програма e-Europe.
2. Захист даних у сфері електронних комунікацій. Електронно-цифровий підпис.
3. Правове регулювання використання електронних грошей.
4. Регулювання відповідальності Інтернет-посередників у державах-членах ЄС.
5. Аналіз українського законодавства з питань електронної торгівлі та діяльності в мережі Інтернет на предмет його відповідності європейським стандартам.

2) Аналіз практичної ситуації:

Початок розробки Судом ЄС концепції обсягу та звільнення від відповідальності інтернет-посередників пов'язаний з розглядом справ про торговельні марки. У першій справі відомий виробник сумок і шкіряних виробів класу люкс, власник торговельної марки ЄС "Vuitton" подав позови проти пошукового сервісу Google у зв'язку з відображенням посилань на сайти, що пропонували імітацію товарів Vuitton. Інші позивачі, власники марок, зареєстрованих для надання туристичних послуг Viaticum та подібних агенцій CNRRH, заявили про порушення своїх прав через відображення пошуковим сервісом посилань на сайти конкурентів. Суд ЄС дійшов висновку, що правила, встановлені ст. 14 Директиви про електронну комерцію, яка звільняє постачальника послуг від відповідальності за інформацію, що була збережена за званням одержувача послуг, застосовуються до постачальника послуги хостингу в разі, якщо роль постачальника не була суттєвою активною, щоб він мав можливість знати чи контролювати інформацію, яка ним зберігалася. За відсутності

такої активної ролі постачальник послуг не може притягатися до відповідальності за інформацію, збережену за запитом одержувача послуги (в цій справі рекламодавця), за винятком випадків, коли постачальник, будучи повідомленим про незаконність цієї інформації чи діяльності рекламодавця, не вдався до швидких дій з метою усунення чи припинення доступу до цієї інформації.

У наступній справі *L'OréalSA and Others v eBay International AG and Others* компанія *L'Oréal* подала позов проти оператора інтернет-маркету *eBay* та окремих відповідачів у зв'язку з продажем через веб-сайт www.ebay.co.uk підробок і товарів, не призначених для продажу (тестерів та пробників), а також незаконне використання *eBay* торговельної марки *L'Oréal*. Аналізуючи питання звільнення оператора інтернет-маркету від відповідальності згідно з ч. 1 ст. 14 Директиви 2000/31 про електронну комерцію Суд ЄС виходив з того, наскільки активна його роль у наданні послуг хостингу, тобто чи його послуги полягали в технічній, автоматичній та пасивній обробці наданих клієнтами даних, чи роль оператора була активною, що дозволяла йому знати чи контролювати ці дані. Роль оператора є активною в разі, коли він, зокрема, сприяє оптимізації подання пропозицій продажу або просуванню цих пропозицій.

Другим важливим критерієм звільнення оператора інтернет-маркету від відповідальності є ступінь його поінформованості.

Проаналізуйте вказану практику ЄС щодо відповідальності інтернет-посередників. Якими Директивами ЄС керується суд при вирішенні такого роду справ?

Н.Е. 1.8. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

(4 год.)

1) Обговорення питань:

Заняття I

1. Захист прав інтелектуальної власності в ЄС.
2. Зміст доктрини «вичерпання права» та особливості застосування її у праві Європейського союзу.
3. Доктрини «спільного походження» та «нових технологій» у праві Європейського союзу.

Заняття II

1. Міждержавні договори і угоди України з питань охорони інтелектуальної власності.
2. Проблеми імплементації міжнародних стандартів щодо захисту прав інтелектуальної власності в Україні.
3. Перспективи кодифікації у сфері інтелектуальної власності в Україні в контексті законодавства Європейського Союзу.

2) Аналіз практичної ситуацій:

Справа Christian Liffers, рішення Суду Справедливості від 17 березня 2016 р.

Пан Liffers є режисером, сценаристом та продюсером аудіовізуального твору під назвою *Dos patrias, Cuba y la noche* (Дні батьківщини, Куба та ніч), де розповідаються шість особистих історій жителів Гавани (Куба).

Mandarina зняли документальний фільм щодо дитячої проституції на Кубі, провівши зйомки прихованою камерою. Деякі фрагменти із фільму *Dos patrias, Cuba y la Noche* було також використано у цьому документальному фільмі, хоча Mandarina не зверталася за дозволом до пана Liffers. Цей документальний фільм було показано по іспанському телеканалі Telecinco, який належить Mediaset.

Пан Liffers звернувся до Господарського суду № 6 м. Мадрид із позовом проти Mandarina та Mediaset, вимагаючи серед іншого припинення порушення прав інтелектуальної власності та стягнення із відповідача суми у 6740 євро у зв'язку із порушенням прав на використання твору, а також додаткової суми у 10000 євро як компенсації завданої моральної шкоди.

Господарський суд № 6 м. Мадрид частково задовольнив позов пана Liffers та засудив Mediaset до виплати 3370 євро компенсації матеріальної шкоди, завданої цим порушенням, а також до виплати 10000 євро компенсації моральної шкоди. Апеляційний суд м. Мадрид зменшив цю суму до 962,33 євро компенсації матеріальної шкоди та повністю скасував виплату моральної шкоди відповідачами. На думку Апеляційного суду, оскільки п. Liffers обрав розрахунок компенсації за принципом гіпотетичних роялті, передбачений у п. б) частини 2 статті 140 Закону проінтелектуальну власність, він не може вимагати відшкодування моральної шкоди. Для цього позивач мав би обрати спосіб розрахунку, встановлений п. а) частиною 2 даної статті. Вибір способу розрахунку виїнтятковий і поєднання обох неможливе. Подавши касаційну скаргу до Верховного суду Іспанії, п. Liffers стверджує, що компенсація моральної шкоди має присуджуватися у будь-якому випадку, незалежно від того, чи позивач обрав спосіб розрахунку.

За цих умов, Суд справедливості зазначає, що частина 1 статті 13 Директиви 2004/48 має тлумачитися таким чином, що її положення дозволяють особі, яка постраждала від порушення своїх прав інтелектуальної власності та вимагає компенсації матеріальної шкоди виходячи із п. б), частини 1, даної статті на підставі суми гіпотетичних роялті, вимагати компенсації завданої моральної шкоди відповідно до передбаченого п. а) частини 1 даної статті.

Проаналізуйте дану справу.

Н.Е. 2.1. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Поняття і сутність сімейного життя у стандартах Європейської конвенції прав людини.
2. Організація сімейного права в Європейському Союзі.
3. Захист прав дитини в Європейському суді з прав людини.
4. Прецедентна практика ЄСПЛ у сімейних спорах та її застосування в Україні.
5. Аналіз українського сімейного законодавства на предмет його відповідності європейським стандартам.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. У справі «Фельдман проти України» заявник був віце-президентом, засновником та власником контрольного пакета акцій банку «Слов'янський» (далі – Банк). 2 лютого 2000 року податкова міліція порушила кримінальну справу за обвинуваченням керівництва Банку в ухиленні від сплати податків, а 10 березня 2000 року Державна податкова адміністрація порушила іншу кримінальну справу за обвинуваченням керівництва Банку у зловживанні службовим становищем. 13 березня 2000 року заявника було затримано та з цієї дати він тримався під вартою як підозрюваний до його звільнення Артемівським районним судом м. Луганська 19 квітня 2002 року. 9 серпня 2000 року захисник заявника подав відповідному клопотання з проханням етапувати заявника у м. Дніпропетровськ, щоб він міг узяти участь у похороні свого батька. 11 серпня 2000 року слідчий відмовив у задоволенні клопотання на тій підставі, що національне законодавство не передбачає супроводження підозрюваних для таких цілей.

Розглядаючи цю скаргу заявника, ЄСПЛ зазначив, що будь-яке втручання у право особи на повагу до її приватного та сімейного життя становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснювалося «згідно із законом», не переслідувало легітимну ціль або цілі згідно з пунктом 2 та було

«необхідним у демократичному суспільстві» у тому сенсі, що воно було пропорційним цілям, які мали бути досягнуті.

Згідно з практикою Суду, стаття 8 Конвенції не гарантує особі, яка тримається під вартою, безумовне право на отримання дозволу відвідати похорон родича. Водночас Суд наголошує на тому, що навіть якщо природа становища особи, яка тримається під вартою, передбачає застосування різноманітних обмежень прав і свобод, кожне з таких обмежень, тим не менше, повинно бути виправдане як необхідне у демократичному суспільстві. Держава може відмовити особі у праві взяти участь у похороні її батьків, тільки якщо для цього існують вагомні підстави та якщо неможливо знайти альтернативне рішення. У цій справі особисте становище заявника взагалі не оцінювалося національними органами, і він був позбавлений права взяти участь у похороні свого батька тільки на тій підставі, що національне законодавство не передбачало такої можливості. На думку Суду, така не обмежена будь-якими умовами відмова заявникові у тимчасовому звільненні за сімейними обставинами та відсутність будь-якого іншого рішення, яке б дало йому змогу відвідати похорон його батька, не відповідає обов'язку держави оцінити кожне окреме клопотання по суті та довести, що обмеження права особи на відвідання похорону родича було «необхідним у демократичному суспільстві». У світлі вищезазначеного Суд доходить висновку, що у цьому відношенні також мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Проаналізуйте дану справу.

Ситуація 2. У справі «Мухаджієва та інші проти Бельгії» одна із заявників - чеченка, яка покинула Грозне, і четверо її малолітніх дітей у 2006 р. прибули до Бельгії, де попросили притулок. З'ясувалося, що на територію Європейського Союзу вона в'їхала через Польщу, у зв'язку з чим їй та її дітям було запропоновано покинути Бельгію. До виконання цього припису заявники протягом місяця були під вартою в Бельгії. «Лікарі без кордонів», які обстежили дітей заявниці, встановили наявність у них симптомів психологічної травми. ЄСПЛ визнав принципово важливим, що у даній справі діти не були відокремлені від матері, оскільки в раніше

винесених рішеннях була сформульована позиція про те, що особлива вразливість дітей повинна враховуватися понад усе, це важливіше, ніж незаконність перебування іноземця на території держави. Разом з тим Суд зазначив, що у відповідний період часу четверо дітей-заявників були у віці семи місяців, трьох з половиною років, п'яти років і семи років, всі вони протягом місяця містилися в закритому центрі, інфраструктура якого не була адаптована для прийому дітей. Суд послався у зв'язку з цим на положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., зокрема ст.22, згідно з якою держави повинні вжити необхідних заходів для того, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця, як тій, що супроводжується, так і не супроводжується її батьками, належний захист і гуманітарну допомогу. З огляду на юний вік дітей-заявників, тривалість їх утримання під вартою і їхній стан здоров'я, підтверджений медичними обстеженнями, суд прийшов до висновку, що умови життя дітей-заявників в центрі досягли рівня жорстокості, передбаченого ст. 3 Конвенції, і є порушенням цієї статті. Заявникам присуджена компенсація в сумі 17 тис. євро.

Якими нормами міжнародного права керувався суд при вирішенні даної справи? Дайте правову оцінку рішенню Європейського суду з прав людини.

Н.Е. 2.2. АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ

(4 год.)

1) Обговорення питань:

1. Принцип рівності та заборони дискримінації у трудовому праві Європейського Союзу.
2. Умови та охорона праці в Європейському Союзі.
3. Права працівників Європейського Союзу у разі звільнення.
4. Право працівників Європейського Союзу на участь в управлінні підприємством. Трудові відносини і виробнича демократія
5. Прецедентна практика ЄСПЛ у трудових спорах та її застосування в Україні.
6. Аналіз українського трудового законодавства на предмет його відповідності європейським стандартам.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. Заявниця працювала на повну ставку у супермаркеті. У 2003 році вона попросила роботодавця скоротити їй робочий час, оскільки їй потрібно доглядати за своїм сином, якому не виповнилось шість років. Після відмови роботодавця вона ініціювала судовий розгляд у суді з трудових спорів. У 2007 році Конституційний Суд установив, що по відношенню до заявниці було порушено принципи недискримінації за ознакою статі, оскільки роботодавець перешкоджав їй у поєднанні професійного та сімейного життя. У 2009 році Конституційний Суд установив, що його рішення від 15 січня 2007 року не було виконано належно, однак нове рішення суду з трудових спорів не могло мати предмета розгляду, оскільки за цей час син заявниці досяг шестирічного віку, і суд установив, що закріплення компенсації як альтернативного шляху не було передбачено.

По даній справі Європейський Суд з прав людини виніс рішення 19 лютого 2013 року.

Суд установив, що порушення принципу недискримінації за ознакою статі, як це було встановлено на користь заявниці, ніколи не було виправлено, враховуючи те, що відповідне рішення не вступило в силу і їй не було призначено компенсацію. Суд виявив порушення статті 6 (1) (право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного терміну) у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації).

Проаналізуйте практику Європейського суду з прав людини щодо трудових спорів.

Ситуація 2. Громадянка Туреччини була призначена на посаду офіцера безпеки у відділенні державної електричної компанії й пропрацювала на контрактній основі три роки перед тим, як її у березні 2004 р. звільнили через її стать. Її було поінформовано, що вона не може працювати далі, оскільки не відповідає критеріям «бути чоловіком» та «пройти військову службу». У лютому 2006 р. суди відмовили пані Бойраз, посилаючись на попереднє рішення Вищого Адміністративного Суду, який установив, що вимоги, які стосуються служби в армії, демонструють, що ця посада була зарезервована для кандидатів-чоловіків, і що вимога була законною, беручи до уваги особливості посади та суспільний інтерес.

Громадянка звернулась до ЄСПЛ, яким від 2 грудня 2014 року по даній справі було прийнято рішення. Так, заявниця підзначила, що місцева влада погодилась на її кандидатуру на посаду співробітника служби безпеки й призначила її на посаду, хоча було відомо, що вона жінка. Тим не менше вона працювала на посаді офіцера служби безпеки з 11 липня 2001 року по 17 березня 2004 року, і лише потім її було звільнено з займіної посади.

Європейський Суд нагадує, що стаття 14 Конвенції захищає осіб від різного ставлення до них у реалізації їх прав і свобод, гарантованих Конвенцією, без належного обґрунтування такої різниці у ставленні. Суд, однак, звертає увагу, що у цій справі питання, яке розглядається, полягає не в тому, чи мала заявниця право бути призначеною на державну службу. Заявниця не скаржиться на саму по собі відмову національної влади призначити її державним службовцем. Вона, наприклад, не

скаржитися на відсутність можливості стати державним службовцем на тій підставі, що унеї не має відповідної кваліфікації, необхідної для кандидатів на цю посаду. Її позиція пов'язана із тим, що наявна різниця у ставленні до неї зумовлена її статевою належністю.

Суд нагадує, що заявниця звільнена державними посадовцями з її посади у 2004 році через свою стать. На думку Суду, поняття «приватне життя» поширюється на аспекти, пов'язані з особистою ідентичністю та статтю людини, що є невід'ємною складовою її ідентичності. Тому така дія як звільнення з посади на підставі статті справляє негативний вплив на особистість людини, її самосприйняття і самоповагу і, як наслідок, на її приватне життя. Крім того, звільнення заявниці вплинуло на її «внутрішнє коло», оскільки втрата роботи повинна була мати відчутні наслідки для матеріального добробуту для неї та для її сім'ї. Заявниця також зазнала страждань та занепокоєння у зв'язку з утратою своєї посади. Більше того, звільнення заявниці вплинуло на широке коло її відносин з іншими людьми, в тому числі професійного характеру, і на її можливість практикувати професію, яка відповідає її кваліфікації. Відповідно, Суд приходить до висновку про те, що стаття 8 Конвенції застосована до скарги заявниці.

Зважаючи на вищенаведене, Суд вважає, що ст. 14 Конвенції може бути застосована до обставин цієї справи, взята в поєднанні зі ст. 8, і відхиляє заперечення Уряду.

Проаналізуйте практику Європейського суду з прав людини щодо трудових спорів.

Н.Е. 2.3. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА У СПРАВАХ З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Моделі соціального захисту в державах-членах Європейського Союзу.

2. Основні програми соціального захисту в Європейському Союзі, принципи організації та функціонування (Пенсійне забезпечення, медичне страхування й охорона здоров'я, страхування по безробіттю, страхування від нещасних випадків на виробництві, мінімальне соціальне забезпечення).

3. Європейські стандарти соціального забезпечення в контексті Європейської Конвенції з соціального забезпечення.

4. Рішення ЄСПЛ у справах з питань соціального та пенсійного забезпечення та їх застосування в Україні.

5. Аналіз українського законодавства на предмет його відповідності європейським стандартам соціального захисту.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. Заявник віком 63 роки скаржиться, що він не може отримувати державну пенсію, доки не досягне 65, тоді як жінки могли звертатися за нею у віці 60 років. Він був безробітним на той час, але якби він повернувся на роботу, він та будь-який потенційний роботодавець були б зобов'язані сплачувати внески на державне страхування. Заявник ініціював процес щодо завданих збитків у зв'язку із дискримінацією у Сполученому Королівстві, але його вимоги не були задоволені і йому було відмовлено в дозволі на оскарження.

Основним у цій справі є питання щодо різниці у ставленні, яка проявилася в тому, що заявник не міг отримати державну пенсію, доки він не досягне 65 років, тоді як жінка б отримала право на пенсію у віці 60 років, що становить дискримінацію у розумінні статті 14 Конвенції.

По даній справі ЄСПЛ виніс рішення від 22 серпня 2006 року.

Так, згідно із прецедентним правом Суду різниця у ставленні є дискримінаційною для цілей статті 14 Конвенції, якщо вона не має «об'єктивного й розумного виправдання», тобто не переслідує «законну (легітимну) мету», або якщо не має розумного балансу між засобами, що використовуються, і метою, яка переслідується. Держави-учасниці користуються певною свободою розсуду при визначенні того, чи виправдана різниця у ставленні в тій чи іншій ситуації. Тим не менше, мають бути наявними дуже переконливі підстави, щоб Суд міг розглядати різницю у ставленні, засновану суто на підставі статі, як сумісну із Конвенцією.

Розсуд законодавчого органу щодо реалізації соціально-економічної політики має бути дуже широким. Це відноситься, зокрема, до систем оподаткування, зборів, які неминуче диференціюються між групами платників податків і реалізація яких завжди залежить від конкретної ситуації. Уряд часто може стикатися з необхідністю збалансувати потребу збільшення доходів і задовольнити інші соціальні цілі у податковій політиці. Національна влада, очевидно, перебуває у вигіднішому становищі, ніж Суд, для оцінки цих потреб і вимог, які у цій справі у тому числі включають складні питання фінансування пенсій, що впливають на суспільство в цілому. В таких питаннях Суд зазвичай поважає вибір політики законодавчого органу, якщо він не є явно необґрунтованим.

Суд зазначив, що не було порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 1 Протоколу №1 Конвенції (захист власності), спираючись на визначальне обґрунтування заходів з корегування фінансової нерівності між статями та виходячи з того, що законодавчо прийнята політика щодо відстрочення вирівнювання пенсійного віку для чоловіків і жінок до 2020 року знаходиться у сфері рамок розсуду держави.

Проаналізуйте вказане рішення Європейського суду з прав людини у сфері пенсійних правовідносин.

Ситуація 2. У 1979 році заявниця отримала часткову пенсію у зв'язку із захворюванням на туберкульоз. Пізніше її було звільнено з огляду на її хворобу і вона отримала повну пенсію. Двома роками пізніше вона народила сина. Ще через два

роки виплату пенсії їй було припинено рішенням Бюро соціального страхування у випадку інвалідності, оскільки стан її здоров'я та сімейні обставини помітно змінилися. Заяви заявниці про відновлення виплати повної чи часткової пенсії були відхилені.

Федеральний суд з питань страхування встановив, що вона мала підстави отримувати часткову пенсію за умови, що у неї були фінансові труднощі, та перенаправив справу до Відділу з виплати компенсацій для з'ясування, чи була ця умова задоволена. Суд проаналізував наскільки заявниця була обмежена у своїй діяльності як домогосподарка, але не те, чи змогла б вона працювати на колишній роботі як це виходило з припущення, що маючи малу дитину, вона б покинула оплачувану роботу, навіть якби і не мала проблем зі здоров'ям.

По даній справі ЄСПЛ прийняв рішення від 24 червня 1993 року. Зокрема, Суд відзначив порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у зв'язку із ст. 6 (1) (право на справедливий судовий розгляд у розумний термін), оскільки припущення, зроблене Федеральним судом з питань страхування, що оскільки вона стала матір'ю, заявниця і так би покинула роботу, навіть якби у неї не було проблем зі здоров'ям, являє собою дискримінацією за ознакою статі.

Проаналізуйте вказане рішення Європейського суду з прав людини у сфері пенсійних правовідносин.

Н.Е. 2.4. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ОСВІТИ І НАУКИ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Програми Європейського Союзу у сфері освіти і науки.
2. Функціонування системи освіти в країнах Європейського Союзу (на прикладі Франції, Німеччини та Великобританії).
3. Гарантії прав працівників-мігрантів та їх дітей у сфері освіти.
4. Роль прецедентного права ЄС у врегулюванні відносин у сфері освіти.
5. Вплив європейських стандартів вищої освіти на законодавство в галузі освіти України та на її якість.

2) Аналіз практичної ситуації:

Проаналізуйте рішення ЄСПЛ у справі “Лаутсі проти Італії” від 18 травня 2011 р. Згідно з нею, Італія отримала право залишити розп’яття у школі. Пані Лаутсі звернулась до Європейського суду із заявою про порушення права на освіту та свободу совісті її дітей, які не є християнами, та звинуватила уряд Італії у порушенні принципу світськості. Незважаючи на те, що розміщення хрестів у класних кімнатах італійських шкіл було багаторічною традицією, вона стверджувала, що така практика порушує ст. 2 Протоколу №1 до Конвенції та ст. ст. 9 і 14 Конвенції. 9 листопада 2009 року Європейський суд ухвалив рішення на користь пані Лаутсі та визнав порушення права на освіту в поєднанні з порушенням права на свободу совісті. Однак така позиція викликала великий спротив у політичних колах і серед християнської спільноти по всій Європі. Велика палата Європейського суду, переглядаючи рішення палати Європейського суду, не погодилася з підходом останньої, яка встановила, що демонстрація розп’ять у класах могла мати

серйозний вплив на заявників, яким у той час було одинадцять і тринадцять років, та постановила відсутність порушення ст. 9 Конвенції. Велика палата Європейського суду наголосила, що, по-перше, наявність розп'ять не пов'язане з обов'язковим навчанням основам християнства. По-друге, Італія відкрила двері в шкільне середовище й іншим релігіям. Було зауважено, що серед держав Європи немає консенсусу щодо цього питання, і тому кожний уряд може діяти на власний розсуд, якщо рішення в цій сфері не набувають форм нав'язливого навчання релігії. На думку Європейського суду, той факт, що наявність хрестів чи розп'ять у класах державних шкіл Італії відображає в шкільному середовищі домінуючі в державі релігійні уподобання, сам по собі не достатній для того, щоб свідчити про політику катехізації дітей.

Дайте правову оцінку рішенню ЄСПЛ.

П.Е. 2.5. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Правові засади, цілі та компетенція Європейського Союзу та держав-членів у контексті політики в галузі культури.
2. Правове регулювання торгівлі «культурними товарами» в Європейському Союзі.
3. Основні Програми Європейського Союзу у сфері культури.
4. Правові аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері культури.

Н.Е. 2.6. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ ТА ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО НАЛЕЖНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

(2 год.)

1) Обговорення питань:

1. Формування європейських правових стандартів у сфері правосуб'єктності пацієнтів щодо вибору методів лікування.
2. Європейські стандарти стосовно правосуб'єктності фізичних осіб, які не здатні дати згоду на медичне втручання.
3. Попередні розпорядження щодо методів медичного втручання на майбутнє як інститут європейського приватного права.
4. Перспективи впровадження спеціальної медичної дієздатності як цивільно-правової категорії.
5. Прецедентна практика ЄСПЛ у справах щодо належної медичної допомоги.

2) Аналіз практичних ситуацій:

Ситуація 1. Заявниця скаржилася на несанкціоновану присутність студентів-медиків під час її пологів, стверджуючи, що вона не давала письмової згоди на те, щоб на неї дивились, і була майже без свідомості, коли їй сказали про таку згоду.

З даного приводу ЄСПЛ виніс рішення від 9 жовтня 2014 року. Суд установив, що мали місце порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції. Він зазначив, зокрема, що відповідне національне законодавство у період народження дитини заявниці – 1999 р. – не містило жодних гарантій для захисту права на приватність батьків. Такий серйозний недолік посилювався процедурами лікарень щодо отримання згоди від пацієнтів на те, щоб бути включеними до клінічних навчальних програм під час їхнього лікування. Зокрема, лікарняні буклети, які повідомляли заявницю про її можливість включення до навчальної програми, були розпливчастими та їх зміст був у загальному

представлений їй у такий спосіб, що вона не мала іншого вибору.

Проаналізуйте судову практику Європейського Суду з прав людини.

Ситуація 2. Заявниці, вісім жінок ромського походження, не могли більше завагітніти після того, як пройшли лікування у гінекологічних відділеннях у двох різних лікарнях, і підозрювали, що це сталося внаслідок стерилізації, яку було зроблено під час їхнього перебування у лікарнях. Вони скаржились на те, що не могли отримати фотокопій їхніх медичних карток.

Зіткнувшись зі складнощами в отриманні доступу до своїх медичних карток, заявниці ініціювали провадження у місцевих судах. У результаті, більшості заявниць було дозволено переглянути їхні файли. Проте їхнє прохання зробити фотокопії було врешті решт відхилено з посиланням на чинне на той момент національне законодавство, яке передбачало, що медичні картки належали лікарні і що обмеження доступу до них було обґрунтованим з метою запобігання зловживанню даними, які в них містилися. Після прийняття нового законодавства в 2005 році усі заявниці, крім другої, чії медичні записи були тим часом загублені, з часом отримали повний доступ до запитуваних медичних документів та їм було дозволено зробити з них фотокопії.

Позитивні зобов'язання держави за статтею 8 обов'язково включають обов'язок надати суб'єкту даних копії його файлів даних. Це є відповідальністю держави визначити порядок копіювання файлів персональних даних або, коли доречно, навести переконливі причини для відмови у копіюванні. У справі заявниці національні суди переважно обґрунтували заборону на копіювання медичних карток потребою захистити відповідну інформацію від зловживання. Проте Суд не міг зрозуміти у який спосіб заявниці, яким у будь-якому разі було надано доступ до їхніх медичних даних, могли зловживати інформацією стосовно себе. Більше того, ризик такого зловживання міг бути усунений іншими засобами, ніж відмова копіювати медичні справи заявниць, наприклад шляхом

обмеження кола осіб, які мали право доступу до справ. Тобто держава не зуміла довести наявність достатньо переконливих причин для відмови заявникам в ефективному доступі до інформації про їхнє здоров'я.

По даній справі ЄСПЛ прийняв рішення від 28 квітня 2009 року. Зокрема, суд встановив порушення статті 8 (право на приватне та сімейне життя) Конвенції у тому, що заявникам не було дозволено зняти фотокопії їхніх медичних карток. Він зазначив, що, незважаючи на впровадження наступних змін у законодавстві, які приводили його у відповідність до вимог Конвенції, це відбулося занадто пізно для заявниць.

Проаналізуйте судову практику Європейського Суду з прав людини.

Ситуація 3. У період з 2001 по 2008 роки медична допомога, що надавалася заявникові у зв'язку із його захворюванням на ВІЛ і туберкульоз, була неналежною. Зокрема, лікування ВІЛ узагалі не проводилося. Більше того, йому відмовляли провести аналіз крові для встановлення кількості CD-4 імунних клітин. Декілька разів йому говорили, що він не зможе пройти антивірусну терапію, поки не пройде успішного лікування туберкульозу. З червня 2001 року заявника лікували від туберкульозу, але це лікування було неефективним. Окрім того, одужанню заважали фізичні умови перебування його під вартою у слідчому ізоляторі, оскільки умови в камерах були неналежними. А в ізоляторі тимчасового тримання заявник навіть був змушений спати на голому матраці, без постільної білизни, у нього не було можливості митися, голигися та гуляти на свіжому повітрі, було вологе повітря, стіни покриті грибок і пліснявою, питна вода була іржавою, було холодно. Унаслідок поганих умов утримання заявник захворів бронхітом та пневмонією, а захворювання на туберкульоз стало хронічним. Заявник неодноразово скаржився у різні державні інституції щодо неналежних умов утримання та ненадання йому адекватної медичної допомоги, але все це було безрезультатним. У вересні 2006 року працівники прокуратури звернулися до адміністрації колонії з проханням ужити термінових заходів для проходження заявником повного медичного обстеження. Після

цього у листопаді 2006 року заявника направили до лікарні торми, але після переведення його медичне обслуговування не поліпшилося, а лікування ВІЛ так і не проводилося.

По даній справі ЄСПЛ виніс рішення від 14 жовтня 2010 року. Зокрема, суд установив, що в цілому, у світлі висновків, що стосуються відсутності комплексного підходу до медичного спостереження за заявником, неефективного або відсутнього лікування туберкульозу та ВІЛ, та нездатності забезпечити фізичні умови, розумно адаптовані до процесу одужання заявника, державна влада не зробила щодо заявника того, що можна було б розумно очікувати від неї; були відсутні ефективні та доступні засоби юридичного захисту в рамках внутрішнього законодавства щодо скарг заявника на його лікування й умови тримання під вартою.

Проаналізуйте судову практику Європейського Суду з прав людини.

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Загальні положення курсу «Європейські стандарти приватного права»	3
2	Доктрина приватного права України.	4
3	Європейські стандарти у сфері захисту прав споживачів.	3
4	Європейські стандарти правового регулювання відносин власності	4
5	Особисті немайнові відносини фізичних осіб у контексті європейського законодавства	3
6	Європейські стандарти правового регулювання юридичних осіб	4
7	Європейські стандарти у сфері електронної торгівлі та діяльності в мережі Інтернет	4
8	Європейські стандарти права інтелектуальної власності	5
9	Європейські стандарти сімейного права.	6
10	Європейські стандарти трудового права	6
11	Стандарти соціального захисту в країнах Європейського Союзу.	6
12	Європейські стандарти правового регулювання освіти і науки	4
13	Основи правового регулювання політики Європейського Союзу у сфері культури	4
14	Проблеми правового регулювання медичної діяльності у контексті європейських стандартів	4
	РАЗОМ	60

Перелік екзаменаційних питань, запитань та завдань із курсу «Європейські стандарти приватного права» для магістрів денної та заочної форми навчання

1. Розтлумачте поняття «європейські цінності», «європейські стандарти», «мінімальні соціальні стандарти».
2. Розмежуйте поняття «приватне право» та «публічне право». Розкрийте сутність поняття «приватне право».
3. Охарактеризуйте співвідношення понять «приватне право» і «цивільне право».
4. Розкрийте сутність і специфіку системи джерел приватного права.
5. Визначте сутність і роль рецепції принципів і норм римського приватного права в Україні.
6. Охарактеризуйте європейські системи приватного права.
7. Розкрийте традицію приватного права в Україні.
8. Визначте основні засади права ЄС у сфері захисту прав споживачів.
9. Система органів захисту прав споживачів в Європейському Союзі.
10. Право споживачів на інформування та гарантії його реалізації.
11. Правове регулювання безпеки продукції в ЄС.
12. Охарактеризуйте основні положення захисту прав споживачів у сфері транспорту в ЄС.
13. Основні напрями розвитку правового регулювання відносин цивільно-майнового типу у ЄС.
14. Розкрийте сутність та елементи права власності в контексті змісту ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод.
15. Проаналізуйте поняття, форми та принципи втручання у право власності за законодавством ЄС.
16. Охарактеризуйте окремі аспекти захисту права власності у випадку експропріації майна.
17. За допомогою яких аргументів ЄСПЛ тлумачить принцип непорушності права власності?

18. Європейські стандарти та правові механізми захисту права власності (ст. 6 і 13).

19. Охарактеризуйте нормативне закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб в європейських країнах.

20. Особливості закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб у романській та германській системах приватного права.

21. Основні переваги та недоліки плюралістичної та моністичної концепцій особистих немайнових прав людини.

22. Особливості захисту особистого немайнового права фізичних осіб.

23. Зміст основних немайнових прав, закріплених в ЄКПЛ.

24. Охарактеризуйте, які групи питань щодо захисту інтересів третіх осіб розкрито в Директиві ЄС про розкриття інформації.

25. Загальна характеристика основних Директив ЄС про реорганізацію компаній.

26. Мета створення наднаціональних юридичних осіб у праві Європейського співтовариства та їх правовий статус.

27. Особливості правового регулювання діяльності Європейського кооперативу.

28. Характерні риси Європейського товариства, як одного із видів наднаціональних товариств ЄС.

29. Напрямки розвитку корпоративного права в ЄС.

30. Порівняльна характеристика корпоративного законодавства України і корпоративного права в ЄС.

31. Правове регулювання електронної торгівлі в Європейському Союзі. Програма e-Eurore.

32. Захист даних у сфері електронних комунікацій. Електронно-цифровий підпис.

33. Особливості правового регулювання використання електронних грошей в європейському співтоваристві.

34. Відповідальність Інтернет-посередників у державах-членах ЄС.

35. Відповідність українського законодавства з питань електронної торгівлі та діяльності в мережі Інтернет європейським стандартам.

36. Особливості захисту прав інтелектуальної власності в ЄС.

37. Розкрийте зміст доктрини «вичерпання права» та особливості застосування її у праві Європейського Союзу.

38. Поясніть суть доктрини «спільного походження» та «нових технологій» у праві Європейського Союзу.

39. Охарактеризуйте роль міждержавних договорів та угод України з питань охорони інтелектуальної власності.

40. Окресліть проблеми імплементації міжнародних стандартів щодо захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

41. Напрями розвитку законодавства України у сфері інтелектуальної власності в контексті законодавства Європейського Союзу.

42. Поняття і сутність сімейного життя в стандартах Європейської конвенції прав людини.

43. Особливості правового регулювання сімейних правовідносин в Європейському Союзі.

44. Значення захисту прав дитини в Європейському суді з прав людини та його характерні особливості.

45. Прецедентна практика ЄСПЛ у сімейних спорах та її застосування в Україні.

46. Проаналізуйте українське сімейне законодавство на предмет його відповідності європейським стандартам.

47. Зміст принципу рівності та заборони дискримінації у трудовому праві на основі Європейської прецедентної практики.

48. Охарактеризуйте умови та охорону праці в Європейському Союзі.

49. Права працівників в Європейському Союзі у випадку звільнення та їх роль в механізмі забезпечення трудових прав громадян.

50. Право працівників у Європейському Союзі на участь в управлінні підприємством.

51. Проаналізуйте найбільш вагомую прецедентну практику ЄСПЛ у трудових спорах та її застосування в Україні.

52. Європейські стандарти у сфері трудового права та трудове законодавство України: порівняльний аналіз.

53. Моделі соціального захисту в державах-членах Європейського Союзу.
54. Принципи організації і функціонування програми пенсійного забезпечення в Європейському Союзі.
55. Охарактеризуйте програми ЄС щодо медичного страхування і охорони здоров'я.
56. Розкрийте основні принципи європейських програм страхування по безробіттю.
57. Визначте сутність та значення мінімального соціального забезпечення.
58. Європейські стандарти соціального забезпечення в контексті Європейської Конвенції з соціального забезпечення.
59. Проаналізуйте практику ЄСПЛ у спорах з питань соціального та пенсійного забезпечення та їх застосування в Україні.
60. Порівняльна характеристика українського законодавства та європейських стандартів соціального захисту.
61. Охарактеризуйте основні програми Європейського Союзу у сфері освіти і науки.
62. Функціонування системи освіти в країнах Європейського Союзу (на прикладі Франції, Німеччини та Великобританії).
63. Гарантії прав працівників-мігрантів та їх дітей у сфері освіти.
64. Роль прецедентного права ЄС у врегулюванні відносин в сфері освіти.
65. Вплив європейських стандартів вищої освіти на законодавство в галузі освіти України та на її якість.
66. Правові засади, цілі та компетенція Європейського Союзу та держав-членів у контексті політики в галузі культури.
67. Правове регулювання торгівлі «культурними товарами» в Європейському Союзі.
68. Охарактеризуйте основні програми Європейського Союзу у сфері культури.
69. Окресліть правові аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері культури.
70. Охарактеризуйте правові підстави для формування єдиної політики у сфері культури ЄС.

71. Основні тенденції формування європейських правових стандартів у сфері правосуб'єктності пацієнтів щодо вибору методів лікування.

72. Європейські стандарти стосовно правосуб'єктності фізичних осіб, які не здатні дати згоду на медичне втручання.

73. Сутність і роль попереднього волевиявлення пацієнта щодо методів лікування як інституту європейського приватного права.

74. Перспективи впровадження поняття «медична дієздатність пацієнта» як цивільно-правової категорії.

75. Охарактеризуйте прецедентну практику ЄСПЛ у справах щодо належної медичної допомоги.

Рекомендована література до навчального курсу:

1. Аналіз закону України про захист персональних даних / Марі Жорж, Грем Саттон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zacon.at.ua/_ld/0/52_6_7.pdf
2. Асадчев Ю. Ринок електронної комерції в Україні: поточний стан та перспективи розвитку, проблеми правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexliga.com/ua/novosti/rinok-elektronnoi-komerczi>
3. Баймуратов О.М. Міжнародно-правові зобов'язання держав у сфері становлення альтернативних форм соціального страхування [Текст]: [монограф.] / М.О. Баймуратов, О.С. Савич. – Одеса: Фенікс, 2009. – 280 с.
4. Беденко Е.А. Правовое регулирование оказания помощи пациентам, которые находятся в угрожающих жизни состояниях / Е.А. Беденко, А.Ю. Серегин // Медицина неотложных состояний. – 2007. – № 3. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://urgent.mif-ua.com/archive/issue-108/article-275>
5. Беялов Т. Е. Досвід захисту прав споживачів фінансових послуг Республіки Польща / Т. Е. Беялов, А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №7. – С. 196 – 205.
6. Бойко Р.Р. Захист прав споживачів в ЄС в контексті наближення українського законодавства до європейських стандартів / Р.Р. Бойко, Л.І. Васильєва [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36179.pdf> Болотіна Н.Б. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Н.Б. Болотіна. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 412 с.
7. Бочарова Н. В. Методологічні підходи до створення сучасного законодавства в галузі охорони авторського права в мережі Інтернет в документах Ради Європи / Н.В. Бочарова // Наук. вісн. Міжнарод. гуманітар. ун-ту. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6–1 (1). – С. 93 – 96.
8. Бошицький Ю. Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні / Ю.Л. Бошицький // Часопис Київ. ун-ту права. – 2014. - № 4. – С. 164–170.
9. Бургуані Т. Право та політика ЄС у сфері захисту прав споживачів : навч. посіб. / Т. Бургуані, Г. А. Рогачова, О. Ю. Серьогін. – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. – 182 с.
10. Бурденюк С. Гарантії захисту права власності відповідно до ст.1 Першого Протоколу Конвенції Пр захист прав людини та основоположних свобод / С. Бурденюк // Підприємництво, господарство, право. – 2016. - № 12. – С.19 – 23.

11. Бурлай О.Є. Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.Є. Бурлай ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 22 с.
12. Бущенко А. «Precedent UA – 2015» / Аркадій Бущенко, Олена Сапожнікова, Олег Шинкаренко. — К. : КВЦ, 2015. – 412 с.
13. Василюк А. Освітня політика Європейського Союзу / А. Василюк // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 13 – 17.
14. Висновки та рекомендації міжнародної конференції «Право власності: європейський досвід та українські реалії», що відбулася 22–23 жовтня 2015 року у місті Києві [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B9716C20F95B8F64C2257F10003FDDCB?OpenDocument&year=2015&month=12&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B9716C20F95B8F64C2257F10003FDDCB?OpenDocument&year=2015&month=12&)
15. Вишняков О. К. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на судову практику України: нові можливості / О.К. Вишняков // Наук. пр. Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2011. – Т. 10. – С. 164–170.
16. Вишновецька С.В. Колізійно-правові аспекти захисту прав споживачів за законодавством Європейського Союзу / С.В. Вишновецька, Х.В. Кметик // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 43 -47 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_4_10.pdf
17. Вільчинська Н. Ю. Освітня політика Європейського Союзу: соціально- політичний аналіз/ Н.Ю. Вільчинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_55/Gileya55/P23_doc.pdf.
18. Віткова В.С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні : дис... канд.юрид.наук, спеціальність 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право / В.С. Віткова. – Ужгород, 2017. – 208с.
19. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurosvita.net/index.php/?category=17&id=1049>
20. Гаращенко Л.П. Практика Європейського Суду з прав людини щодо захисту трудових прав / Л.П. Гаращенко //Судова апеляція. – 2015. - №2 (39). – С.79 – 86.
21. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: Монографія / Н.М. Хуторян, Ю.В. Баранюк,

- С.В. Дріжчана, Л.П. Гаращенко, І.П. Лаврінчук, О.В. Макогон, М.П. Стадник, Г.І. Чанишева; Відп. ред. Н.М. Хуторян. – К.: Юридична думка, 2008. – 304 с.
22. Герасимов О. Зарубіжний та міжнародний досвід забезпечення соціальної справедливості у суспільстві / О.Герасимов, К. Мілованова // Україна: аспекти праці. – 2014. - № 5. – С.43 – 51.
 23. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмена щодо захисту прав споживачів: досвід Австралії та Нової Зеландії / Л. В. Голяк // Вісник Запорізького національного університету. - 2010. - № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/Jur/2010_4/029-34.pdf
 24. Горнісевич А.М. Міжнародні стандарти захисту прав інтелектуальної власності / А.М. Горнісевич// Наука та інновації. – 2011. – Т.7. - № 3. – С.49 – 53.
 25. Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського Суду з прав людини / Н.Г. Горобець // Часопис Київського університету права. - 2014. - № 4. – С. 307 – 312.
 26. Грамацький Е. Актуальні проблеми міжнародного приватного права у світлі гармонізаційних процесів в Європі / Е. Грамацький // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 126 – 129.
 27. Грициняк О.І. До питання аналізу зарубіжного досвіду соціального забезпечення та можливості його впливу на відтворення робочої сили в Україні / О.І. Грициняк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Вип.7. Ч.1. – 2016. – С. 96 – 99.
 28. Димінська О. Особливості захисту прав споживачів туристичних послуг за законодавством України та ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe
 29. Денисевич А.Ю. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу / А.Ю. Денисевич // Форум права. – 2014. - № 2. – С. 104 - 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe
 30. Державна політика в соціогуманітарній сфері [Текст]: підручник / [авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2010. – 284 с.

31. Дмитрієва К.І. Правове регулювання часу відпочинку за законодавством країн з розвинутою економікою / К.І. Дмитрієва [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/ууууу/195.pdf
32. Довгерт А. С. К истории современной классификации личного неимущественного права в Украине / А. С. Довгерт // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / Под ред. Р.А. Стефанчука. - К.: Юринком Интер, 2010. - С. 92.
33. Довгерт А. Методологія міжнародного приватного права / А. Довгерт, О. Мережко // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 45.
34. Дубовик Т.В. Інтернет-горівля в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Дубовик. – Електрон. текстові дан. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету : Науково-практич. журнал. – 2013/1. – № 1. – С. 20 – 28 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/01/2.pdf>.
35. Електронний правочин в цивільному праві України : монографія; за наук. ред. д.ю.н., проф., чл.-кор. НАПрН України Р. О. Стефанчука / Н.Є. Блажівська. – К.: Алерта, 2014. – 240 с.
36. Європейське право: Право Європейського союзу : підручник / за заг. ред. В. І. Муравйова. - К. : Ін Юре, 2015. – Кн. четверта : Матеріальне право Європейського союзу / В. І. Муравйов (голова авт. кол.), С. Д. Білоцький, О. О. Гріненко, М. О. Медведєва [та ін.]. – К. : Ін Юре, 2016. – 400 с.
37. Європейський Союз: політика, економіка, право : навч. посібник / За ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича. – Львів, 2005. – 532 с.
38. Єрмошенко А. Світовий досвід функціонування органів розгляду спорів у сфері фінансових послуг / А. Єрмошенко, Л. Єрмошенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2011. - № 2. - С. 38 – 46.
39. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www1.umn.edu/humanrts/>.
40. Европейская культура: XXI век / под ред. Е. В. Водопьяновой. М.; СПб. : Нестор-История, 2013. – С. 320 – 373 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/130777/mod_resource/content/1/Evrop-cultura.pdf
41. Захист прав споживачів у Європейському Союзі та Україні.

Аналітичний звіт. 2007. – 36 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/377/ConsumerProtectionReport-ua.pdf>

42. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>
43. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» – К.: ВАІТЕ, 2017. – 92 с.
44. Как Европейский суд по правам человека понимает частную и семейную жизнь / Л. В. Туманова, И. А. Владимирова // Защита семейных прав в Европейском суде по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravouch.com/>.
45. Калов З. А. Особенности реализации моделей социальной политики / З. А. Калов, Ф. М. Куршаева, Л. У. Хадиева. - Ч. 1 // Современные проблемы науки и образования. - 2009. - № 2. - С. 106-108.
46. Карцева Я. Недобросовісна реклама: критерії та правила поведінки / Я.Карцева [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/203>
47. Кашкин С. Право Европейского Союза. Учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 698 – 731.
48. Киричук А. Прецедентне регулювання питань інтелектуальної власності у ЄС / А. Киричук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2017. - № 5. – С. 56 – 66.
49. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти / А.Л. Клименко // Теорія і практика правознавства. – 2017. – Вип. 2 (12). – С. 1 -10.
50. Кодинець А. О. Реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні / А.О. Кодинець // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту. – 2014. - № 4 (2). – С. 65–72. (Серія : Юридичні науки)
51. Колісник А. С. Розвиток інформаційних технологій і система авторського права Європейського Союзу / А.С. Колісник // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 123–130.
52. Колісникова Г. Загальна характеристика інституту «захисту прав споживачів» та його місце у системі права і в системі законодавства України / Г. Колісникова // Право України. -2010.- № 1. - С. 189-194.

53. Комаров А. С. «Европеизация» частного права в рамках ЕС и ее значение для развития частного права в Российской Федерации / А. С. Комаров // Актуальные вопросы российского частного права: сб. ст., посвященный 80-летию со дня рождения профессора В. А. Дозорцева / Исслед. Центр частного права. - М. : Статут, 2008. - С. 41 – 47.
54. Комзюк Л. Т. Основні тенденції гармонізації авторського права ЄС / Л.Т. Комзюк // Інформація і право. – 2012. - № 1. – С. 33–39.
55. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* у сфері електронної торгівлі (e-commerce) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [old.minjust.gov.ua /file/23508](http://old.minjust.gov.ua/file/23508)
56. Концепція добровільної інформативної згоди: зацікавлений погляд з боку пацієнта / В.Г. Сердюк, В.А. Корогод, С.П. Козодаєв // Медична інформатика та інженерія. – 2012. - № 2. – С.15 – 24.
57. Косаренко В. О. Проблеми регулювання захисту прав споживачів в Україні / В. О. Косаренко // Наукові праці МАУП. - 2010. - Вип. 4 (27).
58. Косак В. Експропріація і вилучення майна: європейська судова практика / В. Косак // Право України. – 2016. - № 1. – С. 93-100.
59. Коструба А. Правові аспекти захисту права власності під час націоналізації майна на тимчасово окупованій території України / А.Коструба // Право України. – 2016. - № 1. – С. 101 – 109.
60. Кохановська О. В. До питання про захист персональних даних в Україні / О. В. Кохановська // Вісник Верховного Суду України. - 2011. - № 6 (130). - С. 28.
61. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації / О.Краєвська //Вісник Львівського університету.Серія міжнародні відносини. – 2011. – Випуск 28. – С.53 – 65.
62. Красицька Л. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Л. Красицька ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2015. – 496 с.
63. Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти та науки / А. Круглашов // Політичний менеджмент. – 2005. - № 4. – С.115 – 126.
64. Кузнєцова Н. Нетипові об'єкти права власності в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Н. Кузнєцова // Право України. – 2016. - № 1. – С. 34 – 40.

65. Культурна політика України: національна модель у Європейському контексті: аналітична доповідь /С.І. Здіорук, О.М. Литвиненко, О.П. Розумна. – Київ, 2012. – 49 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kul%5Ctura2012-6090f.pdf>
66. Кульчицька О. Міжнародна співпраця України з ЮНЕСКО у галузі освіти: досвід проблеми, пошуки рішень. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2012/2012_3_15.pdf
67. Литовченко С. Аналіз законодавства України щодо відповідності міжнародним вимогам забезпечення рівних прав у здобутті освіти для дітей з особливими потребами [Електронний ресурс] / Світлана Литовченко. – Режим доступу : www.education-inclusive.com/.../analiz-z-va-vi
68. Ломакина И. С. Принцип subsidiarности и сфера образования в ЕС/ И. С. Ломакина // Вестник Московского государственного областного университета серия «Педагогика». – 2009 г. – № 1. – С. 49 – 57.
69. Майданик Р. Пропорційність (співрозмірність) і право власності: доктрина і судова практика / Р. Майданик // Право України. – 2016. - № 1. – С. 41 – 54.
70. Макода В. Є. Національна система інтелектуальної власності та її роль в реалізації та забезпеченні належного захисту прав інтелектуальної власності в Україні / В.Є Макода // Часопис цивілістики. – 2014. – Вип. 17. – С. 80–84.
71. Микитенко Л. Правовий аналіз спеціальних вимог українського та європейського законодавства про рекламу / Л. Микитенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. - № 1. – С. 111 – 120.
72. Миронова Г.А. Living will – новий інститут європейського приватного права / Г.А. Миронова // Університетські наукові записки. – 2012. - № 3(43). – С.47 – 54.
73. Миронова Г.А. Проблема визначення компетентності (медичної дієздатності) пацієнта як суб'єкта правовідносин з приводу медичного втручання / Г.А. Миронова // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 3. – С. 1 – 9.
74. Михенко А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України [Електронний ресурс] / А. Михенко, Н. Щур. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.

75. Мілюс В. Захист власності у доктрині Конституційного Суду Литовської Республіки / В. Мілюс // Право України. – 2016. – № 1. – С. 63 – 70.
76. Мірошніченко А. Значення рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» для оцінки правових наслідків порушення процедури відчуження державних та комунальних земель/ А. Мірошніченко, А. Ріпенко // Право України. – 2016. - № 1. – С. 55 – 62.
77. Мельничук О.І. Правові засади охорони культурної спадщини в Європейському Союзі / О.І. Мельничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу [Nvamu_pr_2011_1_34%20\(1\).pdf](http://Nvamu_pr_2011_1_34%20(1).pdf)
78. Мережко О. Проблематика особистих немайнових прав з погляду міжнародного приватного права (на прикладі України та Польщі) / Олександр Мережко // Юридичний журнал. - 2008. - № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3061>
79. Мудролюбова Н. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н. Мудролюбова // Віче. - 2008. - № 3. - С. 70 – 72.
80. Муравйов В. Види компетенції реформованого Європейського Союзу/ В. Муравйов, І. Березовська// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – № 37. – С. 53-57.
81. Незалежний громадський Звіт щодо захисту прав дитини в Україні в 2010–2012 рр. [Електронний ресурс] / Всеукр. громад. організація “Правозахисна організація “Спільна Мета”. – Режим доступу : <http://commongoal.org.ua/?p=138>
82. Новіков Д.В. Гарантії захисту права власності у практиці Європейського Суду з прав людини / Д.В. Новіков //Європейські перспективи. – 2016. – № 2. – С.92 – 94.
83. Окладна, М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток [Електронний ресурс] / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. – Режим доступу: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>
84. Орлюк О. П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції / О.П. Орлюк // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2016. - № 3. – С. 58–74.
85. Паладій М. В. Сфера інтелектуальної власності в Україні: проблемні питання державного управління в умовах інтеграції в міжнародні співтовариства : монографія / М.В. Паладій. – Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. – 239 с.

86. Паліюк В. П. Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав та основних свобод: навч.-практ. посіб. / В. П. Паліюк. - Миколаїв: Атол, 2003. – 130 с.
87. Паліюк В. П. Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику // Юридичний Журнал. – 2008. - № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2993>
88. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя) / В. П. Паліюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 1. – С. 73–78.
89. Пахлова С.Є. Європейські тенденції в культурній політиці України / С.Є Пахлова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. - №5 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=420>
90. Письменна О.П. Політика ЄС щодо захисту прав споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1856/Pusmenna.pdf?sequence=1>
91. Плотян С. Г. Особливості європейського правового поля щодо рівності прав жінок і чоловіків / С. Г. Плотян // Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки. – К.: Вид. Дім "Києво-Могилян. акад." / Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 130 – 135.
92. Порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України законодавству ЄС у сфері персональних даних / В. М. Брижко, А. І. Радянська, М. Я. Швець. - К. : Тріумф, 2006.
93. Посикалюк О.О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права: монографія / О.О. Посикалюк. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 323 с.
94. Посикалюк О.О. Генеза доктрини особистих немайнових прав в романській, германській та англо-американській системах приватного права / О.О. Посикалюк // Приватне право і підприємництво. – 2016. – Вип. 15. – С. 186 – 191.
95. Постовалова Т.А. Трудовое право Европейского союза: теория и практика / Т.А. Постовалова. – Москва: Проспект, 2015. – 496 с.
96. Права человека : учебн. для вузов / Отв. ред. Е. А. Лукашева. - М. : НОРМА, 2003.-573 с.

97. Право власності: Європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2015. - №12. – С.4 – 9.
98. Право Європейського Союзу [Текст]: підручник / В. І. Муравйов, О. М. Лисенко, І. В. Влялько, К. В. Смирнова, І. А. Березовська, А. Л. Федорова, О. В. Святун, О. М. Шпакович. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 703 с.
99. Право Европейского Союза. В 2 т. Т.2. Особенная часть: учебник для бакалавров/ под. ред.. С. Ю. Кашкина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт. – 2013. – 1023 с.
100. Право на освіту та права освітян: теорія і практика в Україні [Електронний ресурс] : Аналітичний звіт за результатами громадського моніторингу // ERA – Європейська дослідницька асоціація [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.eura.org.ua
101. Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та в Україні (комплексне порівняльно-правове дослідження). / За заг. Ред. Грицяка І.А.– К.: ТОВ «АТІКА-Н», 2005. – С. 15-21, 33-90, 119-128, 142-168, 189-217. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [minjust.gov.ua /file/23499](http://minjust.gov.ua/file/23499)
102. Правове регулювання надання медичної допомоги в Україні / Губський Ю. І., Сердюк В. Г., Царенко А. В., Якименко О. І., Скрипник О. О., Солоп Л. Л., Коноваленко О. А., Винницька М. О. // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20.04.2007, м. Львів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_105_01.pdf
103. Практика Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/international-law/european-court-of-human-rights/praktyka-evropeys%60kogo-sudu-z-prav-lyudyny-u-spravakh-pov-yazanykh-iz-zakhystom-prav-i-svobod-dytyny/>
104. Президент підписав Закон “Про електронну комерцію” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-elektronnu-komerciyu-36022>.
105. Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти // Збірник науково-експертних матеріалів, Київ – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Osvita/index.htm>

106. Попович Д. Немає експропріації без компенсації (крім виняткових обставин) / Д. Попович // Право України. – 2016. - № 1. – С. 85 – 92.
107. Пушкар П. Реферативний огляд застосування принципу непорушності права власності у практиці Європейського суду з прав людини та в країнах ЄС і українські реалії / П. Пушкар // Право України. – 2016. - № 1. – С. 25 – 33.
108. Рацюк А.С. Аналіз моделей соціального захисту населення в країнах-членах Європейського Союзу / А.С. Рацюк // IV Міжнародна науково-методична конференція Форум молодих економістів-кібернетиків „Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід” 24-26 жовтня 2013 р., м. Тернопіль. – С. 144 – 147.
109. Ришкова О. В. Перспективи розвитку системи захисту права інтелектуальної власності / О.В. Ришкова // Часопис цивілістики. – 2012. – Вип. 13. – С. 62–64.
110. Розгон О.В. Доцільність уніфікації та гармонізації колізійних норм у міжнародному сімейному праві / О.В. Розгон // Альманах міжнародного права. – Вип. 16. – С. 61 – 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intlawalmanac.net/v16/9.pdf>
111. Розширення кордонів для е-комерції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: europatorgivlia.org.ua/e-commerce/.
112. Романюк Я. Втручання у право власності з точки зору його відповідності статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: критерії Європейського суду з прав людини та досвід України на окремих прикладах судової практики / Я.Романюк // Право України. – 2016. - № 1. – С. 14 – 24.
113. Ромат Т. Удосконалення захисту інтелектуальної власності в Україні в контексті міжнародних зобов'язань / Т. Ромат // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Дн. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 3 (10). – С. 132–141.
114. Рыбак К.Е. Законодательство Европейского Союза об экспорте культурных товаров (ценностей)/ К.Е. Рыбак // Культура: управление, экономика, право. – 2005. – № 3. – С. 20.
115. Сафончик О. Питання шлюбно-сімейних правовідносин на шляху до євроінтеграції / О. Сафончик // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. - № 1. – С. 107 – 110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2017_1/part_1/21.pdf
116. Симпсон Р. Система защиты прав потребителей в Европе / Р. Симпсон. – М., 2000. – С. 91 – 94.

117. Сисоєва С.О. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне: Овід, 2012. – 352 с.
118. Сіренко В. До питання про необхідність пріоритету суспільної власності в життєустрої держави / В. Сіренко // Право України. – 2016. – № 1. – С. 71 – 84.
119. Севостьянова Н. І. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини як форма імплементаційних процесів / Н. І. Севостьянова. // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – №52. – С. 310–315.
120. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн: історія та сучасний розвиток : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. : 23.00.01 - теорія та історія політичної науки / Семигіна Т. В. - К., 2007. - 20 с.
121. Сліпченко С. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України / С. Сліпченко // Право України. - 2008. - № 3. – С. 110 – 114.
122. Сліпченко С. О. Постанова наукової проблеми кваліфікації особистих немайнових правовідносин // Вісник Одеського національного університету. Сер. : Правознавство. - 2013. - Т. 18, Вип. 1. - С. 7 – 15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_prav_2013_18_1_3
123. Слюсаренко К.В. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи / К.В. Слюсаренко, М.М. Садовенко // Економічний аналіз. – 2017. – Том 27. - № 1. – С. 80 – 90.
124. Сорока Н. Відповідальність інтернет-посередників у контексті практики Суду ЄС / Н. Сорока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-239/>
125. Сорока Н. Джерела авторського права та суміжних прав у Європейському Союзі / Н. Сорока // Вісн. Львів. ун-ту. – 2014. – Вип. 35. – С. 107–117. (Серія : Міжнародні відносини)
126. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні : Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини]. – К., 2010. – 229 с.
127. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) [Текст] : монографія / Р. О. Стефанчук ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К.: КНТ, 2008. - 625 с.
128. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебник / С.Г. Стеценко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 572 с.

129. Судова практика Суду Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. – Київ, 2016. – 220 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.businesslaw.org.ua/wp-content/Intel_prop_book_web.pdf
130. Судове рішення у справах, пов'язаних з гендерною дискримінацією: збірка кращих практик / Упорядники: Олена Уварова, Марія Ясеновська. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2016. – 192с.
131. Чевичалова Ж.В. Розуміння терміна «сімейне життя» в контексті ст.8 Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод / Ж.В. Чевичалова // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2 (8). – С.1 – 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/File/63888/59381>
132. Уважение частной и семейной жизни, гарантированной ст. 8 Европейской конвенции по правам человека: основные проблемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://edu.helsinki.org.ua/>.
133. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 " Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. - К., 2002. – 25 с.
134. Федорова А. Основні тенденції та проблеми розвитку міжнародних механізмів захисту соціальних прав людини / А. Федорова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. - Київ: Київський національний університет ім. Т.Шевченка Інститут міжнародних відносин. - 2013. – Вип. 117, Ч. 1. – С. 4.
135. Федорова А. Захист соціальних прав в рамках Європейської конвенції з прав людини. Значення для України / А.Федорова // Право України. – 2012. – № 11-12. – С. 241 – 252.
136. Фесенко Н.С. Закордонний досвід забезпечення державою захисту інтелектуальної власності / Н.С. Фесенко //Актуальні проблеми державного управління. – 2016. - № 2(50)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/6/02.pdf>
137. Харитонов Є. О. Деякі питання класифікації європейських систем приватного права [Текст] / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. - Київ : Логос, 2007. - 28 с.
138. Харитонов Є. О. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод як джерело приватного права [Текст] / Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми формування правової

- держави в Україні. До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч.-Ч.2. - Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, Європейська комісія, Рада Європи, 2000. - С. 69-72.
139. Цивільне законодавство України в контексті розвитку європейського приватного права : монографія / Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 296 с. – С. 169 – 209.
140. Хавронюк А. Загальні принципи права (досвід Європейського Союзу) / Андрій Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. - 2012. - № 4. - С. 107 – 108 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://pgp-journal.kiev.ua /archive/2012/04_2012.pdf
141. Ханік-Посполітак Р. Ю. Деякі аспекти захисту прав споживачів в Європейському Союзі / Р. Ю. Ханік-Посполітак // Підприємництво, господарство і право. - 2002. -№ 4. - С. 37 – 39.
142. Шитікова С.П. Програми Європейського Союзу для реформування вищої освіти / С.Р. Шитікова // Освітологічний дискурс. – 2016. – № 2 (14). – С. 53 – 64.
143. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. - Вид. 2-е, випр., доп. - К. : Реферат, 2007. –С. 51.
144. Шевчук А. П. Формування моделей соціальної політики як складова державного управління в соціально-економічній сфері / А. П. Шевчук // Унів. наук. записки. - 2006. - № 2 (18). – С. 310 – 317.
145. Шевченко Я. Н. Понятие семьи и семейных правоотношений в семейном и гражданском праве Украины /Я. Н. Шевченко//Право Украины. – 2012. – № 5/6. – С. 207– 212.
146. Шрамм Х.-Й. Общее личное право и возмещение нематериального вреда в немецком праве / Х.-И. Шрамм // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики: сб. статей и иных материалов / Под ред. Р. А. Стефанчука. - К. : Юринком Интер, 2010. - С. 104 – 108.
147. Шумило М.М. Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту / М.М. Шумило // Університетські наукові записки, 2012. - № 3 (43). – С. 243 – 249.
148. Шупінька О. Міжнародно-правові механізми захисту права власності: практика Європейського суду з прав людини / О. Шупінька // Юридичний журнал 2008. - №. 11 [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3060>
149. Явор О.А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О.А. Явор // Вісник Національного Ужгородського університету. – 2015. – Том.1 – Вип.34. – С. 134 – 137.
150. Якубівська Ю.Е. Імплементация міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища / Ю.Е. Якубівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/75.pdf
151. Ярмол Л.В. Право на освіту та свобода віросповідання: практика Європейського суду з прав людини/ Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапець // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>
152. Antokolskaia Masha. The “better law” Approach and Harmonisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.2law.uu.nl/priv/cefl.
153. Fineman Martha Albertson. The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies / Martha Albertson Fineman. – London : Routledge, 1995. – 256 p.
154. Families and the European Union Law, Politics and Pluralism / Ed. by Clare McGlynn. – Cambridge University Press, 2006. – 230 p.
155. Goonesekere Savitri. Human Rights as a Foundation for Family Law Reform / Savitri Goonesekere. – International Journal of Children’s Rights. – 2000. – № 8. – P. 83-99.
156. Maarit Jäntherä-Jareborg, Pr. Unification of Private International Law in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
157. Palmer E. Protecting socio-economic rights through the European convention on Human Rights: trends and developments in the European Court of Human Rights // Erasmus Law Review. – 2009.- Volume 02, Issue 04. – P. 398.
158. Pintens Walter. Europeanisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
159. Schwenzer Ingeborg. Methodological aspects of harmonisation of Family Law // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
160. Concept & Spirit of the 25 years of European Capitals of Culture / Speech by Spyros Mercouris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulturparlament.com/sessions/2010-athens/speech-by-spyros-mercouris/>

161. European Capitals of Culture [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en.htm
162. European Capitals of Culture: the road to success From 1985 to 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc_25years_en.lpdf
163. What is a European Capital of Culture? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/documents/ecoc-fact-sheet_en.pdf
164. Siehr K. A special regime for cultural objects in Europe/ Unif. Law Rev. / Rev. dr. unif. 2003. 1/2. – P. 556.

Правові акти

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. - 2006. - № 32. - Ст. 2371.
2. Конвенція «Про права дитини» від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_02
3. Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_334
4. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data) від 28.01.1981 р. // Офіційний вісник України. - 2010. -№ 58. – Ст. 1994.
5. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data) від 28.01.1981 р. // Офіційний вісник України. - 2010. -№ 58. – Ст. 1994.
6. Конвенція «Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності» [Електронний ресурс] : міжнародний документ від 14.07.1967 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_169
7. Сиропейська Конвенція про соціальну та медичну допомогу від 11.12.1953 р. та Протокол до неї (ETS №14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_649
8. Сиропейська конвенція про соціальне забезпечення від від 14.12.1972 р. (ETS №78) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_581

9. Європейська конвенція про соціальний захист фермерів 06.05.1974 р. (ETS №083) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU74020.html
10. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : Міжнародний документ від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_334.
11. Паризька конвенція «Про охорону промислової власності» від 20.03.1883 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123/print.
12. Бернська конвенція «Про охорону літературних та художніх творів» від 09.09.1896 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051/print.
13. Європейська соціальна хартія (Переглянута) ETS N 163 від 3 травня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. - № 51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062
14. Перша директива Ради 68/151/ЄС від 9 березня 1968 р. «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній у рамках контексту другого абзаці статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_45
15. Друга Директива Ради ЄС 77/91/ЄС 13 грудня 1976 р. «Про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
16. Третя Директива Ради 78/855/ЄС від 9 жовтня 1978 р. «Про злиття акціонерних товариств, що базується на статті 54 (3) (g) Договору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
17. Четверта Директива Ради 78/660/ЄС від 25 липня 1978 р. що базується на статті 54 (3) (g) Договору, про річну звітність окремих видів компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

18. Шоста Директива 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 р. «Про поділ акціонерних товариств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
19. Сьома Директива ЄС 83/349/ЄЕС від 13 червня 1983 р. «Про консолідовану звітність, що ґрунтується на пункті (g) частини 3 статті 54 Договору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
20. Одинадцята Директива Ради 89/666/ЄЕС від 21 грудня 1989 р. «Про вимоги щодо розкриття інформації філіями окремих видів компаній, відкритими у державі-члені, на які поширюється дія права іншої держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
21. Дванадцята Директива Ради 89/667/ЄЕС від 21 грудня 1989 р. «Про товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
22. Директива Ради 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 р. «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, та про внесення змін до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС, і скасовує Директиву Ради 84/253/ЄЕС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
23. Директива Ради 2007/36/ЄС від 11 червня 2007 р. «Про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
24. Директива 2006/46/ЄС від 14 червня 2006 р. «Про внесення змін до Директив Ради 78/660/ЄЕС «Про річну звітність окремих типів компаній», 83/349/ЄЕС «Про консолідовану звітність», 86/635/ЄЕС «Про річну звітність та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ» та 91/674/ЄЕС «Про річну звітність та консолідовану звітність страхових підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
25. Директива 2003/33/ЄС від 26 травня 2003 року «Про наближення законодавчих, нормативних та адміністративних актів держав-членів про рекламу та спонсорство тютюнових виробів» (Directive 2003/33/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the advertising and sponsorship of tobacco products) // Official Journal. - L 152. - 20.06.2003. –Р. 0016-0019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [old.minjust.gov.ua /file/31957](http://old.minjust.gov.ua/file/31957)

26. Директива 2005/29/ЄС «Про недобросовісну комерційну практику» (Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b43
27. Директива № 2008/48/ЄС «Про договори споживчого кредитування і відміну Директиви 87/102/ЄЕС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b19
28. Директива «Про деякі аспекти продажу споживчих товарів і асоційованих гарантій 99/44/ЄС від 25.05.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b07
29. Директива «Про загальну безпеку продукції 2001/95/ЄС» від 3 грудня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/file/31103>
30. Директива «Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах 97/7/ЄС», Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council of 20 May 1997 on the protection of consumers in respect of distance contracts // Official Journal. - L 144, - 04.06.1997. - P. 19-27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_245
31. Директива про комплексні тури 90/314/ЄЕС (Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours), Неофіційний переклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eulaw.edu.ru/documents/legislation/svob_peredv/tourizm.htm
32. Директива «Про косметичні засоби 76/768/ЄЕС». – Неофіційний переклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://certforum.ru/New-Approach-Directives/cosmetic-products-directive-76-768-EEC-CertForum-Ru.doc>
33. Директива «Про маркування, зовнішній вигляд і рекламу харчових продуктів 2000/13/ЄС», Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to the labelling, presentation and advertising of foodstuffs // Official Journal. - L 109. - 2000. - 06.05.2000. - P. 29-42. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/.../2000-13.pdf>
34. Директива «Про медичну продукцію для застосування людьми 2001/83/ЄС» від 06.11.2001, (DIRECTIVE 2001/83/EC of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use) Неофіційний переклад : [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: www.dec.gov.ua/site/files/farmakonaglyad/d1.doc
35. Директива Ради 84/450/ЄЕС Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно реклами, яка вводить в оману від 10 вересня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_347
 36. Директива 2001/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 22 травня 2001 року «Про гармонізацію певних аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31338>
 37. Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства" від 13 грудня 1999 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_240
 38. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2000 року «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію)» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_224
 39. Директива ЄС № 89/552 «О координации определенных положений, установленных законодательно, регулятивно либо административно странами-участниками (Европейской Конвенции о трансграничном телевидении) в области осуществления телевизионного вещания» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_446
 40. Директива ЄС № 93/13 "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства" від 13 грудня 1999 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_240
 41. Директива ЄС № 95/46 «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242
 42. Директива ЄС № 97/66 «Об использовании персональных данных и защиты неприкосновенности частной жизни в сфере телекоммуникаций от 15 декабря 1997 года» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.uipdp.com/upload/legislation/international/directive_9766.pdf
 43. Директива ЄС № 98/34 «О процедуре предоставления информации в области технических стандартов и регламентов, а также правил оказания услуг в информационном обществе» [Електронний

- ресурс]: – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b11
44. Директива ЄС № 2002/58 «Об отношении обработки персональных данных и защиты конфиденциальности в секторе электронных средств связи (Директива о конфиденциальности и электронных средствах связи)» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b34
 45. Директива 2001/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 22 травня 2001 року «Про гармонізацію певних аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31338>
 46. Директива Європейського парламенту і Ради 2002/14/ЄС від 11 березня 2002 р. «Про встановлення загальних правил інформування та консультації працівників Європейського Співтовариства» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32396>
 47. Директива Європейського парламенту і Ради 2003/88/ЄС від 4 листопада 2003 р. «Про деякі аспекти організації робочого часу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32400>
 48. Директива Європейського парламенту і Ради 2006/25/ЄС від 5 квітня 2006 р. «Про мінімальні вимоги до охорони здоров'я і безпеки працівників, які піддаються ризику, спричиненому фізичними факторами (штучною оптичною радіацією)» (19-а окрема Директива у значенні частини 1 статті 16 Директиви 89/391/ЄЕС) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32404>
 49. Директива Європейського парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 червня 2006 р. «Про реалізацію принципів рівних можливостей і рівноправного поводження щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості» (зі змінами) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/32405
 50. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. «Щодо імплементації принципу рівності між особами незалежно від расової чи етнічної приналежності». - Преамбула, ст. 3, 11. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a65
 51. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. Що встановлює загальну систему рівності у сфері зайнятості і професійної діяльності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32391>

52. Директива №93/7/ ЕЭС «О возвращении культурных объектов, незаконно вывезенных с территории государств-членов» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_ab1
53. Директива Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 р. «Про наближення законів держав-членів, що стосуються охорони прав працівників у разі зміни власника підприємства, бізнесу чи їх частини» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32395>
54. Директива Ради 2003/88/ЄС від 04 листопада 2003 р. «Про деякі аспекти організації робочого часу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32400>
55. Директива Ради 76/207/ ЄЕС від 09 лютого 1976 р. «Про імплементацію принципу рівності чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування, професійної освіти, просування по службі та умовах праці» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32412>
56. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. «Про поступову імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32358>
57. Директива Ради 86/613/ЄЕС від 11 грудня 1986 р. «Про застосування принципу рівного підходу до чоловіків та жінок, які займаються, включаючи сільськогосподарський сектор, індивідуальною трудовою та підприємницькою діяльністю, та про захист жінок, які займаються індивідуальною трудовою та підприємницькою діяльністю, під час вагітності та материнства» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32415>
58. Директива Ради 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 р. «Про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32366>
59. Директива Ради 89/654/ЄЕС від 30 листопада 1989 р. Щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32367>
60. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. «Про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або

годують» (десята окрема Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32375>

61. Директива Ради 96/34/ЄС від 3 червня 1996 р. «Про рамкову угоду щодо батьківської відпустки, укладену UNICE, СЕЕР і ETUC» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32379>
62. Директива Ради 98/59/ЄС від 20 червня 1998 р. «Про наближення законодавств держав-членів щодо колективного звільнення» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32382>
63. Директива 77/486/ЄЭС 25 юля 1977 г. об образовании детей работников-мигрантов (неофіційний переклад) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.trudsud.ru/ru/docs/legislation/direktiva-soveta-77-486-ees-ot-25-iyulya-1977-g-ob-obrazovanii-detey-rabotnikov-migrantov/>
64. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р., із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/lawsshow/994_029
65. Регламент Ради 139/2004 від 20 січня 2004 р. щодо контролю за концентраціями суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
66. Регламент (ЄЕС) № 1612/68 від 15 жовтня 1968 року про вільне пересування працівників усередині Співтовариства [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32425>
67. Регламент Ради 1435/2003 від 22 липня 2003 р. «Про статут європейського кооперативного товариства (SCE) (ЄКТ)» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
68. Регламент Ради 2137/85 від 25 липня 1985 р. «Про Європейське об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ)» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
69. Регламент Ради 2157/2001 від 8 жовтня 2001 р. «Про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ)» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
70. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/para0958#o958
71. Хартія основних прав ЄС від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524

72. Конвенція Міжнародної організації праці від 22.06.1970 №131 «Про встановлення мінімальної зарплати з врахуванням інтересів країн, що розвиваються» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_252
73. Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1957 № 29 «Про скасування примусової праці» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_013
74. Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1958 №111 «Про дискримінацію в галузі праці і занять» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_161
75. Конвенція Міжнародної організації праці від 28.06.1930 р., № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_136
76. Конвенція Міжнародної організації праці від 01.07.1949 р., № 98 «Про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_004
77. Конвенція Міжнародної організації праці від 09.07.1948 р., № 87 «Про свободу асоціацій та захист права на організацію» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_125
78. Конвенція Міжнародної організації праці від 26.06.1973 р., № 138 «Про мінімальний вік для прийому на роботу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_054
79. Конвенція Міжнародної організації праці від 27.06.1979 р., №153 «Про тривалість робочого часу та часу відпочинку на дорожньому транспорті» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_025
80. Конвенція Міжнародної організації праці від 29.06.1951р., № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_002
81. Конвенція МОП № 88 «Про організацію служби зайнятості» (набрання чинності 10.08.1950 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_224
82. Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (ратифікована від 16.03.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_011

83. Конвенція МОП № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики» (ратифікована від 16.09.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_016
84. Конвенція МОП №118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення» (набрання чинності від 25.04.1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_017
85. Конвенція МОП № 121 «Про допомогу на випадок професійного травматизму» (1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306
86. Конвенція МОП № 128 «Про допомогу по інвалідності, по старості, на випадок втрати годувальника» (1967 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_326
87. Конвенція МОП № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у зв'язку з хворобою» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_184
88. Конвенція МОП № 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати» (ратифікована від 19.10.2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_149
89. Конвенція МОП №157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального захисту» (1982 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_012
90. Конвенція МОП № 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» (ратифікована від 06.03.2003 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_065
91. Конвенція МОП № 168 «Про сприяння зайнятості та захисту від безробіття» (1988 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_182
92. Рекомендація Міжнародної організації праці від 17.06.1999 р., № 182 щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_119
93. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524
94. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_044

95. Рішення № 2318/2003/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 грудня 2003 року про адаптацію багаторічної програми (на 2004-2006 роки) щодо ефективної інтеграції інформаційних і комунікаційних технологій (ІСТ) в систему освіти та навчання в Європі (Програма е-Навчання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/31235>
96. Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" від 19 червня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_525
97. Рекомендація Комісії 97/344/ЄС від 22 квітня 1997 р. «Про покращення та спрощення умов підприємницької діяльності для новостворених підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
98. Концепція захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 1026-р // Офіційний вісник України. - 2009. - № 69. - Ст. 2388ъ
99. Постанова (ЄС) № 178/2002 Європейського парламенту і Ради від 28 січня 2002 р. Про встановлення загальних принципів і вимог харчового законодавства, створених Європейською Владою Безпеки харчових продуктів і встановлюючи принципи з питань нешкідливості харчових продуктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.vet.gov.ua/int-coop/eu/?doc=64
100. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова : Закон України від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. -№ 28. - Ст. 214.
101. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. -№ 32. -Ст. 314.
102. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VII І Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. - Ст. 481.
103. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних : Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради під 24.10.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242
104. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР, у ред. Закону від 11.07.2003 р. №1121-IV // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 39. - Ст. 181; 2004. -№ 8. - Ст. 62.

105. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 // Вісник Верховного Суду України. - 2009. - № 3. - С. 7.
106. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Офіційний вісник України. — 2006. - № 12. - Ст. 792.
107. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України від 13.01.2011 р. № 2938-VI // Офіційний вісник України. - 2011. — № 10. - Ст. 445.
108. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 07.07.2011 р. № 3611-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 44. - Ст. 86.
109. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48. - Ст. 650.
110. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 7. - Ст. 36.
126. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 36. – Ст. 164.
127. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення на фінансових ринках України системи захисту користувачів фінансових послуг: проект Закону України від 15.12.2011 р. № 9594 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42105](http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42105)
128. Про заборону надання колекторських послуг щодо фізичних осіб боржників : проект Закону України від 01.11.2011 р. №9379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41633.
129. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 12. - Ст. 64.
130. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 39. - Ст. 181.
131. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV . – Розділ 5 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 29. - Ст. 36. [Електронний ресурс]. - Режим

- доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15/para066#066>
132. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :
 133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова : Закон України від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 28. - Ст. 214.
 134. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
 135. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005. - Ст. 1, 17, 18 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
 136. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - №32. - Ст. 314.
 137. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. №2297-VII I Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. - Ст. 481.
 139. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних : Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради під 24.10.1995 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242
 140. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48. - Ст. 650.
 141. Про електронну комерцію : Закон України від 25.09.2015 р. [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
 142. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>.
 143. Про проведення парламентських слухань на тему: «Захист прав споживачів фінансових послуг» (5 вересня 2012 року): проект Постанови Верховної Ради України від 27.04.2012 р. № 10418 [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf351
 144. Про Стратегію державної політики у сфері реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг та

сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності населення України: Проект Указу Президента України [Електронний ресурс] Незалежна асоціація банків України. - URL : [http://www.nabu.com.ua/Documents %20NABU/komitet-z-pitan-zakhistu/Proect%20strategii](http://www.nabu.com.ua/Documents_%20NABU/komitet-z-pitan-zakhistu/Proect%20strategii)

145. Положення «Про Державну службу інтелектуальної власності» [Електронний ресурс] / Офіційний вебпортал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/polozhennia>
146. Регламент № 1223/2009 Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу "О косметической продукции» від 30.11.2009 – Офіційний текст : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0059:0209:en:PDF>
147. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011
148. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV // Офіційний вісник України. - 2003. - № 11.- Ст. 461.
149. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts (Директива про недобросовісні умови споживчих контрактів 93/13/EEC) // Official Journal. - L 95. - 21.04.1993. - P. 29-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0013:en:HTML>
150. Directive 97/55/EC of European Parliament and of the Council of 6 October 1997 amending Directive 84/450/EEC concerning misleading advertising so as to include comparative advertising (Директива про оманливу рекламу 97/55/EC з доповненнями, внесеними Директивою про порівняльну рекламу 84/450/EEC) // Official Journal L 290, 23/10/1997 P. 0018 – 0023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0055:EN:HTML>
151. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_854
152. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» (Заява №22750/02) від 15.11.2007 р.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_313
153. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Алієв (Aliiev) проти України» від 29.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_202.
154. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Українська Прес-Група» проти України» від 29.03.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_382
155. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» (Заява №22750/02) від 15.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_313
156. Рішення Колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Закарпатської області від 09.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16429272>
157. Рішення Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19.05.2010 р. у справі № 6-26209св07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10230213>
158. Рішення Недригайлівського районного суду Сумської області від 25.01.2011 р. у справі № 2-12/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14822652>
159. Рішення Харцизького міського суду Донецької області від 11.01.2012 р. у справі № 2-69/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20836868>.
160. Рішення Європейського суду з прав людини «Справа Агрокомплекс проти України (Справедлива сатисфакція)» від 25.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_973
161. Рішення Європейського суду з прав людини «Україна-Тюмень проти України» від 20.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_596
162. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» від 08.04.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_613
163. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарнага проти України» від 16.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_960
164. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Березовський проти України» від 15.06. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/120.docx

165. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Суханов та Лъченко проти України» від 26.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a16
166. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Логвиненко проти України» від 14 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_651
167. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петухов проти України» від 21 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_638
168. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яковенко проти України» від 25 жовтня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_438
169. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі *Kononova v. Russia* від 9 жовтня 2014 року // Медичне право. – 2016. - №1(17). – С.96 – 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/12_rishenja.pdf
170. Рішення Європейського Суду з прав людини *K.H. and Others v. Slovakia* від 28 квітня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.escri-net.org/caselaw/2009/kh-and-others-v-slovakia-european-court-human-rights-application-no-3288104>
171. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Aleksanyan v. Russia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.echr.ru/documents/doc/12068013/12068013.htm>
172. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Kudla v. Poland» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://law2.syr.edu/media/documents/2009/3/Kudla_v_Poland.pdf
173. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Glass v. The United Kingdom» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-4464&filename=002-4464.pdf&TID=ihgdbqbnfi>
174. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «V.C. v. Slovakia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/cedh-slovaquie-sterilisation.pdf>
175. «Апфель-Ірганг та інші проти Німеччини» [*Appel-Irrgang and Others v. Germany*] від 6 жовтня 2009 р. Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 45216/07). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>
176. «Гжелак проти Польщі» [*Grzelak v. Poland*] від 15 червня 2010 р. Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 7710/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>

177. “Дожан проти Німеччини” [Dojan and Others v. Germany] від 13 вересня 2011 р. Рішення Європейського суду з прав людини від (заява № 319/08). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>
178. Case of Van Marle and others v. The Netherlands : Application № 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 June, 26, 1986 [Electronic Resource] HUDOC.- URL: <file:///C:/Users/KPCLab1/AppData/Local/Temp/001-57590.pdf>
179. Von Hannover v. Germany (Application № 59320/00) [Electronic Resource]. - URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22699729%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-61853%22%5D%7D>]
180. Joined cases C-236/08 to C-238/08 Google France SARL and Google Inc. v Louis Vuitton Malletier SA (C-236/08), Google France SARL v Viaticum SA and Luteciel SARL (C-237/08) and Google France SARL v Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL and Others (C-238/08) [2010] 2010 I-02417, рішення від 23 березня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=73281&doclang=en>
181. 1999/382/EC: Council Decision of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme 'Leonardo da Vinci' [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1999.146.01.0033.01.ENG 86/365/EEC: Council Decision of 24 July 1986 adopting the programme on cooperation between universities and enterprises regarding training in the field of technology (Comett) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31986D0365>
182. 89/663/EEC: Council Decision of 14 December 1989 amending Decision 87/327/EEC adopting the European Community action scheme for the mobility of university students (Erasmus) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31989D0663>
183. A People's Europe / Bulletin of the European Communities. Supplement 7/85 / Reports from the ad hoc Committee. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf

184. Council Decision 90/233/EEC of 7 May 1990 establishing a trans-European mobility scheme for university studies (TEMPUS) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31990D0233>
185. Decision No 253/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 24 January 2000 establishing the second phase of the Community action programme in the field of education 'Socrates' [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000D0253>
186. Decision No 576/98/EC of the European Parliament and of the Council of 23 February 1998 amending Decision No 819/95/EC establishing the Community action programme Socrates [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31998D0576>
187. Decision 93/246/EEC of 29 April 1993 adopting the second phase of the trans-European cooperation scheme for higher education (Tempus II) (1994-1998) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993D0246>
188. Case 235/87 «Matteucci» [1988] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf>.
189. Case 236/86 «Humbel» [1988] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf>.
190. Joined Cases 389 and 390/87 «Echternach and Moritz» [1989] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf>.

Н.Е. 1.3. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Під час вивчення даної теми студентам потрібно звернути увагу, що Договір про Співтовариство 1957 р. не містив умов, які б регламентували спільну політику співтовариства у сфері захисту прав споживачів, тому саме Маастрихтський договір 1992р. вважається основоположним щодо формування вказаної політики ЄС. Саме на основі останнього в Договір про Співтовариство була введена спеціальна стаття щодо захисту прав споживачів. Разом з тим ще у квітні 1985 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила основні напрями із захисту прав споживачів – “Керівні принципи для захисту інтересів і прав споживачів”, визнавши і узаконивши тим результати діяльності міжнародного руху споживачів. З цього часу права споживачів здобули міжнародне визнання і законність, стали основою для розроблення відповідного національного законодавства розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Метою розробки “Керівних принципів” стало прагнення захистити права споживачів у всіх країнах, і особливо у країнах, що розвиваються, зважаючи на те, що ця категорія споживачів перебуває в нерівних умовах порівняно з підприємцями щодо економічного становища, рівня освіти і купівельної спроможності. Керівні принципи спрямовані на задоволення таких законних потреб:

- безпека та захист споживачів від шкоди їх здоров’ю;
- сприяння економічним інтересам споживачів;
- доступ споживачів до інформації, необхідної для компетентного вибору відповідно до індивідуальних запитів і потреб;
- освіта споживачів;
- наявність ефективних процедур розгляду скарг споживачів;
- вільне створення споживчих та інших відповідних груп або організацій, які можуть висловлювати свою думку під час прийняття рішень, що торкаються їх інтересів.

Повертаючись до права ЄС, визначимо, що право ЄС із

захисту прав споживачів – це сукупність спеціально створених правил і принципів, які регулюють відносини між споживачами та продавцями продукту у ЄС з приводу захисту прав споживачів, які було порушено внаслідок неякісної продукції, товару, послуги.

Визначення «споживача» не має єдиного формулювання. Тому у різних директивах і регламентах, що використовуються, зазначений термін трактується неоднаково. Разом з тим можна назвати такі ознаки, притаманні вказаній особі:

- фізична особа, яка укладає договір, як правило, не у комерційних та професійних цілях (винятком є відносини з надання туристичних послуг, коли підприємець отримує туристичні послуги у бізнес-турі);
- особа, яка безпосередньо споживає продукт, що займає кінцеву сходинку в економічному процесі (наприклад, Директива Європейської Комісії про маркування алкогольної продукції 1987 р.).

Відзначимо, що поняття «продукт» у законодавстві ЄС теж неоднозначне і охоплює:

- товари, у тому числі нерухоме майно, послуги, права та зобов'язання;
- майно, включаючи електроенергію;
- продукт, який призначено для споживання будь-якою особою, включаючи товари, роботи, послуги у тому числі використані та перероблені продукти.

У ЄС значну увагу приділяють освіті та інформуванню споживачів. Так, споживачі повинні знати про свої права, а також про наявні методи компенсації у випадках, коли їхні права порушено. Вони повинні також мати змогу легко отримувати інформацію стосовно безпеки та якості продукції, порівняння цін, а також свідомого споживання. Освіта споживачів має важливе значення для створення обізнаного та освіченого споживчого суспільства. Освіту споживачів треба розвивати та додавати до основних навчальних програм у початковій і середній школі, відповідно до керівних документів ООН, ЄС і міжнародної організації «Консьюмерз Інтернешнл» (Consumers International). Освіта має бути практичною, конкретною і повинна впливати на поведінку та прагнення

учнів. Споживча освіта покликана озброїти учнів знаннями, повинна сприяти набуттю вмінь робити свій споживчий вибір, навчати діяти, коли порушуються споживчі права, допомагати їх життєвому та професійному самоствердженню¹.

Систему основних спеціалізованих органів ЄС із захисту прав споживачів складають Директорат ЄС із захисту споживачів та охорони здоров'я, Комітет з захисту навколишнього середовища, громадського здоров'я та навколишнього середовища, Європейський Комітет зі стандартизації та Комітет з питань внутрішнього ринку та захисту споживачів.

Окрім того, у Європейському Союзі створені організації споживачів – федерації національних споживчих організацій у країнах - членах ЄС. Вони висловлюють думку європейських споживачів і намагаються впливати на розвиток політики ЄС в їхніх інтересах, а також підтримувати та захищати інтереси всіх споживачів у Європі. На сьогодні дві європейські організації мають право на отримання фінансування від Комісії, призначене на забезпечення здійснення ними своєї діяльності: ANEC і BEUC.

ANEC (Європейська асоціація координації споживчого представництва у процесах стандартизації – European Association for the Co-ordination of Consumer Representation in Standardisation) є рупором європейських споживачів у галузі стандартизації, який представляє і захищає інтереси споживачів у процесі стандартизації та сертифікації, а також у процесі формування політики та розроблення законодавства, пов'язаних зі стандартизацією. ANEC створено в 1995 році як неприбуткову організацію, згідно з законами Бельгії. Вона представляє споживчі організації у державах - членах Європейського Союзу та країнах Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ – EFTA). До складу генеральної асамблеї ANEC входить по

¹ Захист прав споживачів в Україні та Європейському Союзі: аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/377/ConsumerProtectionReport-ua.pdf>

одному представнику від кожної країни, яких спільно призначають тамтешні споживчі організації. Фінансування для ANEC надають Європейська Комісія і ЄАВТ, а національні споживчі організації роблять внески у натуральній формі. Секретаріат, який розміщується у Брюсселі, координує діяльність мережі, що об'єднує понад 200 споживчих представників зі всієї Європи. Експерти ANEC беруть безпосередню участь у роботі понад 80 технічних комітетів, робочих груп і політичних органів європейських і міжнародних органів стандартизації.

ЄБСС (Європейське бюро споживчих спілок - Bureau Europeen des Unions de Consommateurs, BEUC16) створили 6 березня 1962 року споживчі організації Бельгії, Люксембурга, Франції, Нідерландів, Італії та Німеччини. У результаті кількарічної співпраці, вони прийняли рішення створити загальноєвропейську асоціацію, яка розміщується у Брюсселі, в центрі формування політики Європейського Союзу. ЄБСС стала однією з найперших лобістських організацій, які розмістилися у європейській столиці з метою впливу на процеси прийняття рішень. Вона мала численних послідовників, кількість лобістських організацій безперервно зростає і на сьогодні перевищила 15000. Більшість із цих лобістських організацій існують для захисту комерційних, промислових і сільськогосподарських інтересів. У той час, як кожна з таких груп має право висловлювати власну думку, значний тиск на осіб, які приймають рішення, означає необхідність забезпечити помітний вплив ЄБСС на політичній сцені Брюсселя. Для досягнення цієї мети, бюро отримує фінансування від своїх членів, а також гранти від Європейського Союзу. Це дає змогу ЄБСС продовжувати виконувати завдання, які воно виконувало протягом останніх 45 років, пов'язані з розвитком основних прав споживачів. ЄБСС вивчає всі рішення, програми та події у Європейському Союзі, що можуть вплинути на споживачів².

² Захист прав споживачів в Україні та Європейському Союзі: аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/377/ConsumerProtectionReport-ua.pdf>

Особливу увагу при вивченні даної теми потрібно звернути на правове регулювання безпеки продукції в ЄС. Так, Директива про загальну безпеку продукції 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 року застосовується щодо усіх продуктів, придбаних споживачем, або тих, що куплені особою-професіоналом, але користування ними буде здійснено споживачем. У документі встановлено обов'язок осіб вводити до торговельного обігу тільки безпечні продукти, тобто такі, які при нормальних або передбачуваних умовах використання, включаючи тривалість, обслуговування, установа, не чинять собою жодного ризику чи можуть тягнути за собою тільки мінімальні ризики, які сумісні з високим рівнем захисту для безпеки та здоров'я людей.

Значний інтерес становлять питання регламентації безпеки харчової продукції в ЄС, які врегульовані низкою нормативних актів, що детально встановлюють вимоги до процесу виготовлення продуктів, безпеки складових продукту або окремих продуктів (наприклад, соків, кави, швидкозаморожених продуктів та ін.). Окрему увагу у законодавстві ЄС приділено сільськогосподарській продукції та кормам для тварин.

Порядок відстеження і маркування генетично модифікованих організмів (ГМО), харчових продуктів і кормів, виготовлених з ГМО, контролю продуктів, що містять ГМО встановлений Регламентом 1829/2003. Зокрема, продукція з ГМО не повинна вводити споживача в оману, завдавати будь-яку шкоду здоров'ю людини, тварини та природному середовищу, за своїм складом відрізнятися від традиційних продуктів. При розміщенні на ринку продуктів, виготовлених з ГМО, споживачеві має бути надана у письмовій формі така інформація: зазначення кожного інгредієнта продукту, що виготовлений з ГМО; зазначення кожного компонента корму чи добавки, що виготовлені з ГМО; зазначення того, що продукт виготовлений з ГМО, якщо він не має переліку інгредієнтів. Окрім того, відповідно до вказаного Регламенту «споживачами» є не тільки люди, а й тварини.

У ЄС діє інформаційна система з базою даних про ГМО, без реєстрації у якій продукт не можна розміщувати на ринку

(реєстрація здійснюється у спеціально уповноваженому органі). Діють також правила щодо розміщення у магазинах продовольства, виробленого з ГМО, на полицях, окремих від продовольства, виробленого традиційним шляхом

У законодавстві ЄС існують певні вимоги до розміщення на ринку ліків. Перед тим як потрапити на ринок, лікувальні засоби повинні бути ліцензовані (на їх продаж треба мати відповідний дозвіл, виданий національним органом держави-члена ЄС). Ліцензія на лікарський засіб видається строком на 5 років з правом поновлення.

Упаковка лікарського препарату повинна містити: інформацію про промислову та фармакологічну назву препарату, активні речовини у ньому, вагу, об'єм, форму препарату, побічні дії, взаємодію з іншими речовинами, спосіб застосування; застереження різного характеру; дані про виготовлювача та продавця тощо. У листку-вкладиші, зміст якого в цілому дублює та деталізує інформацію, вказану на упаковці, додатково повинна бути виокремлена інформація, яку важливо знати перед застосуванням препарату, про цілі такого лікування, заходи, яких треба вжити при появі небажаного ефекту при застосуванні ліків. Наявність листка-вкладиша обов'язкова для всіх препаратів.

Належну увагу при вивченні даної теми необхідно приділити правовому регулюванню надання туристичних послуг в ЄС. Відзначимо, що оскільки в законодавстві держав-членів ЄС з питань надання туристичних послуг існували значні розбіжності, з метою уніфікації та гарантування споживачам надання якісних тур послуг, на рівні ЄС було прийнято Директиву Ради 90/314/ЄЕС від 13 червня 1990 р. «Про комплексний туризм, комплексний відпочинок і комплексні тури». Її норми поширюються на послуги, що передбачають не менше 2-3 компонентів (транспортування, розміщення у готелі тощо) та надаються за попередньо встановленою ціною. Організатор туру визначається як особа, яка регулярно влаштовує комплексні тури та здійснює інші туристичні послуги, продає або пропонує їх безпосередньо або через продавця; продавець - це особа, яка пропонує та продає комплексні подорожі тощо, що були попередньо сформовані

організатором. Суб'єктами відповідальності за неналежне виконання умов контракту є і організатор, і продавець, незалежно від форми їх вини (за вибором споживача).

Будь-яка інформація про подорож, тур не повинна бути оманливою. У брошурах має міститись інформація про ціну продукту та інші відомості щодо транспортних засобів та їх місця прибуття; тип розміщення та харчування; маршрут поїздки; загальні відомості про отримання візи; суму чи відсоток від неї, які мають бути сплачені на рахунок та визначення дат сплати ціни продукту; те, чи необхідна мінімальна кількість учасників туру. Інформація, що міститься в брошурі, обов'язкова для організатора туру.

Уже безпосередньо перед початком подорожі організатор повинен надати у письмовому вигляді інформацію про: час і місце проміжних зупинок; найменування, адресу та номер телефону місцевих представників організатора туру; телефони екстреної допомоги, а також деякі додаткові деталі в разі поїздки за участю неповнолітніх; укладення додаткових контрактів страхування.

Ціни, обумовлені в договорі, не можуть бути змінені, якщо в ньому прямо не передбачено такої можливості.

Якщо організатор туру істотно змінює договір, то споживач має право відмовитися від договору без штрафних санкцій. У випадку відмови споживача від договору або якщо організатор скасовує тур, споживач має право прийняти альтернативний пакет або йому мають повернути сплачені суми.

Організатор туру несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання договору, крім випадків, коли є вина споживача або з причин форсмажору. При чому у випадку невиконання договору споживач має право вимагати відшкодування, крім матеріальних збитків, також нематеріальних збитків.

У додатку до Директиви 90/314 прописано елементи, які повинні бути внесені до договору про надання туристичних послуг: місце призначення; період перебування; категорії транспорту, які будуть використовуватися, дати, час і пункти їх відправлення; місце проживання і план харчування; мінімальна кількість людей, щоб тур відбувся, і крайній строк

попередження споживача про розірвання такого договору; екскурсії та інші послуги, що включені в ціну пакета; вартість пакета, графік і спосіб оплати тощо.

Що стосується перспектив удосконалення захисту прав споживачів в Україні, то тут проводяться заходи, націлені на поліпшення якості товарів та послуг, а також обслуговування споживачів. Так, починаючи з 2001 р. проводиться Всеукраїнський конкурс якості продукції (товарів, робіт, послуг) – “100 кращих товарів України”. Зазначені конкурси проводяться під патронатом Президента України, під керівництвом Уряду України та за сприяння Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Отже, спільна політика щодо захисту прав споживачів товарів і послуг є украй суттєва для функціонування спільного ринку в інтересах громадян. Її мета – забезпечення того, щоб 380 мільйонів європейських споживачів отримували якнайбільше вигод від діяльності підприємств в умовах спільного ринку та відігравали активну роль у його функціонуванні. Спільний ринок має сприяти формуванню максимального добробуту громадян і давати їм змогу вільно вибирати товари та послуги найліпшої якості та прийнятної вартості безвідносно до їх походження або національності виробника. Мало того, в рамках спільного ринку в споживачів має бути такий самий рівень захисту, як і на внутрішньому ринку³. Політика, що здійснюється урядом ЄС для захисту прав споживачів, має ряд напрямків. Серед них – інформування споживачів. Програма з інформування споживачів має на меті забезпечення можливості порівнювати ціни на один і той самий продукт як у своїй країні, так і, за потреби, в інших державах-членах. Зазначення ціни є важливим методом забезпечення захисту прав споживачів. Програмою з інформування споживачів встановлюється порядок, за яким на кожну одиницю

³ Письменна О.П. Політика Європейського Союзу щодо захисту прав споживачів / О.П. Письменна. – С. 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1856/Pusmennna.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

виміру товару, який реалізує магазин, має бути зазначена ціна, щоб дати споживачам можливість порівняти та зробити оптимальний для себе вибір. Продажна ціна та ціна одиниці мають бути однозначними та чітко позначеними. Треба, щоб вони співвідносилися з ціною упаковки й відповідали заявленій кількості на основі положень національного законодавства та права Спільноти.

Маркування продукції є також одним із важливих методів досягнення більшої споживчої прозорості та забезпечення рівноваженої роботи на внутрішньому ринку. Для цього в листопаді 1993 року Комісія із захисту прав споживачів затвердила документи щодо використання мов у процесі інформування споживачів, а також у процесі збуту харчової продукції. Попри те, що зазначені документи мають на меті врегулювання специфічних питань, їх прийняття стимулювало процес надання багатомовного характеру діяльності з інформування споживачів, а також удосконалило співпрацю виробників, розповсюджувачів і споживачів щодо маркування продукції на внутрішньому ринку. Відповідні положення, насамперед щодо мовних вимог, торговельної марки, визначення кількості інгредієнтів тощо, містяться в директиві про маркування, презентацію та рекламування харчової продукції¹.

Цікавим і практично значимим питанням при вивченні даної теми буде захист прав споживачів в Україні. Так, важливою проблемою реалізації консюмерного права в нашій державі в роки незалежності була хронічна відсутність фінансування проведення заходів з боку державних органів контролю.

На сьогодні Україна розвивається та інтегрується до європейського економічного, політичного, суспільного простору. Впровадження нових підходів до розуміння споживчої політики та реалізації прав споживачів, вдосконалення законодавства, впровадження світового досвіду націлені на створення

¹ Oulay Loic. La Constitution et l'integration: les deux sources de l'Union européenne en formation // Revue française de droit administratif. – 2009. – V. 19. – N. 5, septembre-octobre. – P. 859-875.

європейської якості життя для кожного громадянина України. Якщо йдеться про європейські стандарти, то і відповідальність повинна бути європейською, а там мова ведеться про відповідальність серйозну, включаючи кримінальну. Діяльність Держспоживінспекції України та її територіальних органів повинна бути спрямована на регулювання відносин між виробниками та споживачами, покликана вирішувати всі питання у сфері захисту прав споживачів, з дотриманням конституційних прав і свобод. Необхідно забезпечити відкритість до партнерства і співпраці з метою досягнення результативності у розбудові та підтримці здорового та якісного рівня життя⁵.

Питання для перевірки знань

1. Хто такий споживач і які основні принципи ЄС у сфері захисту прав споживачів Ви знаєте?
2. Які вимоги до безпеки продукції висуваються в державах-членах ЄС?
3. Яку інформацію має надати продавець перед тим, як Ви здійснюєте покупку чи отримуєте послугу?
4. Які права Ви маєте у разі невідповідності товару чи послуги?
5. Які об'єднання споживачів, створені для захисту особистих інтересів споживачів у державах-членах ЄС Вам відомі?

Рекомендована література:

1. Беялов Т. Е. Досвід захисту прав споживачів фінансових послуг Республіки Польща / Т. Е. Беялов, А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №7. - С. 196 – 205.

2. Бойко Р.Р. Захист прав споживачів в ЄС в контексті наближення українського законодавства до європейських стандартів / Р.Р. Бойко, Л.І. Васильєва [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36179.pdf>

⁵ Барінов В.В. Захист прав споживачів: проблеми в Україні та світовий досвід / В.В. Барінов, Г.І. Скорик, О.В. Скорик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/25821/1/22-112-117.pdf

3. Бургуані Т. Право та політика ЄС у сфері захисту прав споживачів : навч. посіб. / Т. Бургуані, Г. А. Рогачова, О. Ю. Серьогін. - К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. – 182 с.

4. Вишновецька С.В. Колізійно-правові аспекти захисту прав споживачів за законодавством Європейського Союзу / С.В. Вишновецька, Х.В. Кметик // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 43 -47 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_4_1_0.pdf

5. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмана щодо захисту прав споживачів: досвід Австралії та Нової Зеландії / Л. В. Голяк // Вісник Запорізького національного університету. - 2010. - № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vznu/Jur/2010_4/029-34.pdf.

6. Димінська О. Особливості захисту прав споживачів туристичних послуг за законодавством України та ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

7. Єрмошенко А. Світовий досвід функціонування органів розгляду спорів у сфері фінансових послуг / А. Єрмошенко, Л. Єрмошенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2011. - № 2. - С. 38 – 46.

8. Захист прав споживачів у Європейському Союзі та Україні. Аналітичний звіт. 2007. – 36 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/377/ConsumerProtectionReport-ua.pdf>

9. Карцева Я. Недобросовісна реклама: критерії та правила поведінки / Я.Карцева [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/203>

10. Колісникова Г. Загальна характеристика інституту «захисту прав споживачів» та його місце у системі права і в системі законодавства України / Г. Колісникова // Право України. - 2010. - № 1. - С. 189-194.

11. Косаренко В. О. Проблеми регулювання захисту прав споживачів в Україні / В. О. Косаренко // Наукові праці МАУП. - 2010. - Вип. 4 (27).

12. Микитенко Л. Правовий аналіз спеціальних вимог українського та європейського законодавства про рекламу / Л. Микитенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2011. - № 1. - С. 111 - 120.

13. Письменна О.П. Політика ЄС щодо захисту прав споживачів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1856/Pusmenna.pdf?sequence=1>

14. Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та в Україні (комплексне порівняльно-правове дослідження). / За заг. Ред. Грицяка І.А.- К.: ТОВ «АТІКА-Н», 2005. - С. 15-21, 33-90, 119-128, 142-168, 189-217. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : minjust.gov.ua/file/23499

15. Симпсон Р. Система захисту прав потребителів в Європі / Р. Симпсон. - М., 2000. - С. 91 - 94.

16. Цивільне законодавство України в контексті розвитку європейського приватного права : монографія / Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Білоусова. - К. : Ред. журн. «Право України», 2013. - 296 с. - С. 169 - 209.

17. Ханік-Посполітак Р. Ю. Деякі аспекти захисту прав споживачів в Європейському Союзі / Р. Ю. Ханік-Посполітак // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 4. - С. 37 - 39.

Правові акти :

1. Директива 2003/33/ЄС від 26 травня 2003 року «Про наближення законодавчих, нормативних та адміністративних актів держав-членів про рекламу та спонсорство тютюнових виробів» (Directive 2003/33/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the advertising and sponsorship of tobacco products) // Official Journal. - L 152. - 20.06.2003. - P. 0016-0019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/31957

2. Директива 2005/29/ЄС «Про недобросовісну комерційну практику» (Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b43

3. Директива № 2008/48/ЄС «Про договори споживчого кредитування і відміну Директиви 87/102/ЄЕС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b19

4. Директива «Про деякі аспекти продажу споживчих товарів і асоційованих гарантій 99/44/ЄС від 25.05.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b07

5. Директива «Про загальну безпеку продукції 2001/95/ЄС» від 3 грудня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/file/31103>

6. Директива «Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах 97/7/ЄС», Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council of 20 May 1997 on the protection of consumers in respect of distance contracts // Official Journal. - L 144, - 04.06.1997. - P. 19-27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_245

7. Директива про комплексні тури 90/314/ЄЕС (Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours), Неофіційний переклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eulaw.edu.ru/documents/legislation/svob_peredv/tourizm.htm Офіційний текст: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31990L0314:en:HTML>

8. Директива «Про косметичні засоби 76/768/ЄЕС». – Неофіційний переклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://certforum.ru/New-Approach-Directives/cosmetic-products-directive-76-768-EEC-CertForum-Ru.doc>

9. Директива «Про маркування, зовнішній вигляд і рекламу харчових продуктів 2000/13/ЄС», Directive 2000/13/EC

of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to the labelling, presentation and advertising of foodstuffs // Official Journal. - L 109. - 2000. - 06.05.2000. - P. 29-42. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/.../2000-13.pdf>

10. Директива «Про медичну продукцію для застосування людьми 2001/83/ЕС» від 06.11.2001, (DIRECTIVE 2001/83/EC of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use) Неофіційний переклад : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dec.gov.ua/site/files/farmakonaglyad/d1.doc

Офіційний текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-1/dir_2001_83_consol_2012/dir_2001_83_cons_2012_en.pdf

11. Директива Ради 84/450/ЄЕС Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно реклами, яка вводить в оману від 10 вересня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_347

12. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/para0958#o958

13. Концепція захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 1026-р // Офіційний вісник України. - 2009. - № 69. - Ст. 2388

14. Постанова (ЄС) № 178/2002 Європейського парламенту і Ради від 28 січня 2002 р. Про встановлення загальних принципів і вимог харчового законодавства, створених Європейською Владою Безпеки харчових продуктів і встановлюючи принципи з питань нешкідливості харчових продуктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.vet.gov.ua/int-coop/eu/?doc=64

15. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 36. – Ст. 164.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення на фінансових ринках України системи захисту користувачів фінансових послуг: проект Закону України від 15.12.2011 р. № 9594 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42105](http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42105)

17. Про заборону надання колекторських послуг щодо фізичних осіб боржників : проект Закону України від 01.11.2011 р. №9379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41633.

18. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 12. - Ст. 64.

19. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. № 5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. - URL :

20. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 39. - Ст. 181.

21. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV . – Розділ 5 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 29. - Ст. 36. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15/para066#066>

22. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>

23. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>.

24. Про проведення парламентських слухань на тему: «Захист прав споживачів фінансових послуг» (5 вересня 2012 року): проект Постанови Верховної Ради України від 27.04.2012 р. № 10418 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf351

25. Про Стратегію державної політики у сфері реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг та сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності населення України: Проект Указу Президента України [Електронний ресурс] Незалежна асоціація банків України. - URL : <http://www.nabu.com.ua/Documents%20NABU/komitet-z-pitan-zakhistu/Proect%20strategii>

26. Регламент № 1223/2009 Европейского парламента и Совета Европейского Союза "О косметической продукции» від 30.11.2009 – Офіційний текст : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0059:0209:en:PDF>; Неофіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shp.aksomed.kiev.ua/images/normDoc/reglament%201223-2009.pdf>

27. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

28. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV // Офіційний вісник України. - 2003. - № 11.- Ст. 461.

29. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts (Директива про недобросовісні умови споживчих контрактів 93/13/ЕЕС) // Official Journal. - L 95. - 21.04.1993. - P. 29-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0013:en:HTML>

30. Directive 97/55/EC of European Parliament and of the Council of 6 October 1997 amending Directive 84/450/EEC concerning misleading advertising so as to include comparative advertising (Директива про оманливу рекламу 97/55/ЕЕС з доповненнями, внесеними Директивою про порівняльну рекламу 84/450/ЕЕС) // Official Journal L 290 , 23/10/1997 P. 0018 – 0023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0055:EN:HTML>

Н.Е. 1.4. АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ОСНОВ І ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН З ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Вивчаючи дану тему, потрібно звернути увагу, що право на вільне володіння власністю знайшло своє закріплення в одному з фундаментальних європейських міжнародних договорів – Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) (ст. 1 Першого Протоколу), яка була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятима європейськими державами. Відтоді вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів і потреб, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей.

Верховна Рада України ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 р., а 11 вересня 1997 р. вона набула чинності для нашої країни. Ратифікувавши ЄКПЛ 17 липня 1997 р., Україна визнала не лише право на «мирне володіння майном», а й згідно із положеннями ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції право на звернення фізичних і юридичних осіб до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав та охоронюваних Конвенцією свобод, пов'язаних із реалізацією права власності.

ЄКПЛ є міжнародним договором, який закріплює певний перелік найбільш важливих для людини суб'єктивних прав. Складовою цієї Конвенції є окремі протоколи, які доповнюють і розвивають її положення. Статтею 1 Першого Протоколу (1952 р.) до Конвенції встановлено: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Попередні положення, однак, ніяк не обмежують право держави запроваджувати такі закони, які, на її думку, необхідні для здійснення контролю за

використанням майна відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків або інших зборів чи штрафів». Згідно зі сталою практикою ЄСПЛ, положення ст. 1 Першого Протоколу містить «три окремі правила», які встановлені, відповідно, в першому реченні першої частини статті, другому реченні першої частини та в другій частині статті. Як указав ЄСПЛ, ст. 1 встановлює три окремі правила. Перше правило, яке має загальний характер, проголошує принцип мирного володіння майном – воно встановлене в першому реченні першої частини. Друге правило стосується позбавлення майна і визначає певні умови для цього – воно розміщене в другому реченні тієї ж частини. Третє правило визнає, що держави мають право, зокрема, контролювати використання майна відповідно до загального інтересу шляхом застосування таких законів, які вони вважають необхідними для таких цілей – воно міститься в другій частині. Проте ці принципи не є відокремленими один від одного. Друге та третє правило «стосуються конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном» і повинні тлумачитися в світлі загального принципу першого речення ст. 1 Першого Протоколу. Отже, друге та третє правило стосуються трьох найважливіших суверенних повноважень держави, а саме: права вилучати власність в громадських інтересах (*eminent domain powers*); права регулювати використання власності (*police powers*); права встановлювати систему оподаткування.

Так, у ст. 1 Першого Протоколу підкреслюється: «мирне володіння» означає, що порушення принципу, встановленого у першому реченні, може мати місце і за відсутності прямого або фізичного втручання у право власності особи. Наприклад, порушення може мати форму позбавлення можливості використовувати власність, ненадання відповідних дозволів або інших форм перешкоджання реалізації права власності, що є наслідком застосування законодавства або заходів органів державної влади. Позбавлення володіння – найсерйозніше обмеження права власності. Це є, власне, предметом безпосереднього регулювання другого речення першої частини ст. 1 Першого Протоколу, що вимагає, аби таке позбавлення відбувалося в громадських інтересах. Відповідно до стандарту,

розробленого у практиці Суду, для встановлення відповідності певного урядового заходу вимогам цього принципу потрібно дослідити три критерії: чи мало на меті позбавлення власності «громадський інтерес»; чи був захід пропорційним означеним цілям; чи був такий захід правомірним. Третій принцип, установлений у ст. 1, стосується не позбавлення власності, а суверенних повноважень держави регулювати відносини власності⁶.

Аналіз практики ЄСПЛ показує, що Суд розглядає захист права власності саме через тлумачення поняття «власність». При цьому встановлюється низка обов'язкових умов, які є необхідними для позбавлення майна, що належить відповідним особам на праві власності. Зокрема, йдеться про те, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Цікавим у цьому контексті є підхід до визначення поняття «інтерес суспільства». На практиці ЄСПЛ були розроблені певні критерії для визначення того, чи було позбавлення права власності пов'язане з інтересами суспільства. Зокрема, йдеться про таке: 1) позбавлення права власності має обов'язково переслідувати громадський інтерес; 2) цей захід має бути пропорційний поставленим цілям; 3) позбавлення права власності має бути на підставі та в межах чинного законодавства відповідної держави. Пізніше у тлумаченні ЄСПЛ було відзначено, що «по суті стаття 1 гарантує право власності». Втручання держави в право особи на мирне володіння своїм майном є виправданим, якщо воно здійснюється з метою задоволення «суспільного інтересу», у визначенні якого ЄСПЛ надає державам право користуватися «значною свободою (полем) розсуду» (*national authorities enjoy a certain margin of appreciation*) з огляду на те, що національні

⁶ Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського Суду з прав людини / Н.Г. Горобець // Часопис Київського університету права. – 2014. - № 4. – С.307 – 309.

органи влади ліпше знають потреби власного суспільства і перебувають у вигіднішому становищі, ніж міжнародний суддя, для оцінки того, що становить «суспільний інтерес». Це поняття має широке значення, втручання держави в право на мирне володіння майном може бути виправдане за наявності об'єктивної необхідності у формі публічного, загального інтересу (public, general interest), який може включати інтерес держави, окремих регіонів, громад чи сфер людської діяльності⁷.

Втручання держави у право особи на мирне володіння своїм майном повинно здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності (principle of proportionality), тобто справедливої рівноваги (балансу) (fair balance) між інтересами держави (суспільства), пов'язаними з втручанням, та інтересами особи, яка так чи інакше страждає від втручання. «Справедлива рівновага» не означає обов'язкового досягнення соціальної справедливості в кожній конкретній справі, а передбачає наявність розумного співвідношення (обґрунтованої пропорційності) між метою, яку передбачається досягнути, та засобами, які використовуються. Необхідний баланс не буде дотримано, якщо особа несе «індивідуальний і надмірний тягар» (individual and excessive burden); 5.8. Принцип пропорційності (principle of proportionality), закріплений як загальний принцип у Договорі про заснування ЄС, вимагає співрозмірного обмеження прав і свобод людини для досягнення публічних цілей. Відповідно до зазначеного принципу органи влади, зокрема, не можуть покладати на громадян зобов'язання, що перевищують межі необхідності, які впливають із публічного інтересу, для досягнення цілей, які прагнуть досягнути за допомогою застосовуваної міри (або дій владних органів); 5.9. Принцип пропорційності пов'язаний із принципом верховенства права, а саме: принцип верховенства права є фундаментом, на якому базується принцип пропорційності, натомість принцип пропорційності є умовою реалізації принципу верховенства

⁷ Бурденюк С. Гарантії захисту права власності відповідно до ст. 1 Першого Протоколу Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод / С. Бурденюк // Підприємництво, господарство, право. – 2016. – № 12. – С. 19.

права і водночас його необхідним наслідком. Судова практика ЄСПЛ розглядає принцип пропорційності як невід'ємну складову та інструмент верховенства права, зокрема й у питаннях захисту права власності; 5.10. Дотримання принципу пропорційності передбачає, що втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно з національним законодавством і в інтересах суспільства, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого протоколу, якщо не було дотримано розумної пропорційності між втручанням у право особи та інтересами суспільства. Ужиті державою заходи мають бути ефективними з точки зору розв'язання проблеми суспільства і водночас пропорційними щодо прав приватних осіб. Оцінюючи пропорційність, потрібно визначити, чи можливо досягти легітимної мети за допомогою заходів, які були б менш обтяжливими для прав і свобод заінтересованої особи, оскільки обмеження не повинні бути надмірними або такими, що є більшими, ніж необхідно для реалізації поставленої мети; 5.11. При втручанні у право на мирне володіння майном відповідно до принципу пропорційності важливим є вирішення питання про надання справедливої та обґрунтованої компенсації. При цьому ЄСПЛ вважає, що немає універсальних правил визначення розміру компенсації й таке питання повинно розглядатися в кожному конкретному випадку з урахуванням усіх фактичних обставин. Компенсація має бути розумно пов'язаною з вартістю втраченого майна, але не обов'язково має відповідати його ринковій вартості⁸.

Наголосимо, що вилучення майна у практиці Європейського Союзу розглядається як винятковий засіб позбавлення права власності і є винятком з принципу недоторканності права приватної власності. Основними формами експропріації є націоналізація, реквізиція, конфіскація. Під націоналізацією розуміють примусове відчуження об'єктів права приватної власності на користь держави з мотивів суспільної необхідності та для захисту національних інтересів. Право держави на націоналізацію розглядається як частина її

⁸ Право власності: Європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2015. - № 12. – С. 6.

державного суверенітету і закріплюється у низці міжнародних документів⁹.

Відповідно до прецедентної практики Суду, поняття «майно» охоплює як «фактичне майно», так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги. Питання про майно виникає тільки тоді, коли особа може претендувати на відповідну власність, тобто мати на неї право. Саме по собі право на майно може розглядатися за змістом ст. 1 Першого Протоколу, якщо таке право буде конкретним, належно визначене у заявах, які подаються до ЄСПЛ.

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зауважував, що не існує жодного володіння власністю до тих пір, доки особа не може заявити про своє право власності. «Заявлення права» може означати «володіння майном», про яке йдеться у ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції, якщо є достатні підстави для забезпечення цього права через суд у примусовому порядку. Для того щоб довести, що втручання у право власності відбулося, необхідно довести, що гарантії захисту, передбачені ст. 1 Першого Протоколу, було порушено¹⁰.

Запитання для перевірки знань:

Який зміст права власності передбачає ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод?

1. У яких випадках можливе втручання у право власності за законодавством ЄС?

2. У чому полягає особливість захисту права власності у випадку експропріації майна?

3. Який зміст принципу непорушності права власності передбачає практика ЄСПЛ?

⁹ Косак В. Експропріація і вилучення майна: європейська судова практика / В. Косак // Право України. – 2016. - № 1. – С. 93

¹⁰ Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського Суду з прав людини / Н.Г. Горобець // Часопис Київського університету права. – 2014. - № 4. – С. 307 – 309.

4. Які правові механізми захисту права власності в країнах членах ЄС Вам відомі?

5. Які напрямки удосконалення правового регулювання відносин власності в Україні в аспекті європейських стандартів Ви б запропонували?

Правові акти

1. Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод». – Протокол 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_854

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» (Заява №22750/02) від 15.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_313

Рекомендована література

1. Бурденюк С. Гарантії захисту права власності відповідно до ст.1 Першого Протоколу Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод / С. Бурденюк // Підприємництво, господарство, право. – 2016. – № 12. – С. 19 – 23.

2. Висновки та рекомендації міжнародної конференції «Право власності: європейський досвід та українські реалії», що відбулася 22–23 жовтня 2015 року у місті Києві [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B9716C20F95B8F64C2257F10003FDDCB?OpenDocument&year=2015&month=12&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B9716C20F95B8F64C2257F10003FDDCB?OpenDocument&year=2015&month=12&)

3. Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції Про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського Суду з прав людини / Н.Г. Горобець // Часопис Київського університету права. - 2014. - № 4. – С. 307 – 312.

4. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» – К.: ВАІТЕ, 2017. – 92 с.

5. Косак В. Експропріація і вилучення майна: європейська судова практика / В. Косак // Право України. – 2016. - № 1. – С. 93-100.

6. Коструба А. Правові аспекти захисту права власності під час націоналізації майна на тимчасово окупованій території України / А.Коструба // Право України. – 2016. - № 1. – С. 101 – 109.

7. Кузнєцова Н. Нетипові об'єкти права власності в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Н. Кузнєцова // Право України. – 2016. - № 1. – С. 34 – 40.

8. Майданик Р. Пропорційність (співрозмірність) і право власності: доктрина і судова практика / Р. Майданик // Право України. – 2016. - № 1. – С. 41 – 54.

9. Мілюс В. Захист власності у доктрині Конституційного Суду Литовської Республіки / В. Мілюс // Право України. – 2016. - № 1. – С. 63 – 70.

10. Мірошніченко А. Значення рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» для оцінки правових наслідків порушення процедури відчуження державних та комунальних земель / А. Мірошніченко, А. Ріпенко // Право України. – 2016. - № 1. – С. 55 – 62.

11. Новіков Д.В. Гарантії захисту права власності у практиці Європейського Суду з прав людини / Д.В. Новіков // Європейські перспективи. – 2016. – № 2. – С. 92 – 94.

12. Право власності: Європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2015. - №12. – С. 4 – 9.

13. Попович Д. Немає експропріації без компенсації (крім виняткових обставин) / Д. Попович // Право України. – 2016. - № 1. – С. 85 – 92.

14. Пушкар П. Реферативний огляд застосування принципу непорушності права власності у практиці Європейського суду з прав людини та в країнах ЄС і українські реалії / П. Пушкар // Право України. – 2016. - № 1. – С. 25 – 33.

15. Романюк Я. Втручання у право власності з точки зору його відповідності статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: критерії Європейського суду з прав людини та досвід України на окремих прикладах судової практики / Я.Романюк // Право України. – 2016. - № 1. – С. 14 – 24.

16. Сіренко В. До питання про необхідність пріоритету суспільної власності в життеустрої держави / В. Сіренко // Право України. – 2016. - № 1. – С. 71 – 84.

17. Цивільне законодавство України в контексті розвитку європейського приватного права: монографія / Р. О. Стефанчук, Ю.В.Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 131 – 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pravoua.com.ua/ua/store/cdownload/academy/academ_2/

18. Шупінька О. Міжнародно-правові механізми захисту права власності: практика Європейського суду з прав людини / О. Шупінька // Юридичний журнал 2008. - №. 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3060>

Н.Е. 1.5. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ І ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ (ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ) ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Під час вивчення даної теми особливу увагу необхідно приділити вивченню нормативного закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб в європейських країнах. Зокрема, у Французькій республіці Цивільний кодекс спочатку не містив норм, спрямованих на закріплення та захист особистих немайнових прав. Чи не вперше нормативного закріплення охорона особистої сфери фізичної особи отримала у 1868 році в Законі про пресу, що містив норму про те, що кожна публікація про приватне життя розглядається як продовжуване правопорушення, яке карається штрафом. У подальшому вказаний закон було замінено Законом про свободу преси 1881 р., який закріпив поняття дифамації та цивільно-правові способи захисту від неї, в тому числі й право на відповідь. Лише в 1970 році до ст. 9 Цивільного кодексу Франції внесено зміни, що містять положення про право кожного вимагати поваги до свого приватного життя, яке судовою практикою тлумачиться як таке, що охоплює й інші особисті немайнові права, такі як право на ім'я, зображення, інтимність, честь, репутацію тощо. У подальшому цивільно-правове регулювання особистих немайнових відносин було вдосконалено шляхом доповнення Цивільного кодексу Франції у 1994 та 2004 роках статтями, які стосуються фізичної недоторканності, ідентифікації особи за допомогою генетичних відбитків, штучного запліднення.

Особисті немайнові права також знаходять своє легальне закріплення в німецькому праві. Нормативно-правова база, яка стосується питань особистих немайнових прав в Німеччині, визначається, насамперед, на конституційно-правовому рівні, де закріплено загальне особисте немайнове право та проголошується й гарантується: недоторканність гідності

людини; право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо це не порушує права інших, конституційний порядок або моральні засади суспільства; недоторканність листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції; недоторканність житла.

Зазначимо, що закріплення та охорона системи особистих немайнових прав у кожній окремій країні ЄС залежить від того, до якої системи приватного права вона належить. Так, у межах західної традиції права виділяють романську, германську та англо-американську (іноді її називають англосаксонською) системи приватного права. Закріплення особистих немайнових прав у романській та германській системах приватного права має низку відмінностей, серед яких варто виділити дві основних.

По-перше, відрізняється підхід до розуміння кількісного складу особистих немайнових прав фізичних осіб. У германському приватному праві закріплено моністичну концепцію особистих немайнових прав, яка проявляється у визнанні загального особистого немайнового права. Разом з тим у теорії цивільного права щодо кількісної характеристики особистих немайнових прав виділяють два підходи: моністичну концепцію - концепцію єдиного особистого немайнового права та плюралістичну концепцію - концепцію множинності особистих немайнових прав. На противагу цьому романській системі приватного права притаманна плюралістична концепція особистих немайнових прав, яка полягає у закріпленні множини взаємопов'язаних та диференційованих прав особистості

По-друге, відмінним є визначення правової природи можливості комерційного використання ознак індивідуальності. Моністичний підхід, відповідно до якого дана можливість охоплюється змістом активних правомочностей загального особистого немайнового права, застосовується у германському приватному праві. Дуалістичний підхід, який передбачає виокремлення парних прав, особистого немайнового права та майнового права на комерційне використання, наприклад, право на зображення та право із зображення, властивий романській системі права.

Вивчаючи дану тему, необхідно з'ясувати сутність і особливості захисту особистого немайнового права фізичної

особи як конвенційного права. Так, з даного приводу доречно відзначає Посикалюк О.О., що перш за все необхідно визначитись зі змістом формулювання «особисте немайнове право фізичної особи як конвенційне право». Цим терміном позначається суб'єктивне право, яке знаходить своє відображення в трьох іпостасях: як фундаментальне (основне) право людини; як право людини, закріплене Конвенцією; як особисте немайнове право фізичної особи¹¹.

На основі аналізу норм Конституції та Цивільного Кодексу України можна визначити, що до особистих немайнових прав фізичної особи, які входять у систему фундаментальних (основних) прав людини, належить право на життя, на охорону здоров'я, на безпечне для життя та здоров'я довкілля, на свободу та особисту недоторканість, на недоторканість особистого та сімейного життя, на повагу до гідності та честі, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на недоторканість житла, на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та ін¹².

У понятті «особисте немайнове право фізичної особи як конвенційне право» смислове значення «конвенційний» полягає у вказівці на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Враховуючи, що поняття «особисте немайнове право фізичної особи як конвенційне право» не охоплює усієї сукупності особистих немайнових прав фізичних осіб, закріплених цивільним законодавством України, можна констатувати, що поняття «особисте немайнове право фізичних осіб як конвенційне право» та «особисте немайнове право

¹¹ Посикалюк О.О. Генеза доктрини особистих немайнових прав в романській, германській та англо-американській системах приватного права / О.О. Посикалюк // Приватне право і підприємництво. – 2016. – Вип. 15. – С. 186 – 191.

¹² Посикалюк О.О. Захист особистих немайнових прав особи Європейським судом з прав людини / О.О. Посикалюк. – С. 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/.../Oleg.../Zahist-osobistih-nema>.

фізичних осіб» співвідносяться між собою як окреме і загальне. Особисті немайнові права фізичної особи як конвенційні права – сукупність особистих немайнових прав фізичної особи, які входять складовою частиною до системи фундаментальних (основних) прав людини і, будучи закріпленими Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, передбачають можливість звернення з приводу їх захисту до Європейського Суду з прав людини¹³.

Цікавим при вивченні даної теми буде питання про зміст основних немайнових прав, передбачених у Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Зокрема, у даному правовому акті містяться такі особисті немайнові права:

1.«Право на життя» (ст. 2 Конвенції), як першооснова природних прав людини та суб'єктивне особисте немайнове право, «характеризується певними темпоральними (часовими) межами свого існування»¹⁴, оскільки, безперечно, має момент свого виникнення та припинення. Однак у практиці Євросуду не має однозначної правової позиції щодо правомірності абортів¹⁵. До того ж питання щодо права особи на активну евтаназію вирішуються в залежності від обставин конкретної справи. Смертна кара на час укладання Конвенції вважалася прийнятною формою кримінального покарання за найтяжчі злочини. Тому з урахуванням того часу у другому реченні п. 1 ст. 2 Конвенції наголошувалося, що нікого не може бути умисно позбавлено життя, інакше ніж на виконання смертного вироку

¹³ Посикалюк О.О. Захист особистих немайнових прав особи Європейським судом з прав людини / О.О. Посикалюк .- С. 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/312111111/Oleg.../Zahist-osobistih-nema>.

¹⁴ Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. – С. 274.

¹⁵ Паліюк В. П. Право на життя в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2012. Випуск 19. – Т. 4. – С. 249–250.

суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання, позаяк, з того часу спосіб мислення щодо смертної кари суттєво змінився, зокрема, виникло бажання зробити Європу «зоною, вільною від виняткової міри покарання»¹⁶. На підставі чого, відповідно до Протоколу № 13 до Конвенції, смертна кара скасовується, а тому нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено. Більше того, жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі ст. 15 Конвенції (відступ від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій). Отже, на сьогодні відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. Обов'язок держави щодо захисту права на життя, як убачається із практики Євросуду, пройшов еволюційний розвиток. Спочатку він тлумачився лише як «негативний обов'язок», наприклад, коли державні органи та посадовці не вправі позбавляти людину життя, за винятком ситуації, коли застосування сили «виключно необхідно» (перше речення п. 2 ст. 2 Конвенції). Пізніше прецедентне право Євросуду дало поштовх для розвитку ідеї «позитивного обов'язку» держави захищати право людини на життя. Окрім цього, з огляду на особливий статус права на життя, Євросуд розробив так звані «процесуальні обов'язки» щодо проведення слідства, які має нести держава у будь-якому випадку смерті¹⁷.

2. «Заборона катування» (ст. 3 Конвенції), на відміну від «права на життя», за нормами Конвенції має «абсолютний характер»¹⁸ і відноситься лише до фізичних осіб, оскільки «за

¹⁶ Бойл К. Право на життя відповідно до Європейської Конвенції з прав людини (стаття 2). В кн. : Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – С. 18.

¹⁷ Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 234.

¹⁸ Де Сальвіа М. Европейская конвенция по правам человека. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 176.

своєю природою ст. 3 Конвенції, як це зазначено в практиці раніше існуючої Комісії з прав людини, не може застосовуватися до юридичних осіб»¹⁹. До того ж указана норма є «недоторканною», оскільки відноситься до тих прав, які не можуть бути відступом від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій (ст. 15 Конвенції). Специфічність ст. 3 Конвенції полягає також у тому, що деякі критерії та стандарти, за якими визначають факт порушення державою зазначених у ній прав, розкриваються у практиці Євросуду, наприклад, «мінімальний рівень жорстокості», «катування», «нелюдське поводження», «поводження, що принижує гідність», «нелюдське покарання», «покарання, що принижує гідність», «видача і депортація», «тягар доведення» тощо. Отже, для розкриття особистих немайнових прав фізичної особи, які визначені у ст. 3 Конвенції, слід приймати до уваги критерії і стандарти, які напрацьовані Євросудом. Однак при цьому необхідно враховувати, що: «а) коли Євросуд справді підходить до тлумачення Конвенції еволюційно, виходячи з ним же проголошеної доктрини (...), що Конвенція повинна тлумачитися з точки зору умов сьогодення (...). На підставі чого Євросуд, виходячи з поглиблення процесу демократизації в державах-учасниках Ради Європи, відповідно знижує поріг мінімального рівня жорстокості і там, де він на початку своєї діяльності міг говорити, наприклад, про нелюдське поводження, згодом кваліфікував відповідні дії як катування; б) Євросуд вважає, що хоч він і не зобов'язаний формально слідувати якому-небудь із його попередніх рішень, але це є в інтересах забезпеченості, передбачуваності і рівності перед правом і не можна відходити без поважних причин від прецедентів, які закладені в попередніх рішеннях; в) цю норму не можна плутати з ситуацією, коли Євросуд застосовує ст. 3 Конвенції до нових виявлених фактів, до нових обставин оцінки рівня суворості, які раніше не

¹⁹ . Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – К. : Реферат, 2009. – С. 132.

торкнулися наслідків, перенесених жертвою у зв'язку з порушенням стосовно неї ст. 3 Конвенції»²⁰.

3. «Заборона рабства і примусової праці» (ст. 4 Конвенції) тісно пов'язана із правом людини на людську гідність, а тому людина не може розглядатися як предмет власності, повністю підкорений своєму господареві. Що стосується поняття «примусова чи обов'язкова праця», яка визначена у п. 2 ст. 4 Конвенції, то практика Євросуду свідчить, що: «перший прикметник має на увазі фізичне чи психічне примушування. Другий прикметник не означає будь-яке юридичне зобов'язання. Мова повинна йти про працю, до якої зобов'язується будь-яка особа під загрозою будь-якого покарання, для виконання якої ця особа не пропонувало своїх послуг добровільно»²¹. Отже, визначення «примусової чи обов'язкової праці» містить два елементи: 1) недобровільність; 2) невинуватий або такий, що підкорює, характер (рішення Євросуду по справі «Ван дер Мюссель проти Бельгії» (1983), позаяк, для цілей ст. 4 Конвенції, значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється: а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями ст. 5 Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; б) на будь-яку службу військового характеру або у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; с) на будь-яку службу, що вимагається у

²⁰ Буткевич В. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄКПЛ та застосування основних стандартів. В кн. : Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. до журн. «Право України». – Вип. 1, ч. 1-2 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань : у 3 ч. – 2011. – С. 831 – 834.

²¹ Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського Суду по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся в Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 177.

випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства; d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків²².

4. «Право на свободу та особисту недоторканність» (ст. 5 Конвенції) фізичної особи поєднують і собі такі чотири особливості. По-перше, особисті немайнові права фізичної особи – право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканність – мають винятково природне походження²³. По-друге, вказане право має комплексне закріплення у положеннях Конвенції, оскільки одночасно знайшло своє відображення безпосередньо у ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції, а також в інших нормах, зокрема у ст. 1 (заборона ув'язнення за борг), ст. 2 (свобода пересування), ст. 3 (заборона вислання громадянина), ст. 4 (заборона колективного вислання іноземців) Протоколу № 4 до Конвенції. До того ж систему правового захисту недоторканності особи (ст. 5 Конвенції) також доповнюють положення ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 4 (заборона рабства і примусової праці) Конвенції, і становить основну ідею, яка лежить в основі всіх політичних режимів, що дотримуються принципу верховенства права. По-третє, в п. 1 ст. 5 Конвенції кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Винятками з цього права є шість типів обставин за яких дозволяється законне ув'язнення (пп. 1 «а»), законні арешт та затримання (пп. 1 «b»-1 «f»). Іншими словами, «Висока Договірна Сторона не має права створювати додаткові

²² Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 235.

²³ Паліюк В. П. Природний характер особистих немайнових прав фізичної особи. В кн. : Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Одинадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24 листопада 2012 року) : у 4-х частинах. – Частина третя. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 151 – 153.

види підстав для ув'язнення, затримання або арешту осіб, а повинна діяти в рамках, визначених Конвенцією»²⁴. На додаток до цього Євросуд підкреслив, що «цей перелік винятків є вичерпним, і лише вузьке тлумачення цих винятків відповідає цілям цього положення, а саме – гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи» (рішення Євросуду по справі «Мурукін проти України» (2010). По-четверте, ст. 5 Конвенції, поміж іншого, також передбачає процесуальні гарантії у випадку порушення права на свободу та особисту недоторканість. Щодо спеціальних складових права на свободу та особисту недоторканість фізичної особи, то в розумінні ст. 5 Конвенції вони поєднують в собі норми кримінального та цивільного права, а також процесуальні гарантії. Заключні положення п. 5 ст. 5 Конвенції надають правову гарантію на відшкодування за незаконний арешт або затримання. Така гарантія цілком виправдана, оскільки ст. 41 Конвенції (справедлива сатисфакція) цього права не передбачає²⁵.

5. «Право на справедливий суд» (ст. 6 Конвенції та ст.ст. 2-4 Протоколу № 7 до Конвенції) «узаконює принцип верховенства права»²⁶, який матеріалізується в певних гарантіях цього права, а «право на справедливий суд» у контексті теми дослідження передбачає дві суттєві особливості. Перша полягає у тому, що ст. 6 Конвенції та ст.ст. 2-4 Протоколу № 7 до Конвенції гарантують судовий захист особистих немайнових прав фізичної особи, які визначені в її ж положеннях. При цьому, п. 1 ст. 6 Конвенції стосується як цивільного, так і кримінального судочинства, а пп. 2 та 3 ст. 6 Конвенції –

²⁴ Донна Г. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. – Львів: Кальварія, 2000. – С. 27.

²⁵ Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 235.

²⁶ Де Сальвіа М. Европейская конвенция по правам человека. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 194.

винятково кримінальних справ. Важливо, що вказані поняття – «цивільного та кримінального судочинства» – не можна тлумачити звичайним посиленням на внутрішнє право Високих Договірних Сторін. Як і у випадку з іншими поняттями, які зосереджені в інших положеннях Конвенції, вони отримують власне визначення в практиці Євросуду. Щодо поняття «розгляд справи упродовж розумного строку», як однієї із складових «права на справедливий суд», то «судове провадження та виконавче провадження є першою та другою стадією у всякому ході провадження.

Право на справедливий суд також полягає в тому, що в тексті п. 1 ст. 6 Конвенції безпосередньо йдеться про необхідність захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Недотримання вказаних вимог є порушенням особистих немайнових прав фізичної особи²⁷.

6. «Право на повагу до приватного і сімейного життя» (ст. 8 Конвенції) за своїм «способом викладення є унікальним з наступних підстав»²⁸. По-перше, жодне із чотирьох видів прав – приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції – не має будь-якого визначення в нормах Конвенції, а Євросуд у своїй практиці ніколи не виявляв спроби дати їм точне визначення. Так, стосовно «приватного життя» Євросуд дійшов висновку, що: «поняття приватного життя є широким і не може бути визначене вичерпно» (рішення Євросуду по справі «Костелло Робертс проти Сполученого Королівства» (1993). Крім того, в деяких справах Євросуд об'єднував відмітні одне від одного поняття «приватне життя» і «сімейне життя», створивши нову, не передбачену Конвенцією категорію –

²⁷ Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 236.

²⁸ Паліюк В. П. Право на повагу до приватного і сімейного життя в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 1 (01). – С. 52.

«приватне і сімейне життя». По-друге, положення ст. 10 Конвенції проголошують «право на свободу вираження поглядів»²⁹, а норми ст. 11 Конвенції – «право на свободу мирних зборів»³⁰, тоді як принципи ст. 8 Конвенції безпосередньо не вказують на будь-які конкретні дії, що підлягають захисту, а гарантують право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і таємниці кореспонденції. Тому обраний спосіб формулювання п. 1 ст. 8 Конвенції, як зазначалося в літературі³¹, явно свідчить про намір залишити Високим Договірним Сторонам значну свободу дій у питанні регулювання приватних та сімейних відносин³².

7. «Свобода думки, совісті та релігії» (ст. 9 Конвенції) є одним з найдавніших фундаментальних прав людини, визнаних у міжнародному праві. До першого нормативного акта, в якому цю свободу було закріплено, відноситься Міланський едикт 313 р. н. е., в якому надавалась «християнам і всім іншим повна свобода додержуватися тієї релігії, (...) яку вважають для себе найкращою»³³. Право на свободу думки, совісті та релігії охоплює широкий спектр інтелектуальної та духовної діяльності людини, а тому вказані права можна віднести до особистих

²⁹ Паліюк В. П. Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: українське законодавство та судова практика : практичний посібник – Миколаїв : ТОВ фірма «Іліон», 2010. – С. 239 – 243.

³⁰ Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – К. : Реферат, 2009. – С. 573 -574.

³¹ Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 1997. – С. 250.

³² Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 236.

³³ Болотов В. В. Лекции по истории древней церкви: в 4 т. / Репр. изд. – М., 1994. – Т. II : История Церкви до Константина Великого. – С. 163.

немайнових прав фізичної особи. Особливість права на свободу думки, совісті та релігії полягає в тому, що воно здійснюється всередині кожної людини, переважно в її почуттях та думках. Лише коли людина виказує свої думки або переконання, держава дізнається про їх існування та характер³⁴.

8. «Свобода вираження поглядів» (ст. 10 Конвенції) являє собою одну з важливих засад демократичного суспільства та одну з базових умов його прогресу та самореалізації кожного. «За умови додержання п. 2 ст. 10 Конвенції вона стосується не тільки до «інформації» чи «ідей», які були отримані зі згоди чи розглядаються як необразливі чи як малозначущі, але й до тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти.

Такими є вимоги плюралізму, толерантності та відкритості думок, без чого неможливе «демократичне суспільство» (рішення Євросуду по справі «Фрессоз і Руар проти Франції» (1999).

Тому в положеннях п. 1 ст. 10 Конвенції, які досить широко розвинуті в практиці Євросуду, проголошується ряд журналістських свобод, які Високі Договірні Сторони мають дотримуватися: а) «свобода преси виступає однією з найкращих можливостей для громадян дізнаватися й давати оцінку вчинкам державних діячів» (рішення Євросуду по справі «Кастелс проти Іспанії» (1992); б) «це не тільки завдання преси – поширювати подібну інформацію та ідеї – суспільство також має право отримувати їх. Інакше чи здатна була б преса відігравати цю життєво важливу роль «вартового пса демократії» (рішення Євросуду по справі «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства» (1991); в) «межа допустимої критики щодо політика, який виступає у своїй публічній якості, є ширшою ніж щодо приватної особи» (рішення по справі «Лінгенс проти

³⁴ Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія Право. Випуск 21. Частина II. Том I. – 2013. – С. 237.

Австрії» (1986), позаяк норми п. 2 ст. 10 Конвенції встановлюють певні обмеження щодо свободи вираження поглядів, за яких ЗМІ можуть бути покарані. Причому в тексті цієї норми визначається лише один спосіб покарання – «штрафні санкції»³⁵. Але такі обмеження можуть бути пов'язані лише з шістьма моментами, а саме: 1) захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського спокою; 2) запобігання безпорядків та злочинності; 3) захист здоров'я і моральності; 4) захист репутації чи прав інших осіб; 5) запобігання розголошенню інформації, яка отримана конфіденційно; 6) забезпечення авторитету та безпристрасності правосуддя. Важливо, що, розкриваючи правову природу ст. 10 Конвенції, Євросуд установив критерії розмежування рівня захисту особистих немайнових прав для позивачів і відповідачів³⁶.

9. «Свобода зібрань та об'єднання» (ст. 11 Конвенції). Право на об'єднання – невід'ємна частина права, гарантованого вказаною нормою. Можливість заснувати юридичну особу з метою діяти колективно у сфері спільних інтересів є одним з найважливіших аспектів права на свободу об'єднання, за відсутності якого вказане право було б позбавлене будь-якого сенсу. Спосіб, у який національним законодавством закріплено цю свободу та її практичне застосування органами державної влади, є проявом стану демократії в певній країні. Свобода зібрань та об'єднання, як це визначено у ст. 11 Конвенції, зосереджує в собі два пов'язаних між собою права. По-перше, свобода об'єднання фактично містить як компонент свободу

³⁵ Паліюк В. П. Право на повагу до приватного і сімейного життя в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 1 (01). – С. 125.

³⁶ Паліюк В. П. Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: українське законодавство та судова практика: практичний посібник – Миколаїв : ТОВ фірма «Іліон», 2010. – С. 196 – 197.

зібрань, позаяк без регулярних зустрічей членів об'єднання вона не здатна ефективно діяти. По-друге, ст. 11 Конвенції безпосередньо пов'язана з положеннями ст.ст. 9 та 10 Конвенції, а також зі ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції, в якій ідеться про періодичні вибори на основі таємного голосування³⁷.

Щодо особливостей захисту особистих немайнових прав як конвенційних, то варто відзначити, що, як слушно відзначає Посикалюк О.О.:

1) даний захист являє собою різновид юрисдикційної форми захисту, особливостями якої виступають: а) суб'єкт застосування – Європейський Суд; б) засіб захисту – індивідуальний захисту; в) способи захисту – визнання права порушених, справедлива сатисфакція;

2) предметом указанного захисту є права, викладені у Конвенції та (або) протоколах до неї. Тому особисте немайнове право виступає предметом захисту Європейським Судом у тому випадку, коли охоплюється змістом, закріплених у Конвенції прав;

3) захисту Європейським Судом притаманний наднаціональний характер³⁸. Саме Європейському Суду за принципом ієрархії юрисдикцій належить найвища юрисдикція у галузі судового захисту прав і свобод людини³⁹;

³⁷ Паліюк В. П. Особисті немайнові права фізичної особи в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В кн. : Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 січня 2013 р. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – у 2-х частинах. – Ч. II. – С. 61 – 62.

³⁸ Паліюк В.П. Особливості застосування судами України Конвенції про захист права та особистих свобод: Навч.-практ. посіб. / В.П. Паліюк. – Миколаїв: Атол, 2003. – С. 16.

³⁹ Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – С. 51.

4) захист Європейським Судом застосовується за принципом субсидіарності⁴⁰, відповідно до якого умовою прийнятності індивідуальної заяви є постановлення остаточного рішення на національному рівні⁴¹.

Запитання для перевірки знань

1. Як відбувається нормативне закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб в європейських країнах?

2. Які відмінності закріплення особистих немайнових прав фізичних осіб у романській та германській системах приватного права Вам відомі?

3. У чому полягає сутність моністичної та плюралістичної концепції особистих немайнових прав?

4. Які особливості особистого немайнового права як конвенційного права Ви знаєте?

5. Який зміст основних немайнових прав, закріплених у ЄКПЛ?

6. Чи впливає європейське законодавство та практика Європейського суду з прав людини на національне правове регулювання особистих немайнових прав фізичної особи?

Правові акти

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. - 2006. - № 32. - Ст. 2371.

2. Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_334

3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Convention for

⁴⁰ Де Сальвіа М. Европейская Конвенция по правам человека / М. Де Сальвіа. – СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 72.

⁴¹ Посикалюк О.О. Захист особистих немайнових прав особи Європейським судом з прав людини / О.О. Посикалюк. – С. 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/.../Oleg.../Zahist-osobistih-nema>.

the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data) від 28.01.1981 р. // Офіційний вісник України. - 2010. - № 58. - Ст. 1994.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова : Закон України від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 28. - Ст. 214.

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 32. - Ст. 314.

6. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VII І Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. - Ст. 481.

7. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних : Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради під 24.10.1995 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242

8. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР, у ред. Закону від 11.07.2003 р. №1121-IV // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 39. - Ст. 181; 2004. - № 8. - Ст. 62.

9. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 // Вісник Верховного Суду України. - 2009. - № 3. - С. 7.

10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Офіційний вісник України. — 2006. - № 12. - Ст. 792.

11. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України від 13.01.2011 р. № 2938-VI // Офіційний вісник України. - 2011. - № 10. - Ст. 445.

12. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 07.07.2011 р. № 3611-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 44. - Ст. 86.

13. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48. - Ст. 650.

14. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 7. - Ст. 36.

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Алієв (Aliiev) проти України» від 29.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_202.

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Українська Прес-Група» проти України» від 29.03.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_382

17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» (Заява №22750/02) від 15.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_313

18. Рішення Колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Закарпатської області від 09.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16429272>

19. Рішення Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19.05.2010 р. у справі № 6-26209св07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10230213>

20. Рішення Недригайлівського районного суду Сумської області від 25.01.2011 р. у справі № 2-12/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14822652>

21. Рішення Харцизького міського суду Донецької області від 11.01.2012 р. у справі № 2-69/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20836868>.

22. Case of Van Marle and others v. The Netherlands : Application № 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 June, 26, 1986 [Electronic Resource] HUDOC.- URL: <file:///C:/Users/KPCLab1/AppData/Local/Temp/001-57590.pdf>

23. Von Hannover v. Germany (Application № 59320/00) [Electronic Resource]. - URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docnumber%22:%5B%22699729%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-61853%22%5D%7D>

Додаткова література

1. Аналіз закону України про захист персональних даних / Марі Жорж, Грем Саттон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zacon.at.ua/_ld/0/52_6_7.pdf

2. Довгерт А. С. К истории современной классификации личного неимущественного права в Украине / А. С. Довгерт // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / Под ред. Р. А. Стефанчука. - К.: Юринком Интер, 2010. - С. 92.

3. Комаров А. С. «Европеизация» частного права в рамках ЕС и ее значение для развития частного права в Российской Федерации / А. С. Комаров // Актуальные вопросы российского частного права : сб. ст., посвященный 80-летию со дня рождения профессора В. А. Дозорцева / Исслед. Центр частного права. - М. : Статут, 2008. – С. 41 – 47.

4. Кохановська О. В. До питання про захист персональних даних в Україні / О. В. Кохановська // Вісник Верховного Суду України. - 2011. - № 6 (130). - С. 28.

5. Мережко О. Проблематика особистих немайнових прав з погляду міжнародного приватного права (на прикладі України та Польщі) / Олександр Мережко // Юридичний журнал. - 2008. - № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3061>

6. Паліюк В. П. Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав та основних свобод: навч.-практ. посіб. / В. П. Паліюк. - Миколаїв: Атол, 2003. – 130 с.

7. Паліюк В. П. Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику // Юридичний Журнал. – 2008. - № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2993>

8. Порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України законодавству ЄС у сфері персональних даних / В. М. Брижко, А. І. Радянська, М. Я. Швець. - К. : Тріумф, 2006.

9. Права человека : учебн. для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. - М. : НОРМА, 2003. - 573 с.

10. Посикалюк О.О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права: монографія / О.О. Посикалюк. - К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. - 323 с.

11. Посикалюк О.О. Генеза доктрини особистих немайнових прав в романській, германській та англо-американській системах приватного права / О.О. Посикалюк // Приватне право і підприємництво. - 2016. -- Вип. 15. - С. 186 - 191.

12. Сліпченко С. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України / С. Сліпченко // Право України. - 2008. - № 3. - С. 110 - 114.

13. Сліпченко С. О. Постановка наукової проблеми кваліфікації особистих немайнових правовідносин // Вісник Одеського національного університету. Сер. : Правознавство. - 2013. - Т. 18, Вип. 1. - С. 7 - 15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopn_prav_2013_18_1_3

14. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) [Текст] : монографія / Р. О. Стефанчук ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К.: КНТ, 2008. - 625 с.

15. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 " Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. - К., 2002. - 25 с.

16. Харитонов Є. О. Деякі питання класифікації європейських систем приватного права [Текст] / Є.О. Харитонов, О. І. Харитонova ; . - Київ : Логос, 2007. - 28 с.

17. Харитонов Є. О. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод як джерело приватного права [Текст] / Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні. До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч.-Ч. 2. - Х. : Нац. юрид. акад. України

ім. Я. Мудрого / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, Європейська комісія, Рада Європи, 2000. - С. 69-72.

18. Цивільне право : навч. посібн. / [Білоусов Ю. В., Лозінська С. В., Русу С. Д. та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. - К. : Наукова думка, 2004.

19. Цивільне законодавство України в контексті розвитку європейського приватного права : монографія / Р.О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 296 с.

20. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. - Вид. 2-е, випр., доп. - К. : Реферат, 2007. - С. 51.

21. Шрамм Х.-Й. Общее личное право и возмещение нематериального вреда в немецком праве / Х.-И. Шрамм // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики: сб. статей и иных материалов / Под ред. Р. А. Стефанчука. - К. : Юриком Интер, 2010. - С. 104 – 108.

Н.Е. 1.6. АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Вивчаючи дану тему, потрібно звернути увагу, що ДФЄС проголошує свободу заснування, яка має дві основні складові: свобода пересування підприємців (осіб, які займаються самостійною діяльністю) та свобода заснування юридичних осіб та інших форм, що не є юридичними особами. Компанії і фірми, які створені згідно із законодавством держави-члена і мають власний зареєстрований офіс, центральну адміністрацію або головне місце підприємницької діяльності в межах Співтовариства, отримують такі ж повноваження, як і фізичні особи, що є громадянами такої держави-члена.

Виділяють такі цілі правового регулювання створення та діяльності юридичних осіб у праві ЄС:

1) забезпечення свободи заснування юридичних осіб, а також усунення перешкод на шляху відкриття філій, представництв і дочірніх підприємств на території будь-якої держави-члена на умовах національного режиму цієї держави;

2) встановлення єдиних мінімальних вимог до юридичних осіб, насамперед надання однакового захисту на всій території ЄС учасникам і кредиторам юридичних осіб;

3) полегшення діяльності транс'європейських компаній шляхом зняття бар'єрів, що випливають з відмінностей, які існують між національними правовими системами;

4) заохочення співпраці між юридичними особами різних держав-членів у всіх сферах економічної діяльності.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку корпоративного права ЄС воно має частковий і допоміжний характер, оскільки воно лише доповнює регулювання, яке здійснюється на національному рівні. Ця галузь права ЄС розвивається незначними темпами, що пов'язано із розбіжностями у внутрішньому законодавстві держав-членів. Разом з тим корпоративне право ЄС є мінімальними правовими стандартами, що застосовуються до компаній та фірм по всій території Союзу.

Загалом правове регулювання юридичних осіб в Євросоюзі засновується на цілому комплексі нормативних актів як первинного, так і вторинного права ЄС, різних за правовою природою і юридичною силою. Основоположну роль серед актів первинного права відіграють установчі документи ЄС у частині, що регулює свободу заснування.

Акти вторинного права, що видаються інститутами ЄС, передусім Радою та Комісією ЄС, детальніше регулюють корпоративні правовідносини. Серед указаних потрібно виділити, зокрема, директиви, обов'язкові для держав-членів, яким вони адресовані щодо результатів, які мають бути досягнуті та залишають у компетенції національних органів вибір форми і способів досягнення. У результаті прийняття директиви протягом певного терміну держава-член зобов'язана привести своє внутрішнє законодавство у відповідність до норм права ЄС. Тобто адресатами директив переважно виступають держави-члени ЄС. Положення директив, як правило, не мають прямої дії та не

створюють прав і обов'язків безпосередньо для фізичних та юридичних осіб ЄС, а потребують трансформації в національне право.

За час існування ЄС у рамках права компаній розроблено низку директив, що регулюють різні аспекти заснування і діяльності компаній: Перша директива про гласність № 68/151 (наразі замінена Директивою № 2009/101/ЄС); Друга – про капітал акціонерних товариств № 77/91 (замінена Директивою № 2012/30/ЄС); Третя – про злиття № 78/855 (змінена Директивою № 2011/35/ЄС); Четверта – про річну звітність № 78/660; П'ята – про структуру і управління компанії (проект); Шоста – про розділення компанії № 82/891; Сьома – про консолідовану звітність № 83/349; Восьма – про аудиторські перевірки № 2006/43; Дев'ята – про групи компаній (проект); Десята – про транснаціональне злиття № 2005/56; Одинадцята – про філії № 89/666; Дванадцята – про товариства з одним учасником № 89/667 (замінена Директивою № 2009/102); Тринадцята – про поглинання № 2004/25, а також Директива про права акціонерів № 2007/36.

Джерелом корпоративного права ЄС є також і регламенти, які є актами вторинного права.

Окрім того, джерелом корпоративного права можуть виступати також рекомендації, а також міжнародні угоди між Євросоюзом і третіми країнами, зокрема угоди про вільну торгівлю, угоди про асоціацію та про партнерство і співробітництво тощо.

Особливе місце серед джерел корпоративного права ЄС посідають рішення Суду Європейського союзу.

Вивчаючи дану тему, потрібно приділити належну увагу питанню гармонізації корпоративного законодавства держав-членів ЄС, яка покликана забезпечити єдиний рівень захисту компаній та третіх осіб у ЄС.

На практиці гармонізація корпоративного права держав-членів ЄС за допомогою директив включає два етапи:

1) інститути ЄС приймають директиву, яка обов'язково містить строки, упродовж яких держави-члени мають імплементувати її положення в національне законодавство;

2) після цього кожна держава-член має видати необхідні національні нормативно-правові акти.

За предметом регулювання директиви можуть бути об'єднані в такі групи: директиви про розкриття інформації та капітал товариств, директиви про реорганізацію компаній, директиви про фінансову звітність. Окреме місце посідають директива про товариство з одним учасником і директива про права акціонерів.

На належну увагу заслуговує питання щодо наднаціональних юридичних осіб. Так, Європейське об'єднання з економічних інтересів стало першим прикладом наднаціональних компаній. Його статус закріплений Регламентом Ради 2137/85, відповідно до якого держави-члени повинні були забезпечити умови для утворення цього виду компанії на своїй території до кінця 1989 р.

Оскільки мета створення Європейського об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ) полягає в сприянні діяльності його учасників, функції об'єднання є суто допоміжними, і воно не має права самостійно отримувати прибуток. Діяльність об'єднання повинна бути безпосередньо пов'язана з предметом діяльності його членів.

Європейське об'єднання з економічних інтересів повністю дієздатне на всій території Європейського союзу. Воно діє від свого імені, наділене правами і обов'язками та може укладати контракти на всій території Союзу, а також з організаціями, що базуються за його межами. Крім галузей, заборонених відповідно до національного законодавства відповідних держав-членів, ЄОЕІ може створюватись у будь-якій сфері: промисловість, сільське господарство, послуги, ремісниче виробництво, вільні професії і т. д.

Учасниками ЄОЕІ можуть бути як компанії, так і фізичні особи, при цьому необхідно, щоб принаймні два його члени були зареєстровані в різних державах-членах. Правоздатність членів об'єднання відрізняється від тієї, яку має саме об'єднання, а встановлення йому статусу юридичної особи залежить від норм національного законодавства держави-члена, в якій воно зареєстроване.

Створення об'єднання відбувається шляхом укладення договору між його учасниками і подальшої його реєстрації в державі-члені ЄС. У договорі має бути зазначено назву

об'єднання, а також повинна бути наявна аббревіатура «ЄОЕІ». Крім того, наводиться юридична адреса об'єднання, мета його створення, інформація про його членів та інше, що має безпосереднє відношення до його членів, до мети об'єднання або до терміну, на який його створено.

Установчий договір ЄОЕІ підлягає реєстрації в державі його місцезнаходження, при цьому юридична адреса об'єднання повинна знаходитись на території Євросоюзу.

До наднаціональних компаній у корпоративному праві ЄС належить і Європейське товариство, створення та діяльність якого регулюється Регламентом № 2157/2001 про статут Європейського товариства, який набув чинності з жовтня 2004 р. та Директивою Ради 2001/86 про участь в управлінні Європейським товариством найманих працівників. Так, відповідно до ст. 1 Регламенту Європейське товариство (ЄТ) – це відкрите акціонерне товариство, статутний капітал якого розподілений на певну кількість акцій. Акціонери несуть відповідальність за зобов'язаннями компанії лише у розмірі вартості своїх акцій.

Мінімальний статутний капітал Європейського товариства становить 120 тис. євро.

Європейське товариство може створюватись шляхом: злиття акціонерних товариств; створення холдингу; створення юридичними особами спільної дочірньої компанії; перетворення акціонерного товариства в ЄТ. Засновники ЄТ повинні бути зареєстровані принаймні у двох різних державах-членах або протягом двох років мати дочірнє товариство чи філіал в іншій державі-члені. Засновники можуть самі обирати вид внутрішньої організації товариства: дворівневий (наглядова рада і рада керуючих) чи однорівневий (адміністративна рада). Учасниками ЄТ можуть бути тільки юридичні особи, які створені відповідно до законодавства будь-якої держави-члена і мають юридичну адресу і центральне управління на території ЄС. Питання про допуск до участі в ЄТ компанії, яка не має центрального управління на території ЄС, але створена відповідно до права держави-члена і має «тривалі фактичні зв'язки з економікою однієї з держав-членів», залишається на вирішення національного законодавства.

Європейський кооператив також належить до наднаціональних товариств ЄС, створення та діяльність якого передбачені Регламентом про Європейський кооператив №1435/2003, що доповнюється Директивою № 1435/2003 про участь працівників в управлінні Європейським кооперативом (ЄК).

Основною метою ЄК є задоволення потреб його учасників та сприяння їхній господарській чи соціальній діяльності.

Засновниками ЄК можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Створення Європейського кооперативного товариства може здійснюватись наступними способами: 1) пряме заснування нового кооперативу; 2) шляхом злиття двох або більше існуючих «національних кооперативів»; 3) шляхом перетворення існуючого «національного кооперативу».

За своєю природою ЄК є товариством, статутний капітал якого поділений на вклади. Якщо статут ЄК не передбачає іншого, відповідальність його учасників обмежена їхніми вкладками. ЄК має правосуб'єктність.

Мінімальний статутний капітал ЄК повинен становити 30 тисяч євро.

Крім уже наявних форм наднаціональних компаній, Єврокомісія розробила кілька нових видів наднаціональних правових утворень, зокрема Європейської асоціації та Європейського товариства взаємного кредитування. Готується також проект Європейського приватного товариства – наднаціональної організаційно-правової форми для малого й середнього бізнесу.

Що ж стосується перспектив розвитку корпоративного права ЄС, то до питань, що потребують свого вирішення, відносять: 1) конкретизацію та коригування цілей та завдань корпоративного права ЄС; 2) питання кодифікації окремих положень права компаній ЄС, тобто об'єднання норм в єдиний інструмент правового регулювання, щоб нормативно-правова база стала доступнішою і зручнішою для користувачів; 3) майбутнє різних форм компаній на внутрішньому ринку ЄС; 4) транскордонну мобільність компаній; 5) необхідність

урегулювання питання груп компаній; б) необхідність змін або оновлення існуючих мінімальних правових вимог, що стосуються фінансового режиму для європейських компаній.

20 лютого 2012 р. у Брюсселі Європейська Комісія запровадила поглиблену консультацію з питань про майбутнє корпоративного права ЄС, що має на меті дослідити можливість урегулювання нагальних проблемних сфер існуючими правовими засобами. У результаті прийнято документ, який підтвердив наміри Комісії реформувати сферу корпоративного права: «План дій: Європейське корпоративне право та корпоративне управління – сучасна правова база для залучення акціонерів і стійкого розвитку компаній» від 12 грудня 2012 р. У ньому викладено ініціативи, які Комісія має намір прийняти в цій галузі в найближчі роки для модернізації та підвищення якості існуючих правових норм. Ініціативи, які міститимуть як законодавчі, так і незаконодавчі акти, переслідуватимуть три основні цілі: підвищення прозорості серед компаній та інвесторів; заохочення довгострокової участі акціонерів; поліпшення правових меж, якими регулюється транскордонна діяльність компаній.

Окрім того, новий План дій запроваджує процес кодифікації більшості норм, що наразі містяться в директивах з корпоративного права.

Що ж стосується корпоративного законодавства України, то воно знаходиться на одному з найскладніших етапів свого розвитку та є одним з найменш економічно привабливих в Європі.

Новий етап у розвитку договірних відносин України з ЄС закладає Угода про асоціацію, що передбачає політичну асоціацію й економічну інтеграцію та відкриває шлях до подальших прогресивних законодавчих перетворень.

Запитання для перевірки знань

1. Як здійснюється правове регулювання діяльності юридичних осіб у Європейському Союзі?

2. У чому полягає зміст Директив про рокрытие інформації?

3. Який основний зміст Директив про реорганізацію компаній?

4. Як Ви можете охарактеризувати Директиви про фінансову звітність?
5. На що спрямовані Директиви про права акціонерів?
6. Які наднаціональні юридичні особи у праві Європейського співтовариства Вам відомі?
7. Які основні перспективи розвитку корпоративного права Європейського Союзу, на Вашу думку?
8. Чи відповідає національне корпоративне законодавство європейським стандартам у даній сфері?

Рекомендована література

1. Європейське право: право Європейського союзу: підручник : у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. – К. : Ін Юре, 2015. – Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, К. В. Смирнова, І. В. Влялько та ін. – К. : Ін Юре, 2015. – С. 323 – 357.
2. Кашкин С. Право Европейского Союза: учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 550 – 575.
3. Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дисертація на здоб. наук. ступ. д.ю.н. – спеціальність 12.00.04. – господарське право; господарсько-процесуальне право / О.Р. Кібенко. – Х., 2007. – 479 с.
4. Кметик Х.В. Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом Європейського Союзу / Х.В. Кметик // Вісник Академії Адвокатури України. – 2009. – число 1 (14). – С.203 – 208.

Правові акти

1. Перша директива Ради 68/151/ЄЕС від 9 березня 1968р. «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній у рамках контексту другого абзаці статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії

однаковими в усьому Співтоваристві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_453

2. Друга Директива Ради ЄС 77/91/ЄЕС 13 грудня 1976 р. «Про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

3. Третя Директива Ради 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 р. «Про злиття акціонерних товариств, що базується на статті 54 (3) (g) Договору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

4. Четверта Директива Ради 78/660/ЄЕС від 25 липня 1978 р. що базується на статті 54 (3) (g) Договору, про річну звітність окремих видів компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

5. Шоста Директива 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 р. «Про поділ акціонерних товариств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

6. Сьома Директива ЄС 83/349/ЄЕС від 13 червня 1983 р. «Про консолідовану звітність, що базується на пункті (g) частини 3 статті 54 Договору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

7. Одинадцята Директива Ради 89/666/ЄЕС від 21 грудня 1989 р. «Про вимоги щодо розкриття інформації філіями окремих видів компаній, відкритими у державі-члені, на які поширюється дія права іншої держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

8. Дванадцята Директива Ради 89/667/ЄЕС від 21 грудня 1989 р. «Про товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

9. Рекомендація Комісії 97/344/ЄС від 22 квітня 1997 р. «Про покращення та спрощення умов підприємницької діяльності для новостворених підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

10. Директива Ради 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 р. «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, та про внесення змін до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС, і скасовує Директиву Ради 84/253/ЄЕС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

11. Директива Ради 2007/36/ЄС від 11 червня 2007 р. «Про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

12. Директива 2006/46/ЄС від 14 червня 2006 р. «Про внесення змін до Директив Ради 78/660/ЄЕС «Про річну звітність окремих типів компаній», 83/349/ЄЕС «Про консолідовану звітність», 86/635/ЄЕС «Про річну звітність та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ» та 91/674/ЄЕС «Про річну звітність та консолідовану звітність страхових підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

13. Рекомендація Комісії 2003/361/ЄС 6 травня 2003 р. «Про визначення мікро-, малих та середніх підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

14. Регламент Ради 139/2004 від 20 січня 2004 р. щодо контролю за концентраціями суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

15. Регламент Ради 1435/2003 від 22 липня 2003 р. «Про статут європейського кооперативного товариства (SCE) (ЄКТ)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

16. Регламент Ради 2137/85 від 25 липня 1985 р. «Про Європейське об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

17. Регламент Ради 2157/2001 від 8 жовтня 2001 р. «Про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45877>

18. Рішення Європейського суду з прав людини «Справа Агрокомплекс проти України (Справедлива сатисфакція)» від 25.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_973

19. Рішення Європейського суду з прав людини «Україна-Тюмень проти України» від 20.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_596

Н.Е. 1.7. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

Вивчаючи дану тему, потрібно звернути увагу на те, що розробка правових засад з питань електронної комерції в ЄС розпочалась у 1996 р., наслідком чого стало прийняття Директиви №2000/31/ЄС від 8 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію»). Метою вказаної Директиви є створення правової основи для забезпечення вільного переміщення інформаційних послуг між державами-членами. Даний нормативний акт ґрунтується на загальних принципах організації внутрішнього ринку ЄС (принципі свободи заснування і свободи надання послуг, а також положеннях про гармонізацію національного законодавства) і спрямована на забезпечення розвитку внутрішнього ринку ЄС і розглядається як один з актів, що забезпечує просування інформаційних послуг.

Окремим питанням у контексті регулювання електронної торгівлі виступає розсилання спаму – рекламних комерційних повідомлень. Законодавство ЄС розглядає таке масштабне поширення рекламних матеріалів споживачам через призму вторгнення в особисте життя людини, незважаючи на те, що воно в певних випадках виступає як один зі способів просування товарів мережею Інтернет. У державах-членах ЄС, де не

заборонено розсилання, запропоновано розвивати систему фільтрації таких повідомлень (система «opt-out»). Вимогами до самих повідомлень є наявність певних ознак, що спрощують їх відбір, а також відсутність додаткових витрат при їх отриманні.

Належну увагу при вивченні даної теми необхідно приділити правовому регулюванню електронного підпису в ЄС. Так, Європейський парламент і Рада прийняли Директиву № 1999/93/ЕС від 13 грудня 1999 р. «Про систему електронних підписів», що застосовуються в межах Співтовариства, метою якої є сприяння використанню електронних підписів та їх юридичному визнанню.

Директива закладає правову основу для використання електронних підписів і певних послуг із сертифікації з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. При цьому під електронним підписом у праві ЄС розуміють дані в електронному форматі, які додаються до інших електронних даних або логічно асоціюються з ними і слугують як метод встановлення автентичності.

Підкреслимо, що сферу обігу електронних грошей у ЄС визначає Директива 2009/110/ЕС від 16 вересня 2009 р., що встановлює правила здійснення діяльності з емісії електронних грошей. При цьому «електронні гроші» означають грошову вартість, яку представлено у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої (зокрема магнітному), випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей.

Вищезгадана Директива надає визначення і перелік установ-емітентів електронних грошей. Так, «установа-емітент електронних грошей» являє собою юридичну особу, якій надані повноваження на емісію електронних грошей. Держави-члени повинні вимагати від установ-емітентів електронних грошей, щоб їх первинний капітал на момент отримання дозволу був не менше 350 000 євро. Держави-члени ЄС повинні заборонити особам, які не є установами-емітентами електронних грошей, випускати електронні гроші.

Для збереження довіри власника електронних грошей повинна існувати можливість їх пред'явлення до викупу.

Можливість викупу електронних грошей повинна існувати у будь-який момент часу за їхньою номінальною вартістю без жодної можливості погодження мінімальної межі для викупу.

Положеннями Директиви 2009/110/ЄС про електронні гроші визначаються обов'язки держав-членів при здійсненні нагляду за емітентами електронних грошей. Так, держави-члени повинні гарантувати, що емітенти електронних грошей випускають електронні гроші за номінальною вартістю після отримання коштів; на вимогу власника електронних грошей емітенти електронних грошей забезпечують їх викуп у будь-який момент часу за номінальною вартістю при збереженні грошової вартості електронних грошей.

Відзначимо, що режим юридичної відповідальності постачальників послуг Інтернету (провайдерів) в ЄС встановлюється статтями 12-15 Директиви про електронну комерцію. Так, ст. 15 Директиви забороняє державам-членам ЄС покладати на Інтернет-посередників обов'язок здійснювати загальний моніторинг інформації, яку вони передають або зберігають, чи активно відшукувати факти або обставини, що вказують на незаконну діяльність користувачів Інтернету. Проте в конкретних, чітко визначених випадках компетентні органи держав-членів можуть вимагати здійснення моніторингу інформації згідно з національним законодавством (преамбула 47). Держави-члени також можуть передбачити обов'язки для провайдерів інформувати компетентні державні органи про, як їм здається, незаконну діяльність, що здійснюється, чи інформацію, що розповсюджується одержувачем їхніх послуг, або обов'язки повідомляти компетентні органи за їх запитом про інформацію, яка надає можливість ідентифікувати одержувачів послуг, з якими вони мають угоди про зберігання інформації (ст. 15(2)). Статтями 12-14 Директиви встановлюються чітко визначені обмеження юридичної відповідальності Інтернет-посередників, послуги яких полягають у простій передачі, тимчасовому зберіганні ("кешуванні") чи розміщенні на сервері ("хостингу") інформації. Отже, обмеження відповідальності застосовується відповідно до типу послуг провайдерів, а не типу самих провайдерів чи інформації, що ними передається або зберігається. Установлені обмеження мають горизонтальний

характер, що означає, що вони відносяться до всіх видів юридичної відповідальності – кримінальної, цивільної, адміністративної – та всіх видів незаконних дій користувачів Інтернету. Директива не зачіпає відповідальності осіб, які є джерелом інформації, а також не стосується відповідальності Інтернет-посередників у випадках, не передбачених у статтях 12- 14⁴².

Українською владою визнається важливість застосування новітніх інструментів та належне функціонування ринку електронної комерції про що, зокрема, свідчить План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 615-р від 23 серпня 2016 р. Згідно даного документу, передбачається прийняття актів, спрямованих на регулювання електронних правочинів, операцій з електронними грошима й електронного документообігу та інших нормативних документів у даній сфері.

Саме з метою визначення організаційно-правових засад діяльності у сфері електронної комерції, встановлення порядку вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем парламентом прийнято основний нормативний документ у даній сфері – Закон України «Про електронну комерцію» № 675-VIII. Більш детально на його положеннях ми зупинимось надалі.

Та незважаючи на викладене, у вітчизняній нормативно-правовій базі велика кількість питань у даній сфері залишається неврегульованою, що нерідко призводить до порушення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб⁴³.

Відповідно до вказаного Закону України електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що

⁴² Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* у сфері електронної торгівлі (e-commerce) 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/23508>

⁴³ Асадчев Ю. Ринок електронної комерції в Україні: поточний стан та перспективи розвитку, проблеми правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexliga.com/ua/novosti/rinok-elektronnoi-komerczi>

виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників таких відносин виникають права й обов'язки майнового характеру. Основними ознаками електронної комерції є:

1) комплексність: електронна комерція є системним поняттям, котре охоплює відносини у сфері електронних документів і документообігу, у сфері укладення правочинів, у сфері використання електронних підписів;

2) наявність мережі електрозв'язку: середовищем для вчинення правочинів і надання банківських послуг є мережа електрозв'язку;

3) диспозитивний підхід до вибору мережі електрозв'язку: не вимагається використання конкретної мережі. Звичайно, здебільшого така діяльність здійснюється з використанням Інтернету, однак не виключається можливість використання інших. Враховуючи стрімкість розвитку інформаційних технологій, виникнення нових шляхів обміну електронними документами не виключається;

4) невичерпність переліку правочинів, які можуть укладатися з використанням мереж електрозв'язку: законодавством не встановлено обмежень ні щодо предмета, ні щодо виду правочинів, які укладаються вищевказаним способом.

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, правовою неврегульованістю суспільних відносин у сфері електронної комерції та їх специфічним характером на практиці виникає ряд проблемних моментів. Серед основних можна виділити такі:

- проблема індивідуалізації суб'єктів;
- складнощі у підтвердженні отримання акцепту, переданого із використанням інформаційних мереж;
- проблема визначення законодавства, що застосовується у зв'язку із транснаціональним характером електронної комерції;
- відсутність чіткої міжнародної уніфікації положень у сфері електронної комерції;
- специфічний характер правовідносин;

• швидкий розвиток інформаційних технологій, що ускладнює оперативне правове реагування та внесення відповідних змін до законодавства.

Отже, незважаючи на значний крок у сфері електронної комерції, зроблений у зв'язку з прийняттям Закону № 675-VIII, багато проблем залишається нерозв'язаними. Впровадження його положень на практиці є непростим, оскільки велика частина ринку онлайн-комерції знаходиться в тіні⁴⁴.

Запитання для перевірки знань:

1. Які правові аспекти здійснення електронної торгівлі в Європейському Союзі Вам відомі?
2. У чому полягає основний зміст програми e-Europe?
3. Як відбувається захист даних у сфері електронних комунікацій у країнах – членах ЄС?
4. Що Ви знаєте про електронно-цифровий підпис?
5. Як Ви охарактеризуєте правове регулювання використання електронних грошей у Європейському Союзі?
6. Як здійснюється регулювання відповідальності інтернет-посередників у державах- членах ЄС?
7. Чи відповідає національне законодавство з питань електронної торгівлі та діяльності в мережі інтернет європейським стандартам у даній сфері?

Рекомендована література

1. Асадчев Ю. Ринок електронної комерції в Україні: поточний стан та перспективи розвитку, проблеми правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexliga.com/ua/novosti/rinok-elektronnoi-komerczi>
2. Бочарова Н. В. Методологічні підходи до створення сучасного законодавства в галузі охорони авторського права в мережі Інтернет в документах Ради Європи / Н.В. Бочарова // Наук. вісн. Міжнарод. гуманітар. ун-ту. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6–1 (1). – С. 93 – 96.

⁴⁴ Асадчев Ю. Ринок електронної комерції в Україні: поточний стан та перспективи розвитку, проблеми правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexliga.com/ua/novosti/rinok-elektronnoi-komerczi>

3. Дубовик Т.В. Інтернет-торгівля в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Дубовик. – Електрон. текстові дан. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету : Науково-практич. журнал. – 2013/1. – № 1. – С. 20 – 28 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/01/2.pdf>.

4. Електронний правочин в цивільному праві України : монографія ; за наук. ред. д.ю.н., проф., чл.-кор. НАПрН України Р. О. Стефанчука / Н.С. Блажівська. – К.: Алерта, 2014. – 240 с.

5. Кашкин С. Право Европейского Союза: учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 698 – 731.

6. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* у сфері електронної торгівлі (e-commerce) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [old.minjust.gov.ua /file/23508](http://old.minjust.gov.ua/file/23508)

7. Президент підписав Закон “Про електронну комерцію” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.president.gov.ua /news/prezident-pidpisav-zakon-pro-elektronnu-komerciyu-36022](http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-elektronnu-komerciyu-36022).

8. Розширення кордонів для е-комерції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: europatorgivia.org.ua/e-commerce/.

9. Сорока Н. Відповідальність інтернет-посередників у контексті практики Суду ЄС / Н. Сорока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-239/>

Правові акти:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова : Закон України від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. -№ 28. – Ст. 214.

2. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - №32. – Ст. 314.

4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. №2297-VII І Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. – Ст. 481.

5. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних : Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради під 24.10.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242

6. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data) від 28.01.1981 р. // Офіційний вісник України. - 2010. - № 58. – Ст. 1994.

7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48. - Ст. 650.

8. Про електронну комерцію : Закон України від 25.09.2015 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua /laws/show/675-19>

9. Директива 2001/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 22 травня 2001 року «Про гармонізацію певних аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31338>

10. Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства" від 13 грудня 1999 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/994_240

11. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2000 року «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію)» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/994_224

12. Директива ЄС № 89/552 «О координации определенных положений, установленных законодательно, регулятивно либо административно странами-участниками

(Европейской Конвенции о трансграничном телевидении) в области осуществления телевизионного вещания» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_446

13. Директива ЕС № 93/13 "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства" від 13 грудня 1999 року [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_240

14. Директива ЕС № 95/46 «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_242

15. Директива ЕС № 97/66 «Об использовании персональных данных и защиты неприкосновенности частной жизни в сфере телекоммуникаций от 15 декабря 1997 года» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.uipdp.com/upload/legislation/international/directive_9766.pdf

16. Директива ЕС № 98/34 «О процедуре предоставления информации в области технических стандартов и регламентов, а также правил оказания услуг в информационном обществе» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b11

17. Директива ЕС № 2002/58 «Об отношении обработки персональных данных и защиты конфиденциальности в секторе электронных средств связи (Директива о конфиденциальности и электронных средствах связи)» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b34

18. Joined cases C-236/08 to C-238/08 Google France SARL and Google Inc. v Louis Vuitton Malletier SA (C-236/08), Google France SARL v Viaticum SA and Luteciel SARL (C-237/08) and Google France SARL v Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL and Others (C-238/08) [2010] 2010 I-02417, рішення від 23 березня 2010 року [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=73281&doclang=en>

Н.Е. 1.8. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Вивчаючи дану тему, зверніть належну увагу на питання захисту прав інтелектуальної власності в ЄС. Так, перші спроби гармонізувати законодавство у сфері захисту прав інтелектуальної власності було зроблено у 2004 р. з прийняттям Директиви 2004/48/ЄС «Про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності». Основною метою цього нормативного акта є зближення національних законодавств з метою забезпечення високого, еквівалентного й однорідного захисту інтелектуальної власності на території держав-членів ЄС. Згідно з указаним правовим актом, держави-члени ЄС мають запровадити однаковий набір заходів, процедур і санкцій, за допомогою яких можна захистити права інтелектуальної власності. Зокрема, Директивою передбачено, що за захистом прав інтелектуальної власності може звертатися не лише правоволоділець, але й інша особа, яка має право на використання цього об'єкта інтелектуальної власності. Директива забезпечує доступ суду до конфіденційної інформації про відповідача, в тому числі до банківських та інших фінансових документів, а також документів, які пов'язані з його підприємницькою діяльністю. Директива також передбачає застосування судом запобіжних, превентивних заходів щодо порушника, таких як накладення арешту на майно чи банківські рахунки. Щоб позивач не зловживав подібними заходами, Директива надає суду можливість вимагати від нього певних гарантій (наприклад внесення грошової суми на депозит банку), за рахунок яких особі, щодо якої було вжито таких заходів, буде компенсовано збитки у разі незадоволення позову.

Для захисту від контрафактної та піратської продукції, що надходить з-за меж ЄС, прийнято Регламент 1383/2003 щодо вчинення дій митними органами щодо товарів, стосовно яких виникла підозра на порушення певних прав інтелектуальної власності, та заходів, що мають вживатися щодо товарів, які

порушують такі права. Щодо товарів, стосовно яких виникла підозра на порушення прав інтелектуальної власності (до яких належать як контрафактні, так і піратські товари), правоволоділець може звернутися з письмовою заявою (або електронними засобами) до відповідного митного органу. Якщо заявник є суб'єктом права на торгову марку Співтовариства або промисловий зразок Співтовариства, така заява, окрім митних органів держави-члена, де вона подавалася, може також використовуватися для вжиття заходів митними органами інших держав ЄС. При визначенні, чи було порушено права інтелектуальної власності, застосовуються положення чинного національного законодавства держави, де знаходяться товари. Якщо митний орган має достатні підстави вважати товар контрафактним або піратським, він може призупинити його випуск або затримати зазначений товар.

Щоб визначити обсяг захисту прав інтелектуальної власності в ЄС, розроблена доктрина «вичерпання права». Згідно з цією доктриною якщо власник інтелектуальної власності реалізував товар на території держави-члена, він втрачає право перешкоджати його імпортуванню з цієї держави-члена до іншої, його права вважаються вичерпаними. Ця доктрина застосовується у разі, якщо товар було реалізовано безпосередньо власником інтелектуальної власності або іншою особою, яка діє на підставі ліцензійної угоди.

Вказана доктрина застосовується лише в разі, коли правоволоділець з власної волі ввів товар в оборот.

У 1973 р., маючи на меті створення вільного ринку інтелектуальної власності між державами-членами, розроблена так звана доктрина «спільного походження», а щоб посилити охорону прав інтелектуальної власності у науково-дослідній сфері, створена доктрина нових технологій. У справі «Nungesser v. Commission»⁴⁵ предметом ліцензійної угоди були нові гібриди насіння кукурудзи. Виконавець отримував виключне право на використання і продаж кукурудзи в Німеччині. Ліцензійна угода передбачала, що винахідник цього сорту, його агенти чи

⁴⁵ Див.: Справа 258/78, LC Nungesser KG & KurtEisele v. Commission (1982) ECR 2015; (1983) I CMLR278.

ліцензіати можуть створювати конкуренцію компанії, яка погодилась випробовувати та реалізовувати кукурудзу. Виключна ліцензія, яка не має на меті заборонити паралельний імпорту, а лише містить умови, що забороняють ліцензіарові видавати інші ліцензії на цій території та конкурувати з ліцензіатом, є прийнятною за умов, коли створюються нові технології. Адаже в іншому випадку потенційні ліцензіати не захочуть мати справу з ризиками, пов'язаними з новими технологіями.

Належну увагу при вивченні даної теми необхідно приділити питанню міжнародних договорів і угод у сфері інтелектуальної власності, серед яких потрібно виділити такі: Конвенція про заснування ВОІВ від 26.04.1970 р.; Паризька конвенція про охорону промислової власності від 25.12.1991 р.; Договір про патентну кооперацію від 25.12.1991р.; Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 25.12.1991 р.; Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 25.10.1995 р.; Договір про закони щодо товарних знаків від 01.08.1996 р.; Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури від 02.07.1997 р.; Найробський договір про охорону олімпійського символу від 20.12.1998 р.; Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 18.02.2000 р.; Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків від 29.12.2000 р.; Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків від 29.12.2000 р.; Договір ВОІВ про авторське право від 06.03.2002 р.; Договір ВОІВ про виконання і фонограми від 20.05.2002 р.; Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення від 12.06.2002 р.; Женевський акт Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків від 23.12.2003 р.; Договір про патентне право від 28.04.2005 р.; Локарнська угода про заснування Міжнародної класифікації промислових зразків від 07.07.2009 р.; Віденська угода про заснування Міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків від 29.07.2009 р.; Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію від 07.04.2010 р.; Сінгапурський договір про право товарних знаків від 24.05.2010 р.

Особливу роль у галузі міжнародних стандартів захисту інтелектуальної власності відіграє Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, прийнята Світовою організацією торгівлі.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 р. стала однією з перших конвенцій даної сфери, а відтак - основою для створення Бернського союзу. Основу даної Конвенції складає принцип територіальності. Також вона містить ряд стандартів з охорони авторських прав. Україна стала учасником Бернської конвенції у 1995 році.

Римська конвенція з охорони інтересів виконавців, виробників фонограм та органів мовлення 1961 р. Дана Конвенція базується на особливому принципі – принципі «національного режиму», тобто надання іноземним суб'єктам тих же прав, що і національним громадянам країн-учасниць. Україна є учасником Римської конвенції з 2001 року.

Женевська Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення 1971 р. Вона є інструментом для охорони виробників фонограм у тих країнах, законодавство яких не визнає копірайтоспроможності звукозаписів. Україна приєдналася до Женевської конвенції у 1999 році.

Що стосується об'єктів промислової власності, то тут потрібно виділити:

1) Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків 1891 р., згідно якої, країною походження товарного знака вважається країна, де заявник має промислове або торговельне підприємство. Терміном міжнародної реєстрації знаків для товарів і послуг вважається термін у двадцять років. Згідно з даною угодою реєстрація знаків для товарів та послуг має статус «міжнародної», оскільки кожна реєстрація має чинність у кількох країнах, а тому й у всіх державах-учасницях. Україна є учасником Мадридської угоди з 2000 року.

2) Ніццька угода про міжнародну сертифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків 1957 р. Дана класифікація використовується відповідно до Мадридської угоди і містить 34 класи товарів і 8 класів послуг. Україна є учасником угоди з 2000 року.

3) Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 р. Промислова власність в контексті Паризької конвенції розуміється в широкому сенсі і поширюється не тільки на промисловість і торгівлю, а і на сільськогосподарське виробництво і добувну промисловість, усі продукти промислового або природного походження. Водночас держави-учасниці можуть укладати між собою окремі договори, але вони не повинні суперечити Паризькій конвенції. Основою функціонування конвенції є принцип «національного» режиму. Україна приєдналася до Паризької конвенції ще у складі СРСР у 1965 році, а у 1997 р. членство було перезатверджено на території незалежної держави⁴⁶.

Відзначимо, що в українському законодавстві не існує чіткого механізму захисту прав інтелектуальної власності. Серед науковців точаться дискусії навіть з питань розрізнення понять “захист інтелектуальної власності” та “охорона інтелектуальної власності”. Так, Т. Ромат пропонує вважати, що захист прав пов’язується передусім із відновленням порушених прав інтелектуальної власності, а також із запобіганням їх порушенням. При цьому захист інтелектуальної власності вона розглядає у трьох площинах як:

- відповідне право особи, що виникає разом із отриманням прав інтелектуальної власності та зумовлює необхідність дотримання такого права іншими особами;
- об’єктивно необхідну діяльність, що може здійснюватися за допомогою юрисдикційних і неюрисдикційних засобів;
- функцію державного управління, що передбачає, крім безпосередньо здійснюваних державними органами дій і заходів із захисту інтелектуальної власності, забезпечення умов для

⁴⁶ Якубівська Ю.Е. Імплементация міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища / Ю.Е. Якубівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/75.pdf

захисту інтелектуальної власності самими суб'єктами цих відносин⁴⁷.

Науковці зазначають, що за весь час становлення права інтелектуальної власності в Україні пропонувалися різноманітні проекти, розроблялися національні й міжнародні нормативно-правові акти, вводилися і скасовувалися системи реєстрації наукових відкриттів, проте проблема так і залишається відкритою⁴⁸.

Якщо розглядати вітчизняний інституційний контекст інтелектуальної власності, то з огляду на вступ України до Світової організації торгівлі, виникала необхідність не тільки ефективного захисту інтелектуальної власності, а й створення відповідних організаційних елементів, які б могли забезпечити реалізацію норм і запровадження стандартів інтелектуальної власності у національній системі. Так, Державна служба інтелектуальної власності України була утворена при Міністерстві освіти і науки України шляхом реорганізації створеного у 2000 році Державного департаменту інтелектуальної власності.

Із дня свого створення, Державна служба інтелектуальної власності розпочала реалізацію завдань у напрямку переходу України до ринкової економіки, а також гармонізацію національного законодавства із міжнародними стандартами на шляху інтеграції до Світової організації торгівлі та Європейського Союзу. Діяльність даної служби спрямована як у нормативно-правовому напрямку, що характеризується ратифікацією відповідних законодавчих актів, укладанням угод, приєднанням до міжнародних угод та конвенцій, так і в економічному, що проявляється через реєстрацію об'єктів

⁴⁷ Ромат Т. Удосконалення захисту інтелектуальної власності в Україні в контексті міжнародних зобов'язань / Т. Ромат // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Дн. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 3 (10). – С. 132–141.

⁴⁸ Фесенко Н.С. Закордонний досвід забезпечення державою захисту інтелектуальної власності / Н.С. Фесенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 2(50)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/6/02.pdf>

інтелектуальної власності, видачу охоронних документів та оцінку матеріальних прав інтелектуальної власності.

Поряд із Державною службою інтелектуальної власності діє «Український інститут промислової власності». Даний орган управління Міністерства освіти і науки України є єдиним в країні, що проводить експертизу заявок на об'єкти промислової власності (корисні моделі, промислові зразки, винаходи, знаки для товарів та послуг, топографії інтегральних мікросхем) на відповідних умовах надання правової охорони, виносить рішення щодо видачі охоронних документів. Головною метою діяльності Інституту є перевірка на засадах науковості заявок на об'єкти промислової власності на відповідність умовам надання правової охорони, забезпечення роботи Державних реєстрів, передбачених чинним законодавством, проведення науково-дослідних робіт тощо.

Що стосується охорони авторського та суміжних прав, то в Україні створено «Українське агентство авторських і суміжних прав». Агентство створено з метою управління на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Ще одним окремим органом, який регулює діяльність у сфері інтелектуальної власності в Україні, є Інститут інтелектуальної власності і права. Серед його завдань: культурно-освітня, видавнича та наукововиробнича робота, а також сприяння розвитку виробництва наукомісткої, конкурентоспроможної продукції та створення механізму захисту прав розробників при впровадженні новітніх технологій⁴⁹.

Державне підприємство «Інтелзахист» створено при Державній службі інтелектуальної власності з метою удосконалення організації видачі контрольних марок для маркування примірників аудіовізуальних творів та фонограм, а також посилення захисту прав у сфері інтелектуальної власності.

⁴⁹ Якубівська Ю.Е. Імплементация міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища / Ю.Е. Якубівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/75.pdf

Запитання для перевірки знань

1. Як відбувається захист прав інтелектуальної власності в ЄС?
2. У чому полягає зміст доктрини «вичерпання права»? Які особливості її застосування у праві Європейського союзу?
3. Який зміст доктрини «спільного походження» у праві Європейського Союзу?
4. Що Ви занете про доктрину «нових технологій» у праві Європейського Союзу?
5. Які міждержавні договори й угоди України з питань охорони інтелектуальної власності Вам відомі?
6. Які основні проблеми імплементації міжнародних стандартів щодо захисту прав інтелектуальної власності в Україні, на Вашу думку?
7. Чи є перспективи кодифікації у сфері інтелектуальної власності в Україні в контексті законодавства Європейського Союзу?

Рекомендована література

1. Бошицький Ю. Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні / Ю.Л. Бошицький // Часопис Київ. ун-ту права. – 2014. - № 4. – С. 164–170.
2. Вишняков О. К. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на судову практику України: нові можливості / О.К. Вишняков // Наук. пр. Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2011. – Т. 10. – С. 164–170.
3. Горнісевич А.М. Міжнародні стандарти захисту прав інтелектуальної власності / А.М. Горнісевич// Наука та інновації. – 2011. – Т. 7. - № 3. – С.49 – 53.
4. Киричук А. Прецедентне регулювання питань інтелектуальної власності у ЄС / А. Киричук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2017. - № 5. – С. 56 – 66.
5. Козинець А. О. Реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні / А.О. Козинець // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту. – 2014. - № 4 (2). – С . 65–72. (Серія : Юридичні науки).

6. Колісник А. С. Розвиток інформаційних технологій і система авторського права Європейського Союзу / А.С. Колісник // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 123–130.

7. Комзюк Л. Т. Основні тенденції гармонізації авторського права ЄС / Л.Т. Комзюк // Інформація і право. – 2012. - № 1. – С. 33–39.

8. Макода В. Є. Національна система інтелектуальної власності та її роль в реалізації та забезпеченні належного захисту прав інтелектуальної власності в Україні / В.Є Макода // Часопис цивілістики. – 2014. – Вип. 17. – С. 80–84.

9. Орлюк О. П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції / О.П. Орлюк // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2016. - № 3. – С. 58–74.

10. Паладій М. В. Сфера інтелектуальної власності в Україні: проблемні питання державного управління в умовах інтеграції в міжнародні співтовариства: монографія / М.В. Паладій. – Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. – 239 с.

11. Ришкова О. В. Перспективи розвитку системи захисту права інтелектуальної власності / О.В. Ришкова // Часопис цивілістики. – 2012. – Вип. 13. – С. 62–64.

12. Ромат Т. Удосконалення захисту інтелектуальної власності в Україні в контексті міжнародних зобов'язань / Т. Ромат // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Дн. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 3 (10). – С. 132–141.

13. Сорока Н. Джерела авторського права та суміжних прав у Європейському Союзі / Н. Сорока // Вісн. Львів. ун-ту. – 2014. – Вип. 35. – С. 107–117. (Серія : Міжнародні відносини)

14. Судова практика Суду Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. – Київ, 2016. – 220 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.businesslaw.org.ua/wp-content/Intel_prop_book_web.pdf

15. Фесенко Н.С. Закордонний досвід забезпечення державою захисту інтелектуальної власності / Н.С. Фесенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. - № 2(50)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/6/02.pdf>

16. Якубівська Ю.Е. Імплементация міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища / Ю.Е. Якубівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/75.pdf

Правові акти

1. Конвенція «Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності» [Електронний ресурс] : міжнародний документ від 14.07.1967 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_169

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

3. Паризька конвенція «Про охорону промислової власності» від 20.03.1883 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123/print.

4. Бернська конвенція «Про охорону літературних та художніх творів» від 09.09.1896 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051/print.

5. Договір «Про заснування Європейської Спільноти» від 25.03.1957 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/.994_017.

6. Директива 2001/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 22 травня 2001 року «Про гармонізацію певних аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31338>

7. Положення «Про Державну службу інтелектуальної власності» [Електронний ресурс] / Офіційний вебпортал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/polozhennia>

Н.Е. 2.1. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Пристаючи до вивчення даної теми, потрібно звернути увагу, що сімейне право традиційно вважається тією сферою права, яка важко піддається гармонізації та уніфікації, оскільки правове регулювання сімейних відносин міцно пов'язано з існуючою в кожній державі релігією, мораллю і звичаями.

Тенденція зростання кількості «міжнародних шлюбів», у яких подружжя є громадянами різних держав або проживають в різних державах, або проживають в одній державі, проте мають громадянство іншої держави, народження в таких шлюбах дітей і зростання кількості розірвання таких шлюбів особливо яскраво проявляється в державах-членах Європейського Союзу.

Державам-членам ЄС, на відміну від інших держав, вдалося досягти успіхів у справі гармонізації сімейного права. Важливою передумовою цього стало існування міжнародної організації, яка, по суті, ініціювала гармонізації права в цій сфері і продовжує погоджувати дії по її проведенню. Такою організацією є Комісія з Європейського сімейного права (КЕСП). Головне, що очікувалося від заснування КЕСП, – це створення принципів європейського сімейного права. Основною формою роботи КЕСП є конференції, з моменту створення організації яких відбулося вже три. Основними питаннями, що обговорювались на даних конференціях, були: чи є гармонізація та уніфікація сімейного права в Європі одночасно необхідною і можливою?; чи гармонізація й уніфікація сімейного права, в силу різноманітності і тісного зв'язку з культурою кожної держави, взагалі можлива і потрібна?

Окрім КЕСП діє Європейська асоціація жінок-юристів, що об'єднує жінок, які працюють в різних сферах юриспруденції в державах ЄС, Європейської Асоціації Вільної Торгівлі та державах, які поки мають лише статус кандидатів у члени ЄС. Основним предметом напрямом діяльності даної організації є дослідження сучасного правового статусу жінки. Європейська асоціація жінок-юристів займається перш за все питаннями вдосконалення європейського права в напрямку забезпечення гендерної рівності та посилення захисту прав жінок, в тому числі в сфері сімейних відносин.

Важливо при дослідженні даної теми з'ясувати, що ж являє собою сімейне життя? Так, стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, недоторканності свого житла і таємниці своєї кореспонденції. Не допускається втручання державної влади у здійснення цього права, крім випадків, коли це втручання передбачене законом і необхідне у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського спокою або економічного добробуту країни, для охорони порядку і запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи моральності або для захисту прав і свобод інших осіб.

У сфері дії ст. 8 Конвенції трактування поняття сім'ї; сімейні відносини, засновані на шлюбі і при спільному проживанні сторін поза шлюбом; презумпція батьківства щодо дитини, народженої в шлюбі; визнання одностатевих сексуальних відносин сімейним життям; статус незаконнонароджених дітей; конфлікт між батьками в питанні нагляду за дітьми; відносини між дітьми і батьками при розлученні або окремому проживанні батьків; відносини між дідусями, бабусями і онуками; розлучення батьків і дітей через депортації батьків; визнання батьківських прав; дії в інтересах дитини (вибір релігії, імені та ін.); передача державі права на опіку над дитиною і т.п.

Окрім цього, протягом всього часу дії Конвенції Європейський суд з прав людини розвивав поняття сімейного життя з урахуванням сучасних змін соціальних і культурних моделей сімейного життя. Зокрема, Суд застосовує гнучкий підхід до інтерпретації сімейного життя, беручи до уваги різноманітність сімейних відносин, можливість розлучення і досягнення медицини. Сімейне життя перебуває безпосередньо у сфері особистого життя, де йому забезпечується право вільного існування від свавільного втручання держави. Як правило, Суд вирішує питання про наявність "сімейного життя" на основі фактів, що розглядаються в кожному окремому випадку.

Аналізуючи позицію Суду від прецеденту до прецеденту, можна зробити висновок про те, що не можна вичерпно визначити, які ж конкретно взаємини можуть бути віднесені до сімейного життя. Також Суд не вважає спільне

проживання малолітніх дітей і їх батьків необхідною умовою існування "сімейного життя" між ними. Разом з тим Суд виступає з більш жорстких позицій при доведенні наявності сімейних зв'язків між дорослими родичами, особливо, коли заявники оскаржують імміграційні правила.

Захист на повагу свого сімейного й особистого життя відповідно до ст.8 завжди поширюється на законні та дійсні шлюби. Відсутність законного шлюбу, або його укладення без наміру створити сім'ю (фіктивний шлюб), для того, щоб обійти імміграційні закони або отримати громадянство, може виключити надання захисту в рамках дії ст.8.

Дитина, яка народилася в батьків, які перебувають у дійсному і законному шлюбі, є частиною цих відносин, тому з моменту народження дитини і в силу самого факту народження між нею та її батьками існують зв'язки, що становлять "сімейне життя". Тому взаємини між батьками, які перебувають у шлюбі, завжди підпадають під дію ч.1 ст.8.

Потрібно наголосити, що стаття 8 Конвенції безумовно застосовується до відносин між матір'ю та її дитиною незалежно від її сімейного стану. Про пари, шлюб яких не зареєстрований, які проживають разом зі своїми дітьми, зазвичай кажуть, що вони можуть вважатися сім'єю.

Водночас члени сім'ї, які не живуть разом через розлучення або через те, що відокремлені один від одного, можуть також претендувати на захист відповідно до ст.8.

Відзначимо, що найпоширенішою категорією справ, пов'язаної із захистом права на повагу до сімейного життя, є справи, пов'язані з видворенням і депортацією іноземців та осіб без громадянства, відмовою даним особам у праві на в'їзд або перебування у країні. Подібні заходи часто призводять до розлучених сімей – батьків і дітей. При цьому право на повагу до сімейного життя в багатьох випадках пріоритетніше, ніж безпека країни, коли у порушника склалися постійні сімейні відносини на території країни: він утримує дитину, всі його родичі живуть у країні, яка висилає, і у порушника будуть проблеми з налагодженням нормального життя в країні громадянства і т.д., тобто депортація зруйнує існуючі сімейні відносини.

Право особи в'їхати в країну, щоб сім'я могла возз'єднатися, також підпадає під захист ст. 8, але вона не гарантує права на в'їзд з метою створення сім'ї в іншій країні.

Потрібно звенути увагу й на те, що Комісія не знайшла можливості визначити, що стійкі відносини між двома жінками і дитиною, народженою однієї з них за допомогою АІD-процесу, відносяться до сімейного життя. Незважаючи на те, що вони жили разом як сім'я і ділили між собою батьківські обов'язки щодо дитини, їх вимоги легального визнання було визначено такими, що мають відношення тільки до особистого життя.

Наголосимо, що, якщо відсутність біологічного зв'язку не перешкоджає визнанню існуючих взаємин сімейним життям, то наявність винятково кровного або генетичного зв'язку ще не є достатнім для даної мети. Отже, відносини між донором сперми і дитиною, яка народилася в результаті її використання, як правило, не буде достатньою для встановлення сімейного життя, в розумінні ст.8, до тих пір, поки не з'явиться значніше свідчення того, що є тісні особисті зв'язки додатково до кровного зв'язку.

Окрім зазначеного вище, сімейне життя може існувати між дітьми та їх бабусями і дідусями, відносини рідних братів і сестер, як неповнолітніх, так і дорослих, також підпадають під поняття сімейного життя; відносини між дядьком або тіткою і його/її племінником або племінницею можуть підпадати під поняття сімейного життя в тому випадку, коли є конкретне свідчення встановлення тісних особистих зв'язків; сімейне життя може існувати між батьками і дітьми, народженими в результаті вторинних взаємин, або дітьми, народженими в результаті ще одного шлюбу або адюльтеру (подружньої зради, перелюбу), зокрема, коли батьківство дитини було визначено, і у сторін є тісні особисті зв'язки; відносини між прийомними батьками та дітьми в принципі підпадають під захист ст.8. Чи будуть зв'язки між дитиною і її прийомними батьками вважатися сімейним життям, залежить від фактів у кожному конкретному випадку, зокрема, чи були у дитини тісні особисті зв'язки з її справжніми батьками і того, як довго прийомна сім'я піклується про дитину. Чим довше дитина перебувала із прийомними батьками, тим більше ймовірно, що буде визнано існування сімейних зв'язків.

Вивчаючи дану тему, потрібно звернути увагу на те, що, одного разу виникнувши, сімейне життя не закінчується при розлученні або в разі відсутності спільного проживання сторін. Воно також не закінчується, коли приймається рішення віддати дитину на піклування. Хоча наступні події, такі як усиновлення чи видворення з країни, можуть розірвати зв'язки сімейного життя, Суд установив, що це може мати місце тільки за виняткових обставин.

Ще одним питанням, яке заслуговує на належну увагу при дослідженні даної теми, є захист прав дитини в Європейському Суді з прав людини. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод не містить у собі статей, які б прямо регулювали і захищали права дітей. Проте до дитини, як і до будь-якого іншого суб'єкта права, можуть бути застосовані всі положення даної Конвенції. І сама вона, і прецеденти Суду прямо свідчать про те, що заявником може виступити будь-яка людина, яка належить юрисдикції Суду, в тому числі і неповнолітній. Так, предметом розгляду Європейського суду з прав людини стають різні випадки порушення прав дитини, зокрема права на освіту (ст. 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод); свободи совісті, права вільного вираження думок та свободи асоціацій (ст. ст. 9, 10, 11 Європейської конвенції); жорстоке поводження з дитиною та бездоглядність (ст. ст. 3 і 8 Європейської конвенції); обмеження свободи вираження своїх поглядів, отримання і розповсюдження інформації з метою охорони здоров'я та моральності (п. 2 ст. 10 Європейської конвенції); захист від дискримінації (ст. 14 Європейської конвенції) тощо. Що ж стосується порушення сімейних прав дитини, то у такому випадку можна говорити про порушення ст. 8 Європейської конвенції.

Сімейні права дитини є предметом судового розгляду й Європейського суду з прав людини у контексті порушення ст. 8 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., а саме права на повагу до свого приватного і сімейного життя. Позиція Європейського суду з прав людини щодо захисту сімейних прав дитини полягає у тому, що:

- при розгляді сімейного спору пріоритет мають інтереси дитини над інтересами батьків;

- діти, народжені у шлюбі, і діти, народжені поза шлюбом, рівні у своїх правах;

- будь-яке обмеження, накладене на особисте спілкування у відносинах між батьками та дітьми, повинно ґрунтуватися на належних до справи та обґрунтованих причинах, висунених для захисту інтересів дитини і для подальшого об'єднання сім'ї;

- передача дитини під публічну опіку повинна мати тимчасовий характер, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками.

Потрібно також відзначити, що, аналізуючи конвенції, резолюції та рекомендації Ради Європи, бачимо, що деякі рішення викликають сумніви, бо вони відірвані від традиційних правових рішень (наприклад, руйнування традиційних моделей соціальної поведінки людини, особливо шлюбно-сімейних правовідносин, виховання дітей, ролі жінок або чоловіків у сім'ї). Указане стосується партнерського виховання дітей, тобто коли подружжя – однієї статі. Це викликає занепокоєння й заперечення в традиційних суспільствах і сприймається як напад на шлюб, сім'ю та її основні цінності. Звичайно, тут виникають протиріччя із соціальними науками, церквою й іншими релігійними товариствами. У багатьох країнах (Італія, Росія, Об'єднані Арабські Емірати, Австралія, Бермудські острови, Чилі, Домініканська Республіка, Гонконг, Індія, Ізраїль, Японія, Сінгапур) зокрема й в Україні, ще не допускається правове регулювання партнерських відносин або одностатевих шлюбів, тоді як у більшості країн Європейського Союзу права гетеросексуальних шлюбів були зруйновані гомосексуальними шлюбами.

Згідно зі ст. 9 Конституції України ратифіковані Верховною Радою міжнародні договори в подальшому стають частиною національного законодавства. Але звернемо увагу на те, що на шляху до євроінтеграції Україна підписала й

ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини й основних свобод, чим наша держава зобов'язалася дотримуватися положень цього найважливішого документа, визнавши верховну юрисдикцію Європейського суду з прав людини, який базується на цій Конвенції. За останні роки Європейський суд прийняв низку важливих рішень, які законодавчо закріпили на загальноєвропейському рівні визнання прав осіб нетрадиційної орієнтації як прав людини та неприпустимості дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Прецедентне право Європейського суду з прав людини є тепер одним зі складників внутрішнього законодавства країн - членів ЄС, зокрема й України⁵⁰.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність сімейного життя відповідно до стандартів Європейської конвенції прав людини?
2. У який спосіб здійснюється правове регулювання сімейних правовідносин у Європейському Союзі?
3. Як здійснюється захист прав дитини в Європейському суді з прав людини?
4. Яку прецедентну практику ЄСПЛ у сімейних спорах Ви знаєте? Яке її застосування в Україні?
5. Чи відповідає українське сімейне законодавство європейським стандартам у даній сфері?

Рекомендована література

1. Бурлай О.Є. Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.Є. Бурлай ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 22 с.
2. Грамацький Е. Актуальні проблеми міжнародного приватного права у світлі гармонізаційних процесів в Європі / Е. Грамацький // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 126 – 129.

⁵⁰Сафончик О. Питання шлюбно-сімейних правовідносин на шляху до євроінтеграції / О. Сафончик // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. - № 1. – С. 109.

3. Довгерт А. Методологія міжнародного приватного права / А. Довгерт, О. Мережко // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 45.

4. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>

5. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www1.umn.edu/humanrts/>.

6. Как Европейский суд по правам человека понимает частную и семейную жизнь / Л. В. Туманова, И. А. Владимирова // Защита семейных прав в Европейском суде по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravouch.com/>.

7. Красицька Л. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей : дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Л. Красицька ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2015. – 496 с.

8. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя) / В. П. Паліюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 1. – С. 73–78.

9. Практика Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/praktyka-evropeys%60kogo-sudu-z-prav-lyudyny-u-spravakh-pov-yazanykh-iz-zakhystom-prav-i-svobod-dytyny/

10. Розгон О.В. Доцільність уніфікації та гармонізації колізійних норм у міжнародному сімейному праві / О.В. Розгон // Альманах міжнародного права. – Вип. 16. – С. 61 – 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intlawaalmanac.net/v16/9.pdf>

11. Сафончик О. Питання шлюбно-сімейних правовідносин на шляху до євроінтеграції / О. Сафончик // Visegrad Journal on

Human Rights. – 2017. - № 1. – С. 107 – 110 [Електронний ресурс].
– Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2017_1/part_1/21.pdf

12. Чевичалова Ж.В. Розуміння терміна «сімейне життя» в контексті ст.8 Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод / Ж.В. Чевичалова // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2 (8). – С.1 – 19 [Електронний ресурс].
– Режим доступу:

<http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63888/59381>

13. Уважение частной и семейной жизни, гарантированной ст. 8 Европейской конвенции по правам человека: основные проблемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://edu.helsinki.org.ua/>.

14. Шевченко Я. Н. Понятие семьи и семейных правоотношений в семейном и гражданском праве Украины / Я.Н. Шевченко // Право Украины. – 2012. – № 5/6. – С. 207– 212.

15. Явор О.А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О.А. Явор // Вісник Національного Ужгородського університету. – 2015. – Том. 1 – Вип. 34. – С. 134 – 137.

16. Antokolskaia Masha. The “better law” Approach and Harmonisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.2law.uu.nl/priv/cefl.

17. Fineman Martha Albertson. The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies / Martha Albertson Fineman. – London : Routledge, 1995. – 256 p.

18. Families and the European Union Law, Politics and Pluralism / Ed. by Clare McGlynn. – Cambridge University Press, 2006. – 230 p.

19. Goonesekere Savitri. Human Rights as a Foundation for Family Law Reform / Savitri Goonesekere. – International Journal of Children’s Rights. – 2000. – № 8. – P. 83-99.

20. Maarit Jänterä-Jareborg, Pr. Unification of Private International Law in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.

21. Pintens Walter. Europeanisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.

22. Schwenzer Ingeborg. Methodological aspects of harmonisation of Family Law // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.

Правові акти

1. Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Конвенція «Про права дитини» від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» від 08.04.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_613

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарнага проти України» від 16.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_960

Н.Е. 2.2. АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ

Рівне ставлення та недискримінація є одним з основних принципів функціонування ЄС та фундаментальне право людини, яке широко визнається і захищається Європейським союзом. Відповідно до ст. 2 ДФЄС визначено, що Європейський союз засновано на загальних цінностях держав-членів, якими, зокрема, є повага людської гідності, рівності, недискримінації. Стаття 21 Хартії основних прав ЄС забороняє будь-яку дискримінацію. Встановлюються заборона дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних рис, мови, релігії або переконань, політичних або будь-яких інших поглядів, приналежності до національних меншин, майнового положення, місця народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації. Окремо забороняється у ст. 21 Хартії основних прав ЄС дискримінація за ознакою громадянства. Заборона дискримінації за ознакою державної належності закріплена також у ст. 18 ДФЄС.

У сфері трудового та соціального права ЄС принцип недискримінації впроваджується за допомогою законодавства ЄС, яке може бути поділено на три групи залежно від дискримінаційних ознак:

- забезпечення недискримінації за ознаками расового, етнічного походження (Директивою 2000/43/ЄС);
- забезпечення недискримінації за ознаками релігії або переконань, інвалідності, віку, сексуальної орієнтації (Директивою 2000/78/ЄС);
- забезпечення рівноправності між жінками та чоловіками у професійному житті (Директива 2006/54/ЄС).

Законодавство ЄС щодо заборони дискримінації між жінками та чоловіками може бути поділено на три групи: однакова оплата праці, однакове ставлення, соціальне забезпечення.

При вивченні даної теми потрібно звернути увагу, що трудове право завжди приділяло значну увагу регулюванню питань охорони праці та тривалий час ототожнювалося з ним.

Право на охорону праці є одним з невід'ємних прав людини, що закріплено у багатьох універсальних і регіональних договорах із захисту прав людини, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Європейській соціальній хартії 1961 та 1996 рр.

Здоров'я та безпека на робочому місці є одним з найбільш важливих, найбільш розвинених і актуальних аспектів політики ЄС у сфері зайнятості та соціальної політики. Незважаючи на прийняття і застосування в останні десятиліття значного обсягу законодавства ЄС і поліпшення умов праці в державах-членах, зниження рівня професійної захворюваності, нещасних випадків на виробництві, регулювання питань сфери охорони праці залишається актуальним для Європейського Союзу, хоча сама ж політика ЄС з охорони праці розвивалася протягом десятиріч. Так, у статті 153 ДФЄС чітко визначено, що забезпечення охорони праці є одним з найважливіших напрямів соціальної політики Союзу, реалізація якого можлива за допомогою прийняття директив.

Право кожного працівника на роботу в умовах, які забезпечують охорону його здоров'я, безпеку та гідність, закріплено у ст. 31 Хартії ЄС про основні права. Правові основи охорони праці розвинені у ґрунтовній законодавчій базі ЄС і підкріплені великою кількістю інструментів не законодавчого характеру.

Загалом політика ЄС у сфері охорони праці спрямована на досягнення двох основних завдань:

1) соціальне – захист працівників шляхом забезпечення відповідного рівня охорони праці (ст. 153 ДФЄС);

2) економічне – забезпечення відповідності товарів, що виробляються в рамках цього сектора, стандартам безпеки та гігієни (ст. 115 ДФЄС).

Головною метою політики ЄС з охорони праці залишається зведення до мінімуму показників виробничого

травматизму та професійних захворювань. При цьому цілями охорони праці також є : профілактика соціальних ризиків (стресів, домагань на робочому місці, депресій, роздратування, ризиків, пов'язаних з алкогольною, наркотичною, медикаментозною залежністю); аналіз нових чи виникаючих ризиків із зосередженням на ризиках, пов'язаних із роботою з хімічними, фізичними та біологічними агентами, а також ризиках, пов'язаних із загальним виробничим середовищем (ергономічні, психологічні, соціальні ризики); урахування змін у формах зайнятості, організації роботи та робочого часу (найбільш вразливу групу складають працівники з нестандартною чи тимчасовою зайнятістю); урахування розмірів підприємств (конкретні заходи щодо інформування, підвищення рівня обізнаності, програм попередження ризиків повинні також спрямовуватися на малі та середні підприємства, приватних підприємців, домашніх працівників тощо); інтенсивна профілактика професійних захворювань (особлива увага приділяється в рамках ЄС розв'язанню проблем, пов'язаних з втратою слуху, проблемами опорно-рухового апарату, із захворюваннями, спричиненими роботою з токсичними матеріалами та речовинами); врахування демографічних змін; врахування тендерного виміру при здійсненні оцінки ризику, проведенні превентивних заходів та компенсаційних виплат.

На сьогодні задля досягнення зазначених цілей та поступової гармонізації мінімальних стандартів у сфері охорони праці на підприємствах держав-членів ЄС прийнято кілька десятків важливих директив, головною з яких є Рамкова Директива 89/391/ЄЕС «Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи» 1989 р., яка встановила основні принципи охорони праці та здоров'я працівників, яким мають відповідати всі документи, що приймаються в рамках ЄС або державами-членами на національному рівні:

— обов'язок роботодавця гарантувати здоров'я та безпеку в процесі здійснення трудової діяльності, зокрема, шляхом належного та своєчасного інформування працівників за допомогою інструкцій, спеціальних курсів правильного використання обладнання тощо;

— обов'язок кожного працівника сприяти охороні власного здоров'я та безпеки, безпеки інших працівників через дотримання інструкцій безпеки, правильного використання технічних засобів;

— відсутність та/або обмеження відповідальності роботодавця за шкоду, завдану здоров'ю працівника внаслідок непереборної сили.

Весь комплекс спеціальних директив ЄС з охорони праці, які прийнято на підставі Рамкової Директиви 89/391/ЄЕС, можна поділити на кілька груп за предметом урегулювання:

— Загальні принципи профілактики та основи охорони праці;

— Вимоги охорони праці до робочого місця, до яких можна віднести: вимоги охорони праці під час використання обладнання; вимоги охорони праці при роботі зі специфічними небезпечними елементами: хімічними, фізичними та біологічними речовинами; захист певних груп працівників на робочому місці; захист працівників специфічних професій та секторів економіки; вимоги стосовно робочого часу.

Стандарти, які встановлені у зазначених спеціальних директивах, мінімальні для захисту працівників, які не заважають установленню державами-членами вищого рівня захисту.

Окремі правила щодо охорони праці та гарантії реалізації права на працю в ЄС передбачені для неповнолітніх і жінок.

Варто відзначити, що одним із важливих питань у даній темі є права працівників у ЄС у разі звільнення. Так, у ст. 153 ДФЄС зазначено, що ЄС підтримує та доповнює дії держав-членів у багатьох аспектах сфери зайнятості та соціального захисту, зокрема у випадку розірвання трудового договору. У державах-членах ЄС припинення трудового договору правомірне лише на підставах, визначених у законодавстві, та при дотриманні певної процедури звільнення. У разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця, правомірні підстави припинення трудового договору можуть бути пов'язані з працівником і з економічними та виробничими факторами.

Стаття 30 Хартії основних прав ЄС установлює, що кожен працівник має право на захист від будь-якого незаконного звільнення відповідно до права Союзу, національного законодавства та практики. Це означає, що жодного працівника не може бути звільнено без законних підстав. У випадку неправомірного звільнення особа має право на ефективний засіб правового захисту, справедливий судовий розгляд та належну компенсацію.

Основними документами ЄС у сфері захисту прав працівників у випадку припинення трудових договорів з ініціативи роботодавця є: Директива 2008/94/ЄС щодо захисту працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця; Директива 98/59/ЄС про зближення законодавства держав-членів стосовно колективних звільнень; Директива 2001/23/ЄС щодо зближення законодавства держав-членів стосовно захисту прав працівників у випадках передачі підприємства, бізнесу або частини підприємства чи бізнесу; Регламент 1927/2006 про заснування Європейського фонду адаптації до глобалізаційних викликів та Регламент 1309/2013, яким було доповнено Регламент 1927/2006 та продовжено багаторічну фінансову програму до 2020 р.

Вивчаючи дану тему, потрібно звернути увагу й на те, що до колективних прав працівників належить і право на інформування та проведення консультацій на підприємстві, правовою підставою реалізації якого на рівні ЄС є статті 153—155 ДФЄС. Інформування працівників та проведення консультацій з ними визначається серед сфер, у яких Союз доповнює та підтримує діяльність держав-членів (ст. 153 ДФЄС). Комісія також повинна сприяти проведенню консультацій соціальних партнерів на рівні ЄС (ст. 154 ДФЄС). Відповідно до ст. 27 Хартії основних прав ЄС працівникам або їх представникам гарантується своєчасне надання роботодавцем інформації та проведення консультацій на відповідних рівнях, у випадках, що передбачені правом ЄС, національним законодавством та практикою держав-членів.

Так, інформуванням визнається передача роботодавцем представникам працівників інформації з метою надання їм

можливості ознайомитись з предметом питання та вивчити його. А право на інформування означає право працівників бути поінформованими про справи підприємства. Консультування передбачає обмін думками, діалог між роботодавцем та працівниками або їх представниками. Відповідно, право на консультування характеризується можливістю працівників брати участь у процесі прийняття рішень на підприємстві. Предметом інформування та консультацій є широке коло питань, зокрема інформація, яка пов'язана з розвитком діяльності підприємства, економічною ситуацією, можливими організаційними змінами. При цьому державам-членам дозволяється в рамках обмежень, встановлених національним законодавством та практикою, не поширювати інформацію або не проводити консультації, якщо характер інформації може завдати серйозної шкоди підприємству (ст. 6 Директиви 2002/14/ЄС).

Правовим регулюванням окремо охоплюється право на інформування та консультації в компаніях і групах підприємств, які діють у масштабах ЄС.

Спеціальні правила стосовно залучення працівників до управління в рамках ЄС устанавлюються Директивою 2001/86/ЄС «Про доповнення статусу європейського акціонерного товариства правилами, що регулюють залучення працівників до управління», та Директивою 2003/72/ЄС «Про доповнення статусу європейського кооперативного товариства правилами, які регулюють залучення працівників до управління». Указані Директиви закріплюють стандартні положення про залучення працівників до управління, ведення колективних переговорів, впроваджують загальні правила інформування та консультацій з працівниками. Під «залученням до участі в управлінні» розуміється інформування, проведення консультацій, участь у самому управлінні та будь-який інший механізм, за допомогою якого представники працівників можуть здійснювати вплив на функціонування юридичної особи.

Належну увагу при вивченні даної теми потрібно приділити питанням застосування прецедантної практики ЄСПЛ

у трудових спорах та її застосування в Україні, а також аналізу українського трудового законодавства на предмет його відповідності європейським стандартам. Так, серед значної кількості справ, які розглядає і приймає рішення Європейський суд з прав людини, є спори з приводу незаконного звільнення. Серед найбільш гучних – справа «Олександр Волков проти України». Європейський суд з прав людини зобов'язав Україну поновити Олександра Волкова на посаді судді Верховного суду України. Про це йдеться у рішенні суду від 9 січня 2013 р., яке оприлюднено на офіційному сайті ЄСПЛ. «(Суд) вирішив, що Україна має забезпечити відновлення заявника на посаді судді Верховного суду якомога швидше», – зазначено у пункті 9 рішення Євросуду з прав людини. Своім рішенням Євросуд визнав чотири порушення статті 6 Конвенції з прав людини (право на чесне провадження), а також порушення статті 8 (право на повагу до приватного та родинного життя). Крім того, Європейський суд з прав людини вирішив, що Україна має сплатити Волкову 6 тисяч євро компенсації моральних збитків та 12 тисяч євро – компенсації видатків. Отже, аналіз статистичних даних останніх років, які оприлюднено Європейським судом з прав людини, свідчить про неухильне збільшення кількості звернень громадян України з метою захисту своїх трудових прав: незаконного звільнення, затримки виплати заробітної плати або невиконання її частини тощо. Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у вжитті заходів індивідуального та загального характеру, останні мають бути спрямовані на внесення змін до законодавства України та його удосконалення. Важливим питанням у контексті досліджуваних питань є реформування трудового законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів, закріплених, у тому числі, в конвенціях МОП і практики Суду: визнання праці примусовою, конкретизації питань, пов'язаних із заробітною платою, обов'язковість виконання рішення Суду у строки, визначені ним, сплата справедливої сатисфакції, присудженої Судом,

тобто забезпечення належного справедливого відшкодування заявнику його витрат. У більшості випадків мається на увазі відшкодування матеріальних та/або моральних збитків, а також відшкодування гонорару адвокатів та інших супутніх витрат⁵¹.

Запитання та завдання для перевірки знань

1. Який зміст принципу рівності та заборони дискримінації у трудовому праві Європейського Союзу?
2. У чому полягає принцип заборони примусової праці? Яка праця не є примусовою?
3. Як здійснюється охорона праці в Європейському Союзі?
4. Які права працівників Європейського Союзу у разі звільнення Вам відомі?
5. У чому полягає право працівників Європейського Союзу на участь в управлінні підприємством?
6. Яка прецедентна практика ЄСПЛ у трудових спорах Вам відома? Яке її застосування в Україні?
7. Проаналізуйте українське трудове законодавство на предмет його відповідності європейським стандартам.

Рекомендована література

1. Денисевич А.Ю. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу / А.Ю. Денисевич // Форум права. – 2014. - № 2. – С. 104 - 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
2. Дмитрієва К.І. Правове регулювання часу відпочинку за законодавством країн з розвинутою економікою / К.І. Дмитрієва [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/uuuuu/195.pdf

⁵¹ Гарашенко Л.П. Практика Європейського Суду з прав людини щодо захисту трудових прав / Л.П. Гарашенко // Судова апеляція. – 2015. - №2 (39). – С.84 – 85.

3. Гаращенко Л.П. Практика Європейського Суду з прав людини щодо захисту трудових прав / Л.П. Гаращенко // Судова апеляція. – 2015. - № 2 (39). – С.79 – 86.

4. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: Монографія / Н.М. Хугорян, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана, Л.П. Гаращенко, І.П. Лаврінчук, О.В. Макогон, М.П. Стадник, Г.І. Чанишева; Відп. ред. Н.М. Хугорян. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. – 304 с.

5. Європейське право: право Європейського союзу: підручник : у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. – К. : Ін Юре, 2015. – Книга друга: Матеріальне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, К. В. Смирнова, І. В. Влялькó та ін. – К. : Ін Юре, 2015. – С. 358 – 444.

6. Кашкин С. Право Европейского Союза: учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 732 – 765.

7. Плотян С. Г. Особливості європейського правового поля щодо рівності прав жінок і чоловіків / С. Г. Плотян // Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки. – К.: Вид. Дім "Києво-Могилян. акад." / Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 130 – 135.

8. Постовалова Т.А. Трудовое право Европейского союза: теория и практика / Т.А. Постовалова. – Москва: Проспект, 2015. – 496 с.

9. Судове рішення у справах, пов'язаних з гендерною дискримінацією: збірка кращих практик / Упорядники: Олена Уварова, Марія Ясеновська. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2016. – 192 с.

10. Хавронюк А. Загальні принципи права (досвід Європейського Союзу) / Андрій Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. - 2012. - № 4. – С. 107 – 108 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2012/04_2012.pdf

Правові акти

1. Директива Європейського парламенту і Ради 2002/14/ЄС від 11 березня 2002 р. «Про встановлення загальних правил інформування та консультації працівників Європейського Співтовариства» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32396>

2. Директива Європейського парламенту і Ради 2003/88/ЄС від 4 листопада 2003 р. «Про деякі аспекти організації робочого часу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32400>

3. Директива Європейського парламенту і Ради 2006/25/ЄС від 5 квітня 2006 р. «Про мінімальні вимоги до охорони здоров'я і безпеки працівників, які піддаються ризику, спричиненому фізичними факторами (штучною оптичною радіацією)» (19-а окрема Директива у значенні частини 1 статті 16 Директиви 89/391/ЄЕС) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32404>

4. Директива Європейського парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 червня 2006 р. «Про реалізацію принципів рівних можливостей і рівноправного поводження щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості» (зі змінами) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/32405

5. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. «Щодо імплементації принципу рівності між особами незалежно від расової чи етнічної приналежності». - Преамбула, ст. 3, 11. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a65

6. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. Що встановлює загальну систему рівності у сфері зайнятості і професійної діяльності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32391>

7. Директива Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 р. «Про наближення законів держав-членів, що стосуються охорони прав працівників у разі зміни власника підприємства, бізнесу чи їх частини» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32395>

8. Директива Ради 2003/88/ЄС від 04 листопада 2003 р. «Про деякі аспекти організації робочого часу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32400>

9. Директива Ради 76/207/ЄЕС від 09 лютого 1976 р. «Про імплементацію принципу рівності чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування, професійної освіти, просування по

службі та умовах праці» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32412>

10. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. «Про поступову імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32358>

11. Директива Ради 86/613/ЄЕС від 11 грудня 1986 р. «Про застосування принципу рівного підходу до чоловіків та жінок, які займаються, включаючи сільськогосподарський сектор, індивідуальною трудовою та підприємницькою діяльністю, та про захист жінок, які займаються індивідуальною трудовою та підприємницькою діяльністю, під час вагітності та материнства» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32415>

12. Директива Ради 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 р. «Про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32366>

13. Директива Ради 89/654/ЄЕС від 30 листопада 1989 р. Щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32367>

14. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. «Про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або годують» (десята окрема Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32375>

15. Директива Ради 96/34/ЄС від 3 червня 1996 р. «Про рамкову угоду щодо батьківської відпустки, укладену UNICE, СЕЕР і ETUC» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32379>

16. Директива Ради 98/59/ЄС від 20 червня 1998 р. «Про наближення законодавств держав-членів щодо колективного звільнення» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32382>

17. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р., із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029

18. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 р. (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). - Ст. 2 – 3, 136 – 148. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017

19. Європейська соціальна хартія (Переглянута) ETS N 163 від 3 травня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. - № 51 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062

20. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005. - Ст. 1, 17, 18 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

21. Конвенція Міжнародної організації праці від 22.06.1970 №131 «Про встановлення мінімальної зарплати з врахуванням інтересів країн, що розвиваються» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_252

22. Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1957 № 29 «Про скасування примусової праці» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_013

23. Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1958 №111 «Про дискримінацію в галузі праці і занять» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_161

24. Конвенція Міжнародної організації праці від 28.06.1930 р., № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_136

25. Конвенція Міжнародної організації праці від 01.07.1949 р., № 98 «Про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_004

26. Конвенція Міжнародної організації праці від 09.07.1948 р., № 87 «Про свободу асоціацій та захист права на організацію» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_125

27. Конвенція Міжнародної організації праці від 26.06.1973 р., № 138 «Про мінімальний вік для прийому на роботу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_054

28. Конвенція Міжнародної організації праці від 27.06.1979 р., № 153 «Про тривалість робочого часу та часу відпочинку на дорожньому транспорті» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_025

29. Конвенція Міжнародної організації праці від 29.06.1951р., № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_002

30. Рекомендація Міжнародної організації праці від 17.06.1999 р., № 182 щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_119

31. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524

32. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_044

Н.Е. 2.3. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА У СПРАВАХ З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вивчаючи дану тему, потрібно звенути увагу на те, що соціальний захист населення є основним атрибутом соціальної політики будь-якої держави. Найбільш розвинені системи соціального захисту мають країни Європейського Союзу. Саме в

них з'явилися та набули розвитку перші соціальні програми. У країнах-членах ЄС домінують чотири основні моделі: континентальна (бісмарківська), англосаксонська (модель Беверіджа), скандинавська і південно-європейська.

1. Континентальна модель. Представлена в Європі Німеччиною. Установлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В її основі соціальне страхування, послуги якого фінансуються переважно за рахунок внесків роботодавців і застрахованих працівників. Модель ґрунтується на таких принципах:

- принцип професійної солідарності: існування страхових фондів, які управляються на паритетних началах найнятими працівниками і роботодавцями. Вони акумулюють соціальні відрахування із заробітної плати, з яких і здійснюються страхові виплати;

- принцип актуарної справедливості, коли величина страхових виплат визначається, передусім, величиною страхових внесків: існують граничні рівні заробітної плати, вище за які соціальне страхування не є обов'язковим (можливе лише добровільне страхування), або обмеження відрахувань (у межах граничної заробітної плати)⁵².

2. Англосаксонська модель (модель Беверіджа) представлена в Європі Великою Британією та Ірландією. Основні принципи:

- принцип загальності (універсальності) системи соціального захисту: поширення цієї системи на всіх громадян, що потребують матеріальної допомоги;

- принцип одноманітності та уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в однаковому розмірі пенсій, допомоги і медичного обслуговування, а також умов їх надання;

- принцип розподільної справедливості – основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну (як у бісмарківській системі), а національну солідарність. Фінансування таких систем

⁵² Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. — С. 30.

здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і з коштів оподаткування. Так, фінансування сімейних виплат і охорони здоров'я здійснюється з державного бюджету, а інших соціальних виплат – за рахунок страхових внесків найманих робітників і роботодавців. На відміну від континентальної, ця модель передбачає соціальне страхування з досить низькими соціальними виплатами й соціальну допомогу, яка в цій системі відіграє домінуючу роль⁵³.

3. Скандинавська модель. Характерна для Данії, Швеції та Фінляндії. Соціальний захист у ній розуміється як законне право громадянина. Відмітною рисою скандинавської моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується всім жителям країни й не зумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. Рівень соціальної захищеності досить високий, що досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання рівня доходів. Необхідною передумовою функціонування даної моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту. Фінансування систем соціального захисту в цій моделі здійснюється переважно за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників. Виняток – страхування на випадок безробіття (добровільне, під контролем профспілок).

4. Південноєвропейська модель представлена в Італії, Іспанії, Греції та Португалії. У цих країнах системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Дану модель можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну модель. Рівень соціальної захищеності відносно низький, а завдання

⁵³ Рацюк А.С. Аналіз моделей соціального захисту населення в країнах-членах Європейського Союзу / А.С. Рацюк // IV Міжнародна науково-методична конференція Форум молодих економістів-кібернетиків „Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід” 24-26 жовтня 2013 р., м. Тернопіль. – С. 147.

соціального захисту розглядається часто як турбота родичів та сім'ї. Модель характеризується принципом асиметричності, що проявляється в асиметричності структури соціальних витрат (зокрема, в Італії це проявляється в тому, що найбільшу частину соціальних витрат складає пенсійне забезпечення (14,7 % ВВП при середньоєвропейському рівні – 12,5 %), тоді як на підтримку сім'ї, материнства і політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 1%).

У «чистому» вигляді жодна із зазначених моделей соціального захисту не зустрічається. Соціальне страхування як складова фінансового механізму соціального захисту населення більшою чи меншою мірою відображено в усіх моделях. У більшості держав можна знайти риси, що свідчать про поєднання континентальної й англосаксонської моделей⁵⁴.

Разом з тим виділяють такі моделі соціальної політики, які існують у світі.

Перша модель – ліберальна, або англо-американська, яка притаманна таким країнам, як США, Великобританія, Канада, Австралія. Її характерними рисами є низький рівень декомодифікації, значна стратифікація суспільства та державне втручання, яке здійснюється за допомогою регулювання ринків. На практиці це означає, що соціальна допомога надається за рахунок розвиненої системи страхування малозабезпеченим верствам населення в межах певних соціальних потреб, причому обов'язковою умовою має бути те, що ці люди нездатні самостійно забезпечити себе засобами для існування. Варто відзначити, що даний тип цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або економічного росту, однак у періоди економічної рецесії, що неодмінно пов'язано зі гортанням соціальних програм, у хистке

⁵⁴ Рацюк А.С. Аналіз моделей соціального захисту населення в країнах-членах Європейського Союзу / А.С. Рацюк // IV Міжнародна науково-методична конференція Форум молодих економістів-кібернетиків „Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід” 24-26 жовтня 2013 р., м. Тернопіль. – С. 147 – 148.

становище потрапляє багато соціальних груп населення. Усе це, а також історичні умови формування даної моделі, яка формувалася під впливом ліберальної трудової етики та домінування ринкових форм господарювання, будуть малоефективними для нашої трансформаційної економічної системи⁵⁵.

Друга модель – консервативно-корпоративістська, або франко-німецька, характерними ознаками якої є високий рівень декомодифікації та значна стратифікація суспільства, тобто соціально зорієнтована ринкова економіка. Вона характерна для Німеччини, Австрії, Франції, Італії. Державне втручання тут здійснюється шляхом прямого надання фінансової допомоги та регулюванням ринків. Тобто існують окремі соціальні програми для різних професійних і статусних груп залежно від сплачених трудових внесків. Це означає, що соціальна допомога пропорційна трудовим доходам особи і задовольняється через можливість компенсації ризику втрати доходу через страховий захист. Характерною рисою цієї моделі є «самоврядність» страхових кас, спільно керованими як власниками підприємств, так і профспілок, які репрезентують інтереси найманих працівників. Так, величина гарантованих виплат по безробіттю залежить від трудового стажу, а термін виплат – від часу сплати страхових платежів, їх величини та віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги по безробіттю збільшений для осіб, старших 50 років. Але запровадження даної моделі в Україні буде не зовсім правильним, оскільки ця модель може існувати тільки в консервативному суспільстві добробуту, якому притаманний сильний корпоративний дух і значне поширення ліберального сценарію ринкової ефективності. Третя модель – соціал-демократична, або скандинавська. Вона характеризується високим рівнем декомодифікації, слабкою стратифікацією

⁵⁵ Грициняк О.І. До питання аналізу зарубіжного досвіду соціального забезпечення та можливості його впливу на відтворення робочої сили в Україні / О.І. Грициняк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Вип. 7. Ч. 1. – 2016. – С. 97.

суспільства, а втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансової допомоги⁵⁶. Причому пріоритетними завданнями державної соціальної політики є вирівнювання доходів населення і загальна зайнятість. Практичне застосування дана модель отримала у Швеції, Данії, Фінляндії, Норвегії, Голландії та Швейцарії. Дана модель найбільш відповідає соціальному духу нашого суспільства, оскільки вона заснована на концентрації громадських фондів підтримки профспілкових та інших громадських організацій і поширюється на всіх громадян незалежно від їх трудового внеску. Ця модель має на увазі розвиток концепції держави загального добробуту, яка передбачає рівність найвищих стандартів, а не рівність мінімальних потреб. Яскравим прикладом такої моделі є Швеція, де основне завдання соціальної політики – створення належних умов відтворення робочої сили та зняття соціальної напруги в країні. Крім того, чітко виділено, за який конкретний напрям соціальної політики відповідає певний суспільний інститут. Діяльність за кожним напрямом принесла досить вагомі результати. Значний інтерес являє здійснювана «політика солідарної заробітної плати», основним завданням якої стало усунення відмітностей в оплаті праці працівникам одного рівня професійної підготовки, які зайняті в різних секторах економіки – приватному і державному. У результаті перемовин між профспілками і союзом підприємців, де посередником був уряд, удалось досягнути майже повного нівелювання заробітних плат⁵⁷.

Щодо європейських стандартів соціального забезпечення, то не можемо не відзначити, що потрібно звернути увагу і на міжнародні стандарти у даній сфері, які мають певні ознаки: 1)

⁵⁶ Церкасевич Л.В. Современные тенденции социальной политики в странах Европейского Союза / Л.В. Церкасевич. – СПб., 2002. – С. 125.

⁵⁷ Грициняк О.І. До питання аналізу зарубіжного досвіду соціального забезпечення та можливості його впливу на відтворення робочої сили в Україні / О.І. Грициняк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Вип. 7. Ч. 1. – 2016. – С. 97 – 98.

вони закріплені у правових актах міжнародного характеру (наприклад, у документах міжнародних організацій або в міждержавних договорах); 2) спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення за допомогою взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного правопорядків; 3) мають модельний характер, який дозволяє визначати і встановлювати засади соціального забезпечення, що дає державам-учасникам за наявності достатніх фінансових і матеріальних ресурсів можливість підвищувати рівень соціальних гарантій; 4) у механізмі міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення виступають правовими засобами; 5) є орієнтиром при формуванні національної системи соціального забезпечення, що мусить відповідати сучасним уявленням цивілізованого суспільства про умови і рівень соціальної підтримки населення; хоча (6) є добровільно прийнятими (у разі ратифікації конвенцій чи угод, що їх закріплюють)⁵⁸.

Запитання для перевірки знань

1. Які моделі соціального захисту в державах-членах Європейського Союзу Вам відомі?
2. Яку характеристику пенсійному забезпеченню в Європейському Союзі Ви можете дати?
3. Що Ви знаєте про медичне страхування та охорону здоров'я в Європейському Союзі?
4. Які європейські стандарти соціального забезпечення Вам відомі?
5. Які рішення ЄСПЛ у спорах з питань соціального і пенсійного забезпечення Ви можете назвати?
6. Чи відповідає українське законодавство європейським стандартам соціального захисту?

⁵⁸ Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти / А.Л. Клименко // Теорія і практика правознавства. – 2017. – Вип. 2 (12). – С. 3 – 4.

Рекомендована література

1. Баймуратов О.М. Міжнародно-правові зобов'язання держав у сфері становлення альтернативних форм соціального страхування [Текст]: [монограф.] / М.О. Баймуратов, О.С. Савич. – Одеса: Фенікс, 2009. – 280 с.

2. Державна політика в соціогуманітарній сфері [Текст]: підручник / [авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2010. – 284 с.

3. Герасимов О. Зарубіжний та міжнародний досвід забезпечення соціальної справедливості у суспільстві / О. Герасимов, К. Мілованова // Україна: аспекти праці. – 2014. - № 5. – С.43 – 51.

4. Грициняк О.І. До питання аналізу зарубіжного досвіду соціального забезпечення та можливості його впливу на відтворення робочої сили в Україні / О.І. Грициняк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Вип. 7. Ч. 1. – 2016. – С. 96 – 99.

5. Калов З. А. Особенности реализации моделей социальной политики / З. А. Калов, Ф. М. Куршаева, Л. У. Хадиева. - Ч. 1 // Современные проблемы науки и образования. - 2009. - № 2. - С. 106-108.

6. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти / Вип. 2 (12). – С. 1 -10.

7. Михенко А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України [Електронний ресурс] / А. Михенко, Н. Щур. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.

8. Мудролюбова Н. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н. Мудролюбова // Віче. - 2008. - № 3. - С. 70 – 72.

9. Окладна, М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток [Електронний ресурс] / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. – Режим доступу: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>.

10. Право Європейського Союзу [Текст]: підручник / В.І. Муравйов, О. М. Лисенко, І. В. Влялько, К. В. Смирнова, І. А. Березовська, А. Л. Федорова, О. В. Святун, О.М. Шпакович. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 703 с.

11. Рацок А.С. Аналіз моделей соціального захисту населення в країнах-членах Європейського Союзу / А.С. Рацок // IV Міжнародна науково-методична конференція Форум молодих економістів-кібернетиків „Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід” 24-26 жовтня 2013 р., м. Тернопіль. – С. 144 – 147.

12. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн: історія та сучасний розвиток : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. : 23.00.01 - теорія та історія політичної науки / Семигіна Т. В. - К., 2007. - 20 с.

13. Слюсаренко К.В. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи / К.В. Слюсаренко, М.М. Садовенко // Економічний аналіз. – 2017. – Том 27. - № 1. – С. 80 – 90.

14. Федорова А. Основні тенденції та проблеми розвитку міжнародних механізмів захисту соціальних прав людини / А. Федорова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. - Київ: Київський національний університет ім. Т.Шевченка Інститут міжнародних відносин. - 2013. – Вип. 117, Ч.1. – С.4.

15. Федорова А. Захист соціальних прав в рамках Європейської конвенції з прав людини. Значення для України / А.Федорова // Право України. – 2012. – № 11-12. – С. 241 – 252.

16. Шевчук А. П. Формування моделей соціальної політики як складова державного управління в соціально-економічній сфері / А. П. Шевчук // Унів. наук. записки. - 2006. - № 2 (18). – С. 310 – 317.

17. Шумило М.М. Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту / М.М. Шумило // Університетські наукові записки, 2012. - № 3 (43). – С. 243 – 249.

18. Palmer E. Protecting socio-economic rights through the European convention on Human Rights: trends and developments in the European Court of Human Rights//Erasmus Law Review. – 2009. - Volume 02, Issue 04. – С.398.

Правові акти

1. Європейська Конвенція про соціальну та медичну допомогу від 11.12.1953 р. та Протокол до неї (ETS №14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_649
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3.05.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
3. Європейський кодекс соціального забезпечення від 16.04.1964 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_329
4. Європейська конвенція про соціальне забезпечення від 14.12.1972 р. (ETS №78) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_581
5. Європейська конвенція про соціальний захист фермерів 06.05.1974 р. (ETS №083) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU74020.html
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://constituanta.blogspot.com/2012/12/1989_7.html
7. Хартія основних прав ЄС від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524
8. Конвенція МОП № 88 «Про організацію служби зайнятості» (набрання чинності 10.08.1950 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_224
9. Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (ратифікована від 16.03.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_011
10. Конвенція МОП № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики» (ратифікована від 16.09.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_016
11. Конвенція МОП №118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення» (набрання чинності від 25.04.1964 р.)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_017

12. Конвенція МОП № 121 «Про допомогу на випадок професійного травматизму» (1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306

13. Конвенція МОП № 128 «Про допомогу по інвалідності, по старості, на випадок втрати годувальника» (1967 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_326

14. Конвенція МОП № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у зв'язку з хворобою» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_184

15. Конвенція МОП № 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати» (ратифікована від 19.10.2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_149

16. Конвенція МОП №157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального захисту» (1982 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_012

17. Конвенція МОП № 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» (ратифікована від 06.03.2003 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_065

18. Конвенція МОП № 168 «Про сприяння зайнятості та захисту від безробіття» (1988 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_182

19. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Березовський проти України» від 15.06. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [old.minjust.gov.ua /file/120.docx](http://old.minjust.gov.ua/file/120.docx)

20. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a16

Н.Е. 2.4. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ ОСВІТИ І НАУКИ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Під час вивчення даної теми потрібно звернути особливу увагу на те, що освіта є центром стратегії «Європи 2020», мета якої - забезпечення 40 % молоді кваліфікації вищої освіти. Основою політики ЄС у сфері освіти є розвиток фінансових програм, пов'язаних з місцевими програмами дій. Саме ЄС діє як стимулятор, організатор, що встановлює межі і як співфінансист. Реалізація покладається на національні органи освіти.

Особливої уваги заслуговують такі освітні програми:

- Erasmus, яка є некомерційною програмою ЄС з обміну студентами та викладачами між університетами країн-членів, а також Ісландії, Ліхтенштейну, Македонії, Норвегії, Туреччини та Хорватії. Вона заснована Рішенням 87/327/ЕЕС від 15 червня 1987 р. і від початку була спрямована на розширення міжвузівських зв'язків. Програма дає можливість навчатися, проходити стажування або викладати в іншій країні, яка бере участь у програмі. Терміни навчання та стажування можуть сягати від 3 місяців до 1 року кожен, згалом до 2 років. У межах даної програми функціонує програма Erasmus Mundus, що спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів і вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах, а також має на меті сприяння взаєморозумінню між людьми, активізацію міжкультурного діалогу. Програма Еразмус Мундус була започаткована Європейським союзом у 2004 р. для країн, які не входять до ЄС. Студенти старших курсів і науковці з різних країн мають змогу отримувати стипендії від ЄС для продовження навчання або проведення наукових досліджень у країнах ЄС.

- Lingua, яка втілила в собі ідею про те, що сучасному студентові для повноцінної освіти, крім рідної мови, необхідно практичне знання ще хоча б двох мов. Програма передбачила

заходи, спрямовані на кількісне і якісне вдосконалення володіння іноземними мовами, методиками викладання, підготовки викладачів іноземних мов.

- *Socrates*, яка консолідувала в собі програми *Erasmus* і *Lingua*, додавши до них проект ЄС у сфері шкільної освіти – *Comenius (COMENIUS)*, програму розвитку заочної освіти *Мінерва (MINERVA)*, проект, присвячений додатковій освіті, та самоосвіти *Грундтвіга (GRUNDTVIG)*.

- *Leonardo da Vinci*, програма у сфері професійного навчання, основними напрямками якої є: підвищення навичок і компетентності населення, особливо молоді, у сфері професійного навчання на всіх рівнях; удосконалення умов професійного навчання та перепідготовки для адаптації до технологічних та організаційних змін; сприяння вивченню іноземних мов і розуміння різних культур у контексті професійного навчання; розширення обміну досвідом та інформацією в галузі професійного навчання.

Програма «Леонардо да Вінчі», як і програма «*Socrates*», здійснюється не тільки на території держав-членів Європейського Союзу, а й на територіях держав, які мають асоціацію з Союзом, країн-учасниць ЄАВТ, а також Туреччини.

- *TEMPUS* - транс'європейська програма пересувань для університетських занять, що реалізується в рамках різних стадій. Останньою була стадія *TEMPUS IV* (2001 – 2013 рр.), завданням якої є сприяння реформі вищої освіти, допомога в підготовці кваліфікованих кадрів у контексті економічних реформ і курсу на демократію, підвищення освіченості кадрів у промисловому секторі, а також підвищення якості вищої освіти та професійного навчання громадян.

Існування такої кількості освітніх програм у ЄС, які фактично не були скоординовані між собою, що спричинило необхідність їх реформування та переосмислення, результатом чого став документ, представлений Європейською комісією у листопаді 2012 р., - «Переосмислення освіти», в якому наголошується на недостатності наближення досвіду в навчанні до реальності застосування знань на практиці, які досить слабо

представлені саме європейськими системами освіти. Основною метою «Переосмислення освіти» є заохочення держав-учасниць до вживання негайних заходів для забезпечення молодих людей можливістю розвитку навичок і компетенції, необхідними на ринку праці та професійного зростання.

Що стосується наукових програм ЄС, то потібно відзначити «Горизонт 2020» - найбільша в історії Європейського Союзу Рамкова програма з досліджень та інновацій з бюджетом близько 80 млрд євро, розрахованим на сім років (з 2014 по 2020 р.). Вона покликана сприяти збільшенню числа проривних технологій, відкриттів і перспективних розробок шляхом просування ідей з наукових лабораторій на ринок і надає підтримку широкому спектру діяльності – від наукових досліджень до демонстраційних проєктів та інновацій, готових до виходу на ринок.

Цікавим питанням при вивченні даної теми є функціонування систем освіти у країнах ЄС, зокрема у Франції, Німеччині та Великобританії. Так, основу системи вищої освіти у Франції складають університети, крім яких існують і вищі школи, що є суто французьким явищем, які володіють низкою особливостей. Останні – досить престижні навчальні заклади багато з яких належать до приватного сектора. Третьою ж складовою системи вищої освіти є спеціалізовані школи, які готують спеціалістів для конкретних галузей економіки — архітектури, цивільної авіації, промислового дизайну. Сюди ж відносяться творчі навчальні заклади.

Із 2005 р. усі французькі університети перейшли на багаторівневу систему освіти, яка передбачає бакалаврат і магістратуру. Перший ступінь вищої освіти веде до отримання ступеня Licence (лісанс) – це аналог бакалаврського ступеня. Через рік можна отримати ступінь Master 1 (Магістр першого року навчання) і ще через рік Master 2: Professionnel або Recherche (Магістр другого року навчання за професійним спрямуванням або науковим напрямком – для вступу до аспірантури чи докторантури).

Система аспірантури та докторантури у Франції сьогодні реформується шляхом поступового переходу до введення

ступеня PhD, що визнається світовим науковим співтовариством.

Має свої особливості й організація навчального процесу у Франції. Зокрема, студент сам складає індивідуальний навчальний план, доповнюючи обов'язкові дисципліни предметами за вибором. У процесі навчання широко використовуються лекції та письмові роботи. Іспити здаються відразу після завершення курсу лекцій, в основному в письмовій формі. Оцінка знань, як правило, проводиться за 20-бальною системою.

Що стосується функціонування системи освіти у Німеччині, то тут питання освіти входять до компетенції федеральних земель, тому умови і програми навчання в різних частинах країни відрізняються. При цьому існують і загальні стандарти, прийняті Конференцією міністрів освіти і культури земель та Конференцією ректорів ВНЗ Німеччини. У цій країні йде процес переходу на трирівневу модель вищої освіти: бакалавр-магістр-доктор. Так, перший ступінь вищої освіти – це базовий цикл, вивчення дисциплін, який, зазвичай, займає чотири семестри (два навчальні роки) і закінчується складанням проміжних іспитів, успішна здача яких дає студенту право продовжити навчання на другому ступені - головному циклі навчання. Навчання тут триває ще п'ять семестрів і передбачає поглиблене вивчення основних дисциплін і спеціалізації та завершується випускними іспитами. За підсумками другого ступеня присуджується ступінь бакалавра в університетах як загального типу, так і прикладних наук, отримання якого передбачає навчання у вищому навчальному закладі тривалістю 3 – 4 роки, після чого випускники зазвичай приступають до професійної діяльності.

Ступінь магістра присуджується університетами на підставі зданих кандидатом магістерських іспитів. Курс навчання передбачає або дві рівноцінні основні спеціалізації, або одну головну і дві додаткові. У багатьох університетах ступінь магістра введено недавно.

Третій ступінь вищої освіти – це аспірантура. Підготовка дисертацій на здобуття ступеня доктора проводиться тільки в

університетах і пов'язана з проведенням наукового дослідження, яке триває протягом 2 – 4 років після отримання магістерського або прирівняного до нього ступеня. За результатами написання дисертації та успішної здачі усного іспиту або захисту дисертації присвоюється ступінь доктора.

Щодо функціонування системи освіти у Великобританії, то у систему вищих навчальних закладів даної країни входять як класичні університети, так і університетські коледжі, політехнічні інститути і коледжі вищої освіти.

Формально університет очолює канцлер, який призначається королевою і є, як правило, церемоніальною фігурою. На практиці головою адміністрації університету є віце-канцлер або ректор. Керівні органи університетів – рада і сенат. Рада – вищий адміністративний орган, який формує викладацький і допоміжний склад, вирішує фінансові питання. Сенат – академічний орган. Головою ради і сенату є віце-канцлер, посада якого виборна, як і склад органів управління. До органів управління останнім часом стали входити на паритетних засадах представники професорсько-викладацького складу, студентів і зовнішніх організацій, зацікавлених у підготовці фахівців.

Згідно з багатоступінчастою моделлю вища освіта поділяється на два етапи: бакалаврат і магістратуру.

Основними видами занять у навчальних закладах Великобританії є лекції, семінари, лабораторні роботи, а також тьюторіали (індивідуально-груповий метод навчання, що передбачає заняття з 2 – 10 студентами, які проводяться тьютором не рідше одного разу на тиждень). Велика увага приділяється самостійній роботі студентів.

Найвищий науковий ступінь у системі освіти – доктор PhD (Philosophy Doctor), для отримання якого в тій чи іншій галузі знання, необхідно пройти навчання за трирічною програмою і захистити дисертацію. За видатний внесок у науку або практику університети присвоюють вищі ступені доктора наук або літератури.

Університетські коледжі відрізняються від університетів практично тільки своїми розмірами. Як правило, це навчальні

заклади з обмеженою кількістю факультетів і невеликим числом студентів. Разом з тим в університетських коледжах нерідко є сильні наукові центри, а їхні дипломи цінуються дуже високо.

Коледжі вищої освіти є спеціалізованими навчальними закладами, які ведуть підготовку кадрів у рамках програм бакалаврату.

Запитання для перевірки знань

1. Як регулюється право на освіту в ЄС?
2. Які статутні документи ЄС урегульовують питання, пов'язані з освітою сьогодні/раніше?
3. У чому полягає наднаціональний контроль інституцій ЄС у сфері освіти?
4. Яка роль програмних документів ЄС у розвитку національних стандартів країн-членів Співтовариства?
5. У чому полягають особливості освітніх систем країн ЄС?
6. Як регулюється наукова діяльність в ЄС?

Рекомендована література

1. Василюк А. Освітня політика Європейського Союзу/ А. Василюк // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 13 – 17.
2. Вільчинська Н. Ю. Освітня політика Європейського Союзу: соціально-політичний аналіз/ Н.Ю. Вільчинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_55/Gileya55/P23_doc.pdf.
3. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=17&id=1049>
4. Кашкин С. Право Европейского Союза. Учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 766 – 781.
5. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11 квітня 1997 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_308

6. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації / О. Краєвська // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2011. – Випуск 28. – С. 53 – 65.

7. Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти та науки / А. Круглашов // Політичний менеджмент. – 2005. - № 4. – С. 115 – 126.

8. Кульчицька О. Міжнародна співпраця України з ЮНЕСКО у галузі освіти: досвід проблеми, пошуки рішень. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2012/2012_3_15.pdf

9. Литовченко С. Аналіз законодавства України щодо відповідності міжнародним вимогам забезпечення рівних прав у здобутті освіти для дітей з особливими потребами [Електронний ресурс] / Світлана Литовченко. – Режим доступу : www.education-inclusive.com/.../analiz-z-va-vi 7.

10. Ломакіна І. С. Принцип субсидиарности и сфера образования в ЕС/ И. С. Ломакіна// Вестник Московского государственного областного университета серия «Педагогика». – 2009 г. – № 1. – С. 49 – 57.

11. Муравйов В. Види компетенції реформованого Європейського Союзу/ В. Муравйов, І. Березовська// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – № 37. – С. 53-57.

12. Незалежний громадський Звіт щодо захисту прав дитини в Україні в 2010–2012 рр. [Електронний ресурс] / Всеукр. громад. організація “Правозахисна організація “Спільна Мета”. – Режим доступу : <http://commongoal.org.ua/?p=138>

13. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні : Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини]. – К., 2010. – 229 с.

14. Право Європейського Союзу. В 2 т. Т.2. Особенная часть: учебник для бакалавров/ под. ред. С. Ю. Кашкина. – 4-е изд., перерб. и доп. – М.: Издательство Юрайт. – 2013. – 1023 с.

15. Право на освіту та права освітян: теорія і практика в Україні [Електронний ресурс] : Аналітичний звіт за результатами громадського моніторингу // ERA – Європейська

дослідницька асоціація [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.euga.org.ua

16. Сисоева С.О. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник / С.О. Сисоева, Т.Є. Кристопчук; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне: Овід, 2012. – 352 с.

17. Шитікова С.П. Програми Європейського Союзу для реформування вищої освіти / С.П. Шитікова // Освітологічний дискурс. – 2016. – №2 (14). – С.53 – 64.

18. Ярмол Л.В. Право на освіту та свобода віросповідання: практика Європейського суду з прав людини/ Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапєць // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>

Правові акти:

1. “Апель-Ірганг та інші проти Німеччини” [Appel-Irgang and Others v. Germany] від 6 жовтня 2009 р. Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 45216/07). [Електронний ресурс]. -- Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>

2. “Гжелак проти Польщі” [Grzelak v. Poland] від 15 червня 2010 р. Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 7710/02). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>.

3. “Дожан проти Німеччини” [Dojan and Others v. Germany] від 13 вересня 2011 р. Рішення Європейського суду з прав людини від (заява № 319/08). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>

4. Директива 77/486/ЕЭС 25 июля 1977 г. об образовании детей работников-мигрантов (неофіційний переклад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trudsud.ru/ru/docs/legislation/direktiva-soveta-77-486-ees-ot-25-iyulya-1977-g-ob-obrazovanii-detey-rabotnikov-migrantov/>

5. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). – п. «q» § 1, ст. 3, ст. 70-79, 149-151 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/para0905#o905

6. Регламент (ЄЕС) № 1612/68 від 15 жовтня 1968 року про вільне пересування працівників усередині Співтовариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32425>

7. Рішення № 2318/2003/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 грудня 2003 року про адаптацію багаторічної програми (на 2004-2006 роки) щодо ефективної інтеграції інформаційних і комунікаційних технологій (ІСТ) в систему освіти та навчання в Європі (Програма е-Навчання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/31235>

8. Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" від 19 червня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_525

9. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524

10. 1999/382/ЄС: Council Decision of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme 'Leonardo da Vinci' [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_1999.146.01.0033.01.ENG

11. 86/365/ЄЕС: Council Decision of 24 July 1986 adopting the programme on cooperation between universities and enterprises regarding training in the field of technology (Comett) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31986D0365>

12. 89/663/ЄЕС: Council Decision of 14 December 1989 amending Decision 87/327/ЄЕС adopting the European Community action scheme for the mobility of university students (Erasmus) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31989D0663>

13. A People's Europe / Bulletin of the European Communities. Supplement 7/85 / Reports from the ad hoc Committee. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European

Communities, 1985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf

14. Council Decision 90/233/EEC of 7 May 1990 establishing a trans-European mobility scheme for university studies (TEMPUS) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31990D0233>

15. Decision No 253/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 24 January 2000 establishing the second phase of the Community action programme in the field of education 'Socrates' [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000D0253>

16. Decision No 576/98/EC of the European Parliament and of the Council of 23 February 1998 amending Decision No 819/95/EC establishing the Community action programme Socrates [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31998D0576>

17. Decision 93/246/EEC of 29 April 1993 adopting the second phase of the trans-European cooperation scheme for higher education (Tempus II) (1994-1998) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993D0246>

18. Case 235/87 «Matteucci» [1988] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30dbae30_e140807348c8adba9b0daae11e89.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuLc3j0?text=&docid=95502&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=512202

19. Case 236/86 «Humbel» [1988] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30db32934a5aa0504f76953ba0a80336b0e7.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuLc390?text=&docid=94983&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1289100>

20. Joined Cases 389 and 390/87 «Echternach and Moritz» [1989] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30dbfcc3309987b14df98a26ad2d76221d11.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuNaN50?text=&docid=95693&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=419713>

Н.Е. 2.5. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

Під час вивчення даної теми потрібно звернути увагу на те, що реалізація політики у сфері культури, яка спрямована на збереження та забезпечення загальної доступності культурної спадщини, розглядається в ЄС як умова підвищення ефективності процесів соціально-економічної інтеграції. Відповідно ж до принципу субсидіарності (ст. 167 ДФЄС) політика ЄС у сфері культури не підміняє національної культурної політики окремих держав-членів, а лише доповнює її. ЄС втручається в тому разі, якщо держави-члени не можуть у повному обсязі впоратися з виконанням окреслених завдань, і його роль надзвичайно важлива, коли йдеться про питання обміну та співробітництва на міжнародному рівні.

Суб'єктами політики ЄС у сфері культури є Європейська комісія та Європейський парламент, Рада Європи та ЮНЕСКО, а також значну роль відіграють міністри культури держав-членів ЄС.

Засади та принципи розвитку культури розроблялися протягом досить тривалого періоду, і перший план культурної діяльності був прийнятий Європейською комісією лише у 1977 р., але тільки з підписанням Маастрихтського договору культурне співробітництво стає офіційно визнаною метою держав-членів ЄС. Так, у ньому закріплено повноваження ЄС у сфері культури, зокрема встановлюється, що Співтовариство робитиме внесок у розвиток культур держав-членів, поважаючи їх національне і регіональне розмаїття і дбаючи про спільний європейський спадок.

Для досягнення цієї мети Співтовариство заохочує співпрацю між державами-членами, а також підтримує і доповнює їх дії в таких сферах, як удосконалення та поширення знань про культуру та історію європейських народів; збереження й охорона культурної спадщини європейського значення; організація некомерційних культурних обмінів; художня та літературна творчість, охоплюючи аудіовізуальний сектор.

У Договорі про ЄС також наголошується, що всі інші напрямки діяльності ЄС повинні брати до уваги культурні аспекти, насамперед керуючись принципом поваги розмаїття культур. Окрім того, Радою ЄС 20 січня 1997 р. схвалена Резолюція про інтеграцію культурних аспектів у дії Співтовариства, а повага до культурного, релігійного та мовного розмаїття закріплена в Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р.

Нормативні аспекти щодо взаємовідносин ЄС у сфері культури з'явилися тільки при підписанні Договору про функціонування Європейського Союзу у 2007 р., який надає велике значення діяльності держав-членів у сфері культури.

Отже, законодавство ЄС у сфері культури визначає низку принципів, чітких норм і стандартів управління у сфері культури, яких мають дотримуватись держави-члени, і передбачає певну автономію держав-учасниць у здійсненні культурної політики.

Значну увагу при вивченні даної теми потрібно приділити аналізу правового регулювання торгівлі «культурними товарами». Так, одним із основних актів у цій сфері є Регламент № 116/2009 від 10 грудня 2008 р. «Про експорт культурних товарів», відповідно до якого «культурними товарами» є всі культурні об'єкти, перераховані у Додатку до нього – книги, карти, засоби транспорту, картини й інші, беручи до уваги їхню належність до категорії «культурних товарів» на основі темпорального критерію. Указаний Регламент встановив можливість експорту «культурних товарів» за межі ЄС тільки на основі експортних ліцензій, виданих уповноваженими органами держав-членів.

Окрім того, у Директиві 93/7/ЕЕС від 15 березня 1993 р. про повернення культурних об'єктів, протиправно вивезених з території держав-членів перераховано об'єкти культури, що належать до національних скарбів, мають художню, історичну або археологічну цінність. При цьому, варто мати на увазі, що не кожен об'єкт культури, що є предметом купівлі-продажу, визнається правом ЄС як «культурний товар».

Вивчаючи дану тему, потрібно з'ясувати основні програми ЄС у сфері культури. Спочатку культурна діяльність ЄС розгорталася в рамках таких спеціальних програм:

1) програма «Культурна столиця Європи» (початок реалізації якої було покладено ще у 1985 р.) мета якої – висвітлення багатства і розмаїття європейських культур та їх спільних рис для широкого ознайомлення з ними громадян Європи;

2) програма «Калейдоскоп» (1996-1999 рр.), метою якої було заохочення до художньої та культурної творчості і співробітництва, а також сприяти поширенню знань про культури європейських народів;

3) програма «Аріан» (1997—1999 рр.), що була прийнята з метою розширення співробітництва між державами-членами ЄС у галузі книжкової справи, перекладацької діяльності та сприяла пропаганді літературних досягнень та історії європейських народів;

4) програма «Рафаель» (1997—1999 рр.), що була спрямована на посилення взаємодії між державами-членами ЄС у галузі охорони культурної спадщини європейського значення;

Вказані програми сприяли зміцненню та розвитку міжнародного партнерства, розширенню доступу народу до культури, здійсненню культурних акцій на європейському рівні.

ЄС надає фінансову підтримку заходам у галузі культури, проведеним у державах-членах. З цією метою кожні п'ять років Європейським парламентом і Радою ЄС засновуються спеціальні фінансові програми.

Після прийняття ДФЄС програма «Культура» вийшла за рамки лише культурного співробітництва. Європейською комісією в рамках програми «Культура» реалізуються спільні проекти із Радою Європи, наприклад, програми «Київська ініціатива» та «Інтеркультурні міста», ініціатором і учасницею яких є Україна. Також програма «Культура» є механізмом реалізації проектів Східного Партнерства за такими напрямки, як «Інвестування у людей», «Контакти між людьми».

На сьогодні програма ЄС «Креативна Європа» (2014 – 2020) є одним із найбільших проектів Європейської комісії для розвитку культурного і креативного секторів у державах-членах ЄС та державах-учасниках «Східного партнерства». Вказана програма включає в себе такі напрямки: проекти європейського співробітництва (підтримка транскордонного співробітництва,

сприяння доступу до досягнень європейської культури і креативних індустрій, промоція інновацій і креативності); літературні переклади (підтримка ініціатив з перекладу і популяризації літературних творів через ринки ЄС, сприяння доступу читачів до високоякісної європейської літератури); європейські платформи (промоція молодих діячів культури та сприяння мобільності і доступності авторів і виконавців, зокрема тих, хто не має міжнародного визнання; сприяння розширенню аудиторії та забезпечення доступності до цінностей та розмаїття культур Європи).

Останнім часом Україна все активніше співпрацює із ЄС у різних сферах суспільного розвитку, що підтверджується прийняттям Закону України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, яким ратифікована Угода про асоціацію, хоча початок був покладений ще Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. Так, в останній зазначається, що сторони зобов'язуються сприяти, заохочувати та допомагати розвитку культурного співробітництва. Коли це можливо, співробітництво може розвиватися на основі програм культурного співробітництва Співтовариства або однієї чи кількох держав-членів, а також можуть здійснюватися подальші заходи, що становлять взаємний інтерес.

В Угоді про асоціацію 2014 р. містить такі положення щодо співробітництва у сфері культури:

1. Сторони зобов'язуються сприяти співробітництву в галузі культури з метою поліпшення взаєморозуміння та розширення культурних обмінів, а також мобільності об'єктів мистецтва та митців України та ЄС (ст. 437);

2. Сторони заохочують міжкультурний діалог між окремими особами й організаціями, які представляють інтереси громадянського суспільства та культурних закладів України та ЄС (ст. 438);

3. Сторони тісно співпрацюють у рамках відповідних міжнародних форумів/організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Ради Європи, з метою розвитку культурного розмаїття, збереження й оцінки культурної та історичної спадщини (ст. 439);

4. Сторони докладають зусиль для розвитку постійного діалогу в галузі культури з метою сприяння розвитку культурної індустрії в Україні та ЄС.

Задля досягнення цієї мети Сторони належно впроваджують положення Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» 2005 р. (ст. 440). Остання передбачає такі керівні принципи (ст. 2 Конвенції):

- принцип поваги прав людини та основоположних свобод: охорона і заохочення культурного розмаїття можливі тільки тоді, коли гарантовано права людини й такі основні свободи, як свобода вираження думок, інформації та комунікації, а також можливість для окремих осіб вибирати форми культурного самовираження. Ніхто не може використовувати положення цієї Конвенції для утиску прав людини й основоположних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини і гарантованих міжнародним правом, або для їх обмеження. Отже, цей принцип перегукується з принципами та гарантіями Хартії основних прав Європейського союзу від 7 грудня 2000 р. і полягає у суворому дотриманні прав людини як запоруки вільної участі у культурному житті;

- принцип рівної гідності й поваги до всіх культур: охорона і заохочення розмаїття форм культурного самовираження передбачають визнання рівної гідності й поваги до всіх культур, включаючи культури осіб, що належать до меншин і корінних народів;

- принцип взаємодоповнюваності економічних і культурних аспектів розвитку: оскільки культура є однією з головних рушійних сил розвитку, культурні аспекти розвитку мають настільки ж важливе значення, як і його економічні аспекти, і люди та народи мають основним правом брати в них участь і користуватися їх плодами. Цей принцип фактично передбачає неможливість жертвувати підтримкою чи розвитком культури заради сумнівної доцільності переважаючого розвитку економіки;

- принцип сталого розвитку: культурне розмаїття є цінним надбанням для людей і суспільств. Охорона, заохочення

та підтримка культурного розмаїття – одна з найважливіших вимог забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Напрями та форми співробітництва у сфері культури між Україною та ЄС наразі врегульовано низкою законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів України, які прийняті з метою імплементації положень Угоди про асоціацію.

Запитання для перевірки знань

1. Який установчий договір ЄС уперше закріпив положення про політику ЄС у галузі культури?
2. Якою компетенцією володіє Союз у сфері прийняття рішень з питань політики у сфері культури?
3. Що розуміється під «культурними товарами»? Які правові акти врегульовують торгівлю культурними товарами?
4. Які напрями та форми співробітництва між Україною та ЄС у сфері культури Вам відомі?

Рекомендована література:

1. Европейская культура: XXI век / под ред. Е.В. Водопьяновой. М.; СПб. : Нестор-История, 2013. – С. 320 – 373 [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/130777/mod_resource/content/1/Evrop-cultura.pdf
2. Європейське право: Право Європейського союзу : підручник / за заг. ред. В. І. Муравйова. - К. : Ін Юре, 2015. - Кн. четверта : Матеріальне право Європейського союзу / В.І. Муравйов (голова авт. кол.), С. Д. Білоцький, О. О. Грінченко, М. О. Медведєва [та ін.]. – К. : Ін Юре, 2016. – 400 с.
3. Європейський Союз: політика, економіка, право : навч. посібник / За ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича. – Львів, 2005. – 532 с.
4. Кашкин С. Право Европейского Союза. Учебник для магистров / Сергей Кашкин. – М.: Юрайт-Издат, 2012. – С. 766 – 781.
5. Культурна політика України: національна модель у Європейському контексті: аналітична доповідь / С.І. Здіорук,

О.М. Литвиненко, О.П. Розумна. – Київ, 2012. – 49 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kul%5C_tura2012-6090f.pdf

6. Мельничук О.І. Правові засади охорони культурної спадщини в Європейському Союзі / О.І. Мельничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу [Nvamu_pr_2011_1_34%20\(1\).pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Nvamu_pr_2011_1_34%20(1).pdf)

7. Освітні програми Європейської Комісії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-edu.org/ua/euedu1.html>

8. Пахлова С.Є. Європейські тенденції в культурній політиці України / С.Є Пахлова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=420>

9. Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти // Збірник науково-експертних матеріалів, Київ – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Osvita/index.htm>

10. Рыбак К.Е. Законодательство Европейского Союза об экспорте культурных товаров (ценностей)/ К.Е. Рыбак // Культура: управление, экономика, право. – 2005. – № 3. – С. 20.

11. Concept & Spirit of the 25 years of European Capitals of Culture / Speech by Spyros Mercouris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulturparlament.com/sessions/2010-athens/speech-by-spyros-mercouris/>

12. European Capitals of Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en.htm

13. European Capitals of Culture: the road to success From 1985 to 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/documents/ecoc_25years_en.lpdf

14. What is a European Capital of Culture? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/documents/ecoc-fact-sheet_en.pdf

15. Siehr K. A special regime for cultural objects in Europe/ Unif. Law Rev. / Rev. dr. unif. 2003. 1/2. – P. 556.

Правові акти

1. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). – п. «q» § 1, ст. 3, ст. 70-79, 149-151 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/paao905#o905
2. Директива №93/7/ ЕЭС «О возвращении культурных объектов, незаконно вывезенных с территории государств-членов» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a61
3. Справа 26/62, N.V. Algemene Transport – en Expeditie Onderneming Van en Loos [1963] ECR 1 at 12.
4. Регламент (ЄС) № 116/2009 від 18 грудня 2008 року «Про експорт культурних товарів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31517>
5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social Committee and the Committee of the regions a European agenda for culture in a globalizing world. – Brussels, 10.5.2007, COM(2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc399_en.htm.

Н.Е. 2.6. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВТОВАРИСТВІ ТА ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО НАЛЕЖНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Під час вивчення даної теми потрібно звернути увагу на те, що вагому роль у забезпеченні права на безоплатну медичну допомогу відіграють рішення ЄСПЛ, зокрема ті, що стосуються повного або часткового ненадання або неналежного надання медичної допомоги. Враховуючи вказане, потрібно пам'ятати, що право на медичну допомогу окремо не передбачене Європейською конвенцією з прав людини, тому здебільшого Європейський суд з прав людини розглядає скарги на медичну

допомогу у зв'язку із положеннями ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод про неможливість піддання катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню; із правом на життя, особисту недоторканність тощо. За загальним правилом, медична допомога має бути кваліфікованою, своєчасною та адекватною. ЄСПЛ визначає, що «адекватність медичної допомоги» залишається одним із найбільш складних показників, а тому Європейський суд зберігає достатню гнучкість при встановленні необхідного стандарту медичної допомоги, визначаючи його у кожній конкретній справі⁵⁹. Держава повинна забезпечити, щоб здоров'я і благополуччя осіб були належно захищені, серед іншого, шляхом надання необхідної їм медичної допомоги⁶⁰. З огляду на вказане, доречним буде міркування В.С. Віткової про необхідність ведення послідовної роботи з конституціоналізації нормативного забезпечення права на медичну допомогу в Україні не тільки стосовно національного законодавства, а й стосовно імплементації норм міжнародного законодавства, зокрема рішень ЄСПЛ⁶¹.

Н. І. Севостьянова у своєму дослідженні слушно зауважує, що імплементація міжнародно-правових норм у національне законодавство є досить складною процедурою; в широкому сенсі – це здійснення міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм задля виконання міжнародно-правових зобов'язань, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для такого здійснення. У більш конкретному розумінні імплементація норм міжнародного права — це цілеспрямована організаційно-правова діяльність держави, яка здійснюється індивідуально, колективно або в межах міжнародної організації

⁵⁹ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Aleksanyan v. Russia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.echr.ru/documents/doc/12068013/12068013.htm>

⁶⁰ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Kudla v. Poland» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://law2.syr.edu/media/documents/2009/3/Kudla_v_Poland.pdf.

⁶¹ Віткова В.С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні : дис...к.ю.н., спеціальність 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право / В.С. Віткова. – Ужгород, 2017. – С. 153 – 170.

з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації зобов'язань, взятих ними у відповідності з міжнародним правом⁶².

Щодо можливих напрямків імплементації рішень ЄСПЛ до національного законодавства, то деякі науковці пропонують такі: 1) обов'язкове виконання рішення ЄСПЛ державою, щодо якої це рішення було ухвалено; 2) можливість повторного розгляду (перегляду) справи, включаючи поновлення провадження у тих випадках, коли Суд визнав факт порушення Конвенції, особливо, коли потерпіла сторона зазнає і надалі значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту, а також у тих випадках, коли рішення Суду спонукає до висновку, що оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті або внаслідок суттєвих процедурних помилок чи недоліків, котрі ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні. У такий спосіб можна простежити вплив на національну імплементацію Конвенції не тільки рішення Суду, а й актів Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема його Рекомендацій, на підставі яких здійснюватиметься перегляд справи в національних органах; 3) приведення національного законодавства у відповідність із Конвенцією, що дозволяє уникнути ситуації порушення Конвенції; 4) застосування норм Конвенції національними правозастосувальними органами, зокрема судами; 5) тлумачення Конвенції національними суб'єктами права; 6) діяльність органу конституційної юрисдикції, зокрема Конституційного Суду України; 7) вплив рішень Суду на правосвідомість представників органів держави, окремих громадян⁶³.

В.С. Віткова також доречно відзначає, що ще одна проблема, яка стосується права на медичну допомогу, а саме інформована

⁶² Севостьянова Н. І. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини як форма імплементаційних процесів / Н. І. Севостьянова. // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – № 52. – С. 311.

⁶³ Раданович Н. М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження конвенції про захист прав і основних свобод людини) : автореф. дис... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / Раданович Н.М. – Львів, 2000. – 19 с.

згода – потребує додаткової уваги з боку національного законодавства, також була предметом декількох справ, розглянутих Європейським судом з прав людини. Яскравим прикладом є справа «Гласс проти Сполученого Королівства» (*Case of Glass v. the United Kingdom*)⁶⁴, яка стосувалася введення діаморфіну (наркотичний анальгетик, похідна морфіну) хлопчику зі значними психічними і фізичними вадами всупереч запереченням його матері. Так, діаморфін вводився у дозі, яка «насправді становила дозу для дорослих і була надмірною для дитини такого віку» і всупереч бажанню матері, яка вважала «що лікарі збираються приховано здійснити евтаназію» і введення цього препарату може мати своїм наслідком надзвичайне погіршення стану сина. Далі в історії хвороби заявника у зв'язку зі значним погіршенням його стану лікарями був зроблений запис: «Do Not Resuscitate» (DNR) («не реанімувати») – це так зване «розпорядження DNR» було зроблено також без консультації із заявницею. Суд постановив, що нормативно-правова база Великобританії для вирішення конфліктів, пов'язаних з пропонованим лікуванням дитини, була непослідовною у частині питання про згоду згідно з нормами, встановленими Радою Європи в Конвенції про права людини та біомедицину. Питання було в тому, чи рішення про введення діаморфіну повинно було бути передано до компетентного суду, враховуючи, що мати не дала її вільної, прямої та інформованої згоди. Суд прийшов до висновку, що рішення влади скасувати заперечення заявника щодо пропонованого лікування за відсутності дозволу судом призвело до порушення ст. 8 Конвенції. Суд вважає, що рішення про призначення заявникові лікування, прийняте всупереч запереченням заявниці, становило втручання в право заявника на повагу до свого приватного життя і, зокрема, його право на фізичну недоторканність⁶⁵.

⁶⁴ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Glass v. The United Kingdom» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-4464&filename=002-4464.pdf&TID=ihgdqbxnfi>

⁶⁵ Віткова В.С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні : дис... к.ю.н., спеціальність 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право / В.С. Віткова. – Ужгород, 2017. – С. 153 – 170 (208 с.)

Вивчаючи дану тему, особливу увагу потрібно звернути на питання надання пацієнтом інформованої згоди щодо медичного втручання. Так, принципи вирішення питань, що стосуються інформованої згоди відображені в Конвенції Ради Європи про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням біологічних і медичних заходів (Конвенція про права людини та біомедицину⁶⁶). Зокрема, у даному правовому акті наголошується, що втручання у сферу здоров'я може здійснюватися лише після одержання добровільної згоди від відповідної особи, належно поінформованої. Такій особі заздалегідь має бути надана відповідна інформація стосовно мети і характеру втручання, а також його наслідків і ризиків. Така особа може на власний розсуд відкликати свою згоду в будь-який момент.

Згадана Конвенція також регулює питання правового захисту осіб, які не здатні самостійно вирішувати питання щодо своєї згоди. Наприклад, у ній наголошується, що «втручання по відношенню до особи, яка є недієздатною давати згоду, може здійснюватися тільки за умови, що воно матиме безпосередню користь для такої особи. Якщо відповідно до законодавства неповнолітня особа є недієздатною давати свою згоду на втручання, таке втручання може здійснюватися тільки із дозволу її представника або органу влади, або особи, або закладу, визначеного законом. Відповідна особа у міру можливості бере участь у процедурі надання дозволу. Представнику, органу влади, особі чи закладу, надається інформація, згадана у статті 5 Конвенції, на таких самих умовах. Дозвіл у будь-який час може бути відкликаний у найвищих інтересах відповідної особи». Норми Конвенції також захищають права осіб із психічним розладом: в ст. 7 зазначається, що за умови дотримання передбачених законом гарантій, включаючи гарантії нагляду, контролю та оскарження, особа, яка має серйозну психічну хворобу, може зазнати, без її згоди, втручання, яке має на меті

⁶⁶ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : Міжнародний документ від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_334.

лікування її психічної хвороби, лише тоді, коли відсутність такого лікування може призвести до серйозного погіршення її здоров'я. У надзвичайних обставинах, коли через нагальність ситуації можливості одержати відповідну згоду немає, необхідне з медичного погляду втручання неповнолітньої особи враховується як визначальний чинник, важливість якого збільшується пропорційно до віку та ступеня зрілості цієї особи. Якщо відповідно до законодавства повнолітня особа внаслідок психічного захворювання, хвороби або через аналогічні причини недієздатна, може бути здійснене негайно заради здоров'я відповідної особи.

Стаття 9 Конвенції закріплює також положення такого змісту: «Побажання стосовно медичного втручання, висловлене заздалегідь пацієнтом, стан якого на момент втручання позбавляє його можливості виражати свою волю, має братися до уваги».

Варто додати, що питання інформованої згоди було одним з ключових елементів у справах, що стосуються примусової стерилізації жінок ромів у Словаччині. Зокрема, у справі «V.C. v. Словаччина»⁶⁷ жінку ромської національності стерилізували під час перебування у державній лікарні. У медичних записках міститься прохання про стерилізацію разом з її підписом, але вона стверджувала, що вона не зрозуміла термін «стерилізація», і що вона підписала документи під час переїмів, і після того, як їй повідомили співробітники лікарні, що якби вона знову завагітніла, то вона чи її дитина могли б померти. На думку Суду, здійснення стерилізації без згоди психічно компетентного дорослого пацієнта являє собою втручання до статусу репродуктивного здоров'я людини і несуть на багато аспектів особистої недоторканності; як така, вона була несумісна з вимогами поваги свободи і гідності людини. Крім того, як правило, міжнародними стандартами встановлено, що стерилізація може здійснюватися тільки за умови отримання попередньої обґрунтованої згоди, за винятком виключних

⁶⁷ Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «V.C. v. Slovakia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/cedh-slovaquie-sterilisation.pdf>.

надзвичайних ситуацій. У вказаному випадку не було необхідності такого невідкладного медичного втручання, без якого настав би неминучий ризик нанесення непоправної шкоди її життю. Та оскільки вона була психічно компетентним дорослим, її інформована згода була необхідною умовою для такої процедури, навіть якщо припустити, що з медичного погляду була «необхідність». Прохання про згоду заявника під час переймів чітко не дозволили їй прийняти рішення зі своєї волі, після розгляду всіх наслідків або до консультації зі своїм партнером. Патерналістська манера, у якій співробітники лікарні діяли, не залишила заявника без вибору, крім як погодитися. Отже, процедура здійснення стерилізації, в тому числі манера, у якій заявник був зобов'язаний погодитися з цим, піддали його до медичному втручання, що призвело до порушення статті 3 Конвенції⁶⁸.

Що стосується дієздатності пацієнта, слушний висновок наводить Г.А. Миронова, яка наголошує, що основою спеціальної дієздатності є сукупність ознак – соціальних, фізичних, психічних якостей людини, необхідних для здійснення певної групи суб'єктивних прав. Стосовно медичної дієздатності вирішальне значення набувають інтелектуальні та вольові якості особи, які виявляють її спроможність бути автономним суб'єктом медичних рішень. Виходячи з цього, фізичні особи пацієнти виокремлюються за критерієм здатності розуміти й утримувати інформацію та приймати рішення, що ґрунтуються на раціональних мотивах (який не завжди збігається із критеріями цивільної дієздатності). То ж медична дієздатність не прив'язана однозначно до вікової межі та визначеного психічного захворювання, тому жорстко не корелює із цивільною дієздатністю⁶⁹.

Також Г.А. Миронова влучно зауважує, що «з точки зору

⁶⁸ Віткова В.С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні : дис... к.ю.н., спеціальність 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право / В.С. Віткова. – Ужгород, 2017. – С. 153 – 170 (208 с.)

⁶⁹ Миронова Г.А. Проблема визначення компетентності (медичної дієздатності) пацієнта як суб'єкта правовідносин з приводу медичного втручання / Г.А. Миронова // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 3. – С. 1 – 9.

права фізичної особи на вибір методів лікування доцільно виокремити спеціальну дієздатність пацієнта та у зв'язку із цим – спеціальні правові режими отримання згоди на медичне втручання стосовно різних груп пацієнтів. Окремий блок юридичних проблем утворюють питання визначення компетентності та отримання згоди на лікування стосовно осіб, які є недієздатними чи обмежено дієздатними: малолітніх, неповнолітніх, осіб, які хворіють на психічні захворювання. До таких питань, що потребують юридичного супроводження, також відносяться: право на вибір методів лікування та дієздатність підлітків; отримання згоди від дітей, що страждають на психічні розлади; цивільно-правовий механізм захисту прав осіб, що згідно із законодавством підлягають недобровільному та примусовому лікуванню; прецедентний вплив рішень стосовно уразливих категорій пацієнтів на практику правозастосування. Також спеціальними повинні бути процедури визнання особи недієздатною стосовно волевиявлення щодо медичного втручання із використанням типових верифікованих методик вимірювання особистісних ознак у контексті їхнього впливу на здатність особи діяти в правових умовах медичного втручання та з урахуванням специфіки конкретної ситуації. Якщо є хоча б найменша можливість констатувати наявність у пацієнта здатності до прийняття раціональних рішень та якщо немає обмежень, які конкретно передбачені у спеціальному законі з метою захисту заінтересованих осіб та охорони публічного інтересу, то всі інші міркування доцільності мають поступитися на користь рішень пацієнта. Отже, визнання спеціального статусу медичної компетенції особи ґрунтується на тій аксіомі сучасної правової теорії, що людина як суб'єкт правовідносин з приводу медичного втручання має виключне право на розпорядження своїм тілом, життям і здоров'ям, отже, її аргументи в першу чергу мають бути взяті до уваги, навіть якщо вони видаються незрозумілими та не збігаються із поширеними в даній культурі позиціями⁷⁰.

⁷⁰ Миронова Г.А. Проблема визначення компетентності (медичної дієздатності) пацієнта як суб'єкта правовідносин з приводу медичного втручання / Г.А. Миронова // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 3. – С. 1 – 9.

Запитання для перевірки знань

1. Які європейські стандарти у сфері правосуб'єктності пацієнтів щодо вибору методів лікування Ви знаєте?
2. Які європейські стандарти стосовно правосуб'єктності фізичних осіб, які не здатні дати згоду на медичне втручання Вам відомі?
3. Як Ви можете охарактеризувати попередні розпорядження щодо методів медичного втручання на майбутнє як інститут європейського приватного права?
4. Які перспективи впровадження спеціальної медичної дієздатності як цивільно-правової категорії в українському законодавстві?
5. Яка прецедентна практика ЄСПЛ у справах щодо належної медичної допомоги Вам відома?

Рекомендована література

1. Беденко Е.А. Правовое регулирование оказания помощи пациентам, которые находятся в угрожающих жизни состояниях / Е.А. Беденко, А.Ю. Серегин // Медицина неотложных состояний. – 2007. – № 3. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://urgent.mif-ua.com/archive/issue-108/article-275>

2. Болотіна Н.Б. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Н.Б. Болотіна. – К.: Ін Юре, 2001. – 412 с.

3. Бущенко А. «Precedent UA – 2015» / Аркадій Бущенко, Олена Сапожнікова, Олег Шинкаренко. – К.: КВІЦ, 2015. – 412 с.

4. Віткова В.С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні : дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н., спеціальність 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право / В.С. Віткова. – Ужгород, 2017. – 208с.

5. Головченко В. Законодавство України про охорону здоров'я: проблеми реформування і оновлення / В. Головченко, Л. Грузлова // Право України. - 2000. - № 11. – С. 93.

6. Концепція добровільної інформативної згоди: зацікавлений погляд з боку пацієнта / В.Г. Сердюк, В.А. Корогод, С.П. Козодаєв // Медична інформатика та інженерія. – 2012. - № 2. – С.15 – 24.

7. Мельник М. І. Законодавство України про охорону здоров'я (коментарі та постатейні матеріали) / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2000. – 256 с.

8. Миронова Г.А. Living will – новий інститут європейського приватного права / Г.А. Миронова // Університетські наукові записки. – 2012. - № 3(43). – С.47 – 54.

9. Миронова Г.А. Проблема визначення компетентності (медичної дієздатності) пацієнта як суб'єкта правовідносин з приводу медичного втручання / Г.А. Миронова // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 3. – С. 1 – 9.

10. Цивільне законодавство України в контексті розвитку європейського приватного права : монографія / Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 296 с.

11. Правове регулювання надання медичної допомоги в Україні / Губський Ю. І., Сердюк В. Г., Царенко А. В., Якименко О. І., Скрипник О. О., Солоп Л. Л., Коноваленко О. А., Винницька М. О. // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20.04.2007, м. Львів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_105_01.pdf

12. Раданович Н. М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження конвенції про захист прав і основних свобод людини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / Раданович Н. М. – Львів, 2000. – 19 с.

13. Севостьянова Н. І. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини як форма імплементаційних процесів / Н.І. Севостьянова. // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – № 52. – С. 310–315 311.

14. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебник / С.Г. Стеценко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 572 с.

Правові акти

1. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: Міжнародний документ від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_334.

2. Рішення Конституційного Суду України від 25.11.1998 № 15-рп/98 у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) // Офіційний вісник України від 31.12.1998. – 1998 р. - № 50. – С. 119.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Логвиненко проти України» від 14 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_651

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петухов проти України» від 21 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_638

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яковенко проти України» від 25 жовтня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_438

6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі *Kopovalova v. Russia* від 9 жовтня 2014 року // Медичне право. – 2016. - №1(17). – С.96 – 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/12_rishenja.pdf

7. Рішення Європейського Суду з прав людини *K.H. and Others v. Slovakia* від 28 квітня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.escri-net.org/caselaw/2009/kh-and-others-v-slovakia-european-court-human-rights-application-no-3288104>

8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Aleksanyan v. Russia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.echr.ru/documents/doc/12068013/12068013.htm>

9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Kudla v. Poland» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://law2.syr.edu/media/documents/2009/3/Kudla_v_Poland.pdf.

10. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Glass v. The United Kingdom» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=0024464&filename=002-4464.pdf&TID=ihgdqbxnfi>

11. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «V.C. v. Slovakia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/cedh-slovaquie-sterilisation.pdf>.

Навчальне видання

Микола Іванович Боднарук
Ірина Георгіївна Козуб

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

Літературний редактор *Лукул О.В.*
Технічний редактор *Чорасва Г.К.*

Підписано до друку 13.03.2019. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов.-друк. арк. 11,8.

Обл.-вид. арк. 12,7. Тираж 100. Зам. Н-008.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.

58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.